

**T.C
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**XIX. Y.Y. DA OSMANLI'DA KÖLE TİCARETİ
ESİRCİLER VE ZENCİ KÖLELER**

**Tezi Hazırlayan
Ruziye ÖZSOY**

**Tez Danışmanı
Doç. Dr. Gülbadi ALAN**

**Tarih Anabilim Dalı
Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi**

**Ağustos 2010
KAYSERİ**

**T.C
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**XIX. Y.Y. DA OSMANLI'DA KÖLE TİCARETİ
ESİRCİLER VE ZENCİ KÖLELER**

**Tezi Hazırlayan
Ruziye ÖZSOY**

**Tez Danışmanı
Doç. Dr. Gülbadi ALAN**

**Tarih Anabilim Dalı
Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi**

**Ağustos 2010
KAYSERİ**

Doç. Dr. Gülbadi ALAN danışmanlığında **Ruziye ÖZSOY** tarafından hazırlanan “**XIX. Y.Y.’da Osmanlıda Köle Ticareti Esirciler ve Zenci Köleler**” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı’nda **Yüksek Lisans** tezi olarak kabul edilmiştir.

06./..09/2010

JÜRİ :

Danışman :Doç. Dr. Gülbadi ALAN

Üye :Prof. Dr. Abdulkadir YUVALI

Üye :Yrd. Doç Dr. Yahya BAĞÇECİ

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulu’nun 17.09.2010 tarih ve 21 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

17./..09/2010

Prof. Dr. H. Yunus AYAYDIN
Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Köle; hürriyeti olmayan, hürriyeti kısıtlanmış insan demektir. Muhakkak ki kölelik insan haklarına aykırı bir durumdur. Ama her toplum ve kültürde kölelik görülmüştür. Osmanlı devletinde kölelik şer'î kurallara dahilinde görülmüştür. Ve Osmanlı yavaş yavaş köle tutan bir toplumdan tam anlamıyla özgür bir topluma dönüşmüştür. Ama hukuki açıdan devletin sonuna kadar kölelik devam etmiştir.

Osmanlı devletinde köleler savaşlarda ele geçen esirlerden oluşurken devletin sonlarına doğru bu sistem değişmiştir. Ailelerin çocuklarını satışı yoluyla kölelik yaygınlaşmaya başlamıştır. Bunun dışında köleler Afrika'dan getirilmiştir.

Köleliğin kaldırılmasında İngilizlerin önemli bir etkisi olmuştur. Fakat İngilizler köleliğin kaldırılmasını insanlık açısından değil menfaatlerinin olmasından dolayı istemişlerdir. Çünkü Afrika'ya karışma hakkı elde edip o bölgeleri sömürgeleri haline getirmeye çalışmışlardır.

Bu çalışmayla ilgili çok fazla belge bulunmasına rağmen yeterli araştırmalar yapılmamıştır. Bu noktadan hareketle 19. Y.y.'da Osmanlı'da köle ticareti esirciler ve zenci köleler çalışma konusu haline getirilmiştir. Hazırlanan bu yüksek lisans tez çalışması üç bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde kölenin anlamı, köleliğin çeşitleri ve kölelerin nerelerden getirildiği üzerinde durulmuştur. Ayrıca esir tüccarlarından, esir pazarlarından ve Osmanlıda köleliği besleyen bölgelere değinilmiştir.

İkinci bölümde esir ticaretinin yasaklanmasında Avrupalı devletlerin politikaları, zenci esirle için yapılan misafirhaneler, kölelerin korunması ve mukatebe yöntemine değinilmiştir.

Üçüncü bölümde zenci esir ticaretinin kaldırılması için yapılan anlaşma ve fermanlardan bahsedilmiştir.

III

Bu çalışmanın gerek konusunun belirlenmesinde, gerekse hazırlanma aşamasında yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Doç. Dr. Gülbadi ALAN'a ve tezin hazırlanması konusunda bana her türlü desteği veren değerli aileme özellikle Seyma DURMUŐ' ve eŐim Mustafa ÖZSOY' teŐekkürlerimi sunarım.

Ruziye ÖZSOY

KAYSERİ 2010

XIX. Y.Y. DA OSMANLI'DA KÖLE TİCARETİ ESİRCİLER VE ZENCİ KÖLELER

Ruziye ÖZSOY

ÖZET

Köle hürriyetten mahrum bırakılıp hür insanlardan farklı olarak daha aşağı statüde olan insanlar için kullanılan bir terimdir Kölelik insanlık tarihi kadar eski bir kurum olup dünyaya gelmiş geçmiş bütün uygarlıklarda görülmektedir. Sümer, Akad, Eski Mısır, Hitit, Fenike, Babil, Hint uygarlıklarında da kölelik görülmüştür. Köleler üretim araçları olarak kullanılmıştır. Mal olarak kabul görmelerinden dolayı esir pazarlarında alınıp satılmıştır. Eski medeniyetlerde köleliğin çeşitli kaynakları bulunmuş bunların başında da savaşlarda esir olarak tutulanların köle olarak kullanılması başta gelmiştir.

Osmanlı Devleti ise Müslüman bir devlet olmasından dolayı kölelikle ilgili kurallarda şer'i kurallara bağlı kalmıştır. İslamiyet köleliği tedricen kaldırmaya çalışmıştır. Osmanlı Devletinde de kölelere muameleler İslam hukukuna uygun olarak gerçekleştirilmiştir

Osmanlı Devletinde kölelik müessesesi Osman Bey zamanında görülmemiştir. Osmanlı da kölelerin kullanılması Orhan Bey döneminden itibaren görülmeye başlanmıştır ve bundan sonra giderek artmıştır. Köleler hem sarayda hem orduda ve hem de evlerde kullanılmıştır. Kölelik Osmanlı Devletinin sonuna kadar görülen bir kurum olmuştur. Köleliğin kaldırılması için antlaşmalar yapılmış, konferanslar düzenlenmiş; fakat kölelik tam olarak kaldırılamamıştır. Bu konferans ve anlaşmalarla kölelik hemen kalkmasa da bu anlaşmaların etkisi ile zaman içerisinde kölelik kalkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kölelik, Osmanlı, Antlaşmalar

THE SLAVE TRADE IN OTTOMAN EMPIRE IN THE 19TH CC., THE SLAVE SELLERS AND NEGRO SLAVES

Ruziye ÖZSOY

ABSTRACT

Slave is a term used for people who are deprived of liberty, in a below status unlike free people. Slavery is as an old institution as human history and has been seen in all civilizations ever come on earth in the past. Slavery has been seen in Sumerian, Acadian, Egyptian, Hittite, Phoenician, Babylonian, Indian civilizations also. Slaves had been used as means of production. Since being considered as a commodity they had been purchased and sold in slavery markets. In earlier civilizations various sources of slavery had been found and using the prisoners captured in battles as slaves comes first in this sense.

Since Ottoman Empire was a Muslim state, it was bound to Islamic Law on slavery rules. Islam tried to annul slavery gradually. Treatment to slaves was proper to Islamic Law in Ottoman State, too.

Institution of slavery in the Ottoman Empire, had not been seen in the reign of Osman Bey. The use of slaves in the Ottomans had started to seen in the reign of Orhan Bey and increased gradually from this time on. Slaves had been used in the palace, in the army and also at homes. Slavery was an institution in life until the end of Ottoman Empire. Numerous treaties were signed and conferences were arranged to abolish slavery, but it was not fully achieved. Although it was not possible to put an end to slavery in short term by means of these treaties and conferences, slavery was abolished in time by the influence of these treaties.

Keywords: Slavery, Ottomans, Treaties

İÇİNDEKİLER

ONAY	I
ÖNSÖZ.....	II
ÖZET.....	IV
ABSTRACT	V
İÇİNDEKİLER	VI
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1.KÖLELİK KAVRAMI	10
1.2.OSMANLIDA KÖLELİK.....	15
1.3.OSMANLIDA KÖLELİĞİN KAYNAĞI.....	15
1.3.1. Savaş Esirleri	16
1.3.2. Köle Ticareti	17
1.3.2.1. Kaçırma Yoluyla Kölelik.....	17
1.3.2.2. Hür İnsanların Köle Yapılması	18
1.3.2.3. Ailelerin Satışı Yoluyla Kölelik.....	20
1.4. OSMANLIDA ESİR PAZARLARI	21
1.4.1. Osmanlı'da Esirciler	21
1.5. OSMANLI'DA KÖLELİĞİ BESLEYEN BÖLGELER.....	24

İKİNCİ BÖLÜM

2.ZENCİ ESİRLER

2.1. ZENCİ ESİR TİCARETİNİN YASAKLANMASINDA ALMAN-İNGİLİZ İŞBİRLİĞİ VE ALMANLARIN AMAÇLARI.....	32
2.2. AVRUPA DEVLETLERİNİN ESİR TİCARETİNİ BAHANE EDEREK MİSYONERLİK FAALİYETLERİNDE BULUNMASI.....	35
2.3. ESİR TİCARETİNİN YASAKLANMASINDAN SONRA ESİRLERİN KORUNMASI.....	37
2.3.1. Zenci Esirler İçin Misafirhanelerin Yapılması	38
2.3.2. Zenci Esirlerin Askeriye'de ve Evlerde Çalıştırılması.....	39
2.3.3. Mükatebe Yöntemi	42
2.3.4. Esirlerin Şahadetnameye Sahip Olarak Çalışmaları	43

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. OSMANLI DEVLETİNDE KÖLELİĞİN KALDIRILMASI.....	46
3.1.1847 TARİHLİ FERMAN	48
3.2. 1857 TARİHLİ FERMAN	49
3.3. 1880 OSMANLI-İNGİLİZ ZENCİ ESİR TİCARETİNİN YASAKLANMASI ANTLAŞMASI.....	51
3.3.1. 11 Rebiü'l-ahir 97 Tarihli Esir Ticareti'nin Yasaklanmasına Dair Hazırlanan Kanunnamenin Maddeleri.....	58
3.4. 1890 BRÜKSEL KONFERANSI VE ESİR TİCARETİNİN YASAKLANMASINA GİDEN SÜREÇ.....	61
3.4.1 Avrupa Devletlerinin Zengibar Baskını Teklifleri.....	63
3.5.SENET-İ UMUMİNİN İMZALANMASINDAN SONRA AVRUPALI DEVLETLERİN BASKILARI	67
3.5.1.Senet-i Umumi'nin Maddeleri	71
3.5.1.1.Kara Yoluyla Köle Taşıma Ve Kervan Yolları	76
3.5.1.2 Deniz Yoluyla Köle Ticaretinin Men Ve İlgası, ...	78
3.6. 6 OCAK 1891(25CEMAZİYELEVVEL 1308) TARİHLİ MUHTIRANIN MADDELERİ	95
SONUÇ.....	102
İNDEKS	104
KAYNAKLAR.....	106
EKLER.....	110
ÖZGEÇMİŞ	154

GİRİŞ

Kölelik; *güçlünün zayıfa hükmetmesi ve onu her alanda kullanması* olarak tanımlanmaktadır. İnsanlığın tarihi ile birlikte ortaya çıkan *kölelik*, Eskiçağ boyunca Yakın ve Ortadoğu Avrupa ekonomisinin sosyal hayatının değişmez bir unsuru haline gelmiştir. Eskiçağ boyunca emeğin veriminin düşük ve tekniğin ilkel olması *köleyi* en büyük üretim aracı yapmıştır. Bunun neticesinde dünya üzerinde kölelik asırlarca devam etmiştir. Mısır, Roma, Yunan ve İslamiyet öncesi Arap dünyasında kölenin yaşadığı şartlar son derece ağır olmuştur.

Tek tanrılı dinlerin, özellikle İslamiyet'in, ortaya çıkmasıyla birlikte kölelerin yaşadığı şartlar biraz olsun yumuşamış, kölelere karşı daha insancıl tavırlar sergilenmeye başlanmıştır. İslamiyet kölelere daha iyimser bir bakış açısı getirmiş kölelerin yaşamlarını kolaylaştırmıştır. Kuran-ı Kerim'de, kölelere iyi davranılması konusuyla ilgili yer alan ayetlerin yanında, Hz. Muhammed'in de kölelere iyi davranılması konusundaki hadisleri, konuyla ilgili Müslümanlar için tavır belirlemede belirleyici olmuştur.

Bütün dünya uygarlıklarında olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de kölelik toplumsal hayatta yerini almıştır. Devletin kurulduğu ilk dönemlerde, Osman Bey zamanında saray hizmetinde ve orduda kölelerin kullanılması çok yaygın olmamıştır. Osmanlı Devleti köleleri, başta saray olmak üzere devlet ve orduda kullanmıştır. Sarayda ve devlet hizmetinde kölelerden görevli yetiştirilmesi ve kullanılması, Osmanlıya Orta Doğu İslam devletlerinden geçmiştir.

Sarayda gelişen kölelik orduda da kullanılmıştır. Selçuklularda görülen gulam sistemi Osmanlılarda 1362'de benimsenen *pençik kanunu* gereğince *acemi oğlanlar*

olarak tekrar işlemeye başlamıştır. Fetihlerle elde edilen esirlerin bir bölümü acemi teşkilatına alınarak ordu için yetiştirilmeye başlanmıştır. Esirlerden bir bölümü de saraya, devlet hizmetinde eğitilmek üzere ayrılmıştır. Saraya ayrılanlar Edirne, Galata ve At Meydanı'ndaki İbrahim Paşa Sarayları'nda eğitilmişlerdir. Bunların yanında Bosnalı Müslümanlar doğrudan saray hizmetine alınmışlardır.

Osmanlı Devleti'nde köle, sadece devlet hesabına kullanılan kölelerden ibaret olmamıştır. Konak, köşk ve çevrelerinde şahıslara ait köleler de toplum hayatında yerini almıştır. Buralarda kullanılan kölelere, efendilerinin iyi davranması kural haline getirilmiştir. Efendiler, kölelere çoğunlukla ana-baba gibi davranmışlar, onların yetişmeleri için ellerinden geleni esirgememişlerdir. Buralarda *kadın köle* olan *cariyeler* odalık olarak, erkek köleler ise ayak işlerinde kullanılmak için alınmışlardır.

Osmanlı Devleti'nde köleler özgürlüklerini kazanarak halk arasına katılma hakkına sahip olmuşlardır. Kölelerin özgürlüklerini kazanabilmeleri üç yolla mümkün görülmüştür. Ancak hangi yolla olursa olsun, hepsi de *Azatlık Kurumu* adı altında yer almıştır. Osmanlıda kölelerin özgürlüklerine kavuştukları üç yoldan birincisi; efendisinin köleye *ben öldükten sonra hürsün* deme şartının olmasıdır. İkinci olarak, efendisinin köleye sağlığında *bundan sonra hürsün* deme şartıdır. Üçüncüsü de *kişinin bedelini* ödemesidir. Bu üç yol haricinde efendisinin cariyesiyle evlenmesi ya da onu başkasıyla evlendirmesi de kölelerin hürriyetine kavuşmasını mümkün kılmıştır.

Ayrıca Osmanlı Devleti'nde kölelik için belli bir süre belirlenmiştir. Bu süre sonunda köleler hürriyetlerine kavuşabilme imkânına sahip olabilmişlerdir. Sarayda ve sosyal hayatta bu süre, beyaz köleler için dokuz, siyah köleler için yedi yıl olarak belirlenmiştir. Bu sürenin sonunda kendilerine azatlık kâğıdı verilen köleler özgürlüklerine kavuşmaya hak kazanmışlardır.

Osmanlı Devleti'nde kölenin kaynağını savaş esirleri ve ticaret yoluyla elde edilen köleler oluşturmuştur. Savaş esirlerini köleleştirme Orhan Bey döneminde başlamıştır. Osman Bey döneminde savaş esirleri zaman zaman öldürülür, fidye karşılığı serbest bırakılır ya da hür insanlara verilen ücretin yarısı kadar ücret verilerek tarlalarda çalıştırılırken, Orhan Bey'in son dönemlerine doğru savaş esirleri köle olarak

kullanılmaya başlanmıştır. Neticede Osmanlı Devleti'nde köleliğin en büyük kaynağını savaş esirleri oluşturmuştur.

Esirlerin; kadın-erkek, güzel-çirkin, çocuk-geç-yaşlı, sakat vb. sınıflara ayrılmasının ardından, değerleri belirlenip diğer ganimet malları ile birlikte beş kısma ayrılması ve beşte birlik kısmının devletin hissesine verilmesi, geri kalan kısmının ise savaşa iştirak edenler arasında paylaştırılması gelenek haline getirilmiştir. Osmanlı Devleti, beşte birlik payın haricinde, ihtiyaç duyulması halinde devlet işlerinde kullanılmak üzere özel şahıslara ait kölelerden gerektiği kadar köle satın almış veya kiralamıştır.

Savaşlar sırasındaki akıncıların küçük çaptaki hareketi, Osmanlı Devleti'nde esir elde edilmesinde başka bir yol olmuştur. Akıncılar güz aylarında devletin hedef gösterdiği yerlere akınlar yaparak, akınlar sırasında birçok esir satılmak üzere esir pazarlarına gönderilmiştir. Bazı yeniçeriler bu işi geçim vasıtası olarak kullanmışlardır. Özellikle kalelerde nöbetçi olan yeniçeriler, beyler ve hanlıklarla anlaşarak esir toplamayı büyük geçim kaynağı haline getirmişlerdir. Durumun kötüye gitmesi üzerine devlet, 1699 Karlofça ve 1700 İstanbul Antlaşmaları ile yasaklamıştır. Osmanlı Devleti'nde kölenin diğer kaynağını ticaret oluşturmuştur. Ticaret yoluyla elde edilen kölelik, üç şekilde gerçekleştirilmiştir. Bunlar;

1. Kaçırma
2. Hediye etme
3. Bizzat ailelerin satışıyla köleleştirme.

Kişilerin kaçırma yoluyla kölelik sistemine sokulması hukuken yasak olmasına rağmen, insanlar çeşitli yollarla kaçırılarak esir pazarlarına satılırlardı. Ölüm cezası dahi bu durumun önüne geçememiş, kaçırma yöntemi uzun dönemler boyunca devam etmiştir. Kölelik sistemini kaçırılma yöntemi dâhilinde besleyen başlıca üç bölge bulunuyordu:

- a. Orta ve Doğu Avrupa (Macaristan, Eflak, Boğdan, Rusya, Polonya ve Ukrayna)

b. Kafkasya

c. Afrika

Kaçırılma yoluyla kölelikte, deniz korsanlarının büyük payı olmuştur. Bunun yanında Doğu Anadolu'da bazı köylere baskınlar düzenleyen insanlar, aldıkları esirleri daha sonra *Yezidi* diyerek satma yoluna gitmişlerdir. Ayrıca bazı ailelerin çocuklarını kendi rızalarıyla sattıkları da görülmüştür. Bu gelenek Kanunî Sultan Süleyman devrinde başlayarak 20. yüzyılın başlarına kadar sürmüştür. Özellikle; Gürcü, Tatar ve Çerkezlerin çocuklarını sattıkları bilinmektedir.

Hediye etme yoluyla kölelik, pek sık rastlanılan bir durum olmamıştır. Gücsüz devletlerin himaye edilme amacıyla bağlandıkları Osmanlı Devleti'ne; padişah ve devletin ileri gelenlerine hediye amacıyla gönderdikleri köle ve cariyeler, bu tür kölelik sisteminin kaynağını oluşturmuştur. Ayrıca komutanlar, savaş esnasında ele geçen esirler arasında bulunan güzel kız ve oğlanları satmayıp veya fidyeyle serbest bırakmayıp genellikle padişah veya vezirlere hediye olarak sunmayı tercih etmişlerdir. Osmanlı Devleti'nin de, elçiler aracılığıyla İslam ülkelerine köle ve cariye gönderdiği görülmüştür.

Osmanlı Devleti'nde kölelerin saray hizmetinde kullanılması ve özellikle *cariyelerin* saraya girmesi ise Orhan Bey zamanında başlayarak gittikçe artmıştır. Fatih döneminde kurulan harem ise, *cariyelik* kurumunun oluşmasında ve gelişmesinde ve revaç bulmasında büyük etken olmuştur. Cariyelik kurumunun oluşması ve gelişmesiyle padişahlar Türk kızlarıyla evlenme geleneğini terk etmişlerdir. Kanunî'nin Hürrem Sultan ile evlenmesiyle başlayan *cariyelerle evlenme* geleneği II. Osman tarafından kaldırılmaya çalışılmışsa da daha sonraki padişahlar cariyelerle evlenmeye devam etmişlerdir.

Osmanlı toplumunda devlet haricinde özel şahıslara ait köleler de vardı. Bunlar iki kısma ayrılmıştır. Bunlardan birincisi gerçek şahıslara ait kölelerdir. Bunlar genellikle özel şahısların çobanlığını yapar, ev, tarla ve bahçe işleriyle uğraşırlardı. Kadın köle olan cariyeler ise; köşklerde, varlıklı ailelerin evlerinde ve konaklarda hizmet ediyorlardı. Alt kesime inildikçe kölelik pek rağbet görmezdi. Konaklarda köle

kullanılması gösteriştten ileri gelmektedir. Nitekim bir paşanın ağırlığı, birazda kullandığı köle ve cariye sayısına göre de değerlendirilebiliyordu. İkinci olarak da vakıflarda ve yarı resmi müesseselere ait kölelerdir. Bunlar vakıfların ve yarı resmi müesseselerin işleriyle meşgul oluyorlardı.

Osmanlı Devleti'nde köle ve cariye alıp satan kişiye *esirci* denirdi. Esirciler I. Murat döneminden itibaren görülmeye başlanmıştır. Savaşlarda devletin beşte birlik payı dağıtıldıktan sonra geri kalan esirler savaş meydanlarında tüccarlara satılıyorlardı. Savaş meydanlarında satılamayan esirler ise merkez şehirlerde esircilere ya da satın alma gücüne sahip kimselere satılıyordu. Kaçırma yoluyla köle yapılanlarda yine merkez şehirlerde esir tüccarlarında toplanırdı. Osmanlı ülkesinde esir alım satımı serbest olduğundan, esircilik meslek haline gelmiş ve bu mesleğin başına Esirciler Kethüdası getirilmişti". Esircilik karlı bir işti ve esirciler zengin ticaret adamları arasında sayılıyordu. İsteyen herkes esirci olamıyordu. Esirci esnafının iyi tanınması gerekiyordu.

Esirci esnafı içinde çeşitli kötülüklerde bulunan ve kanuna aykırı hareket edenler bu işten atılıyordu. Bazı durumlarda işten atılma cezasının hafif geldiği kanuna aykırı davranan kişilerin esir pazarı kapısında asıldıkları görülmekteydi. Esirciler sıkı kontrol altında tutuluyorlardı. Kadın esircilerin hareketleri daha sıkı kontrol ediliyordu. Bazı durumlarda çarşı esnafı esircileri davranışlarından dolayı şikâyet ediyorlardı. Alınan bütün tedbirlere rağmen köle ve cariye alım satımında suiistimaller önlenememiştir. Diğer esnaf teşkilatı gibi *esirciler* de bir loncada toplanmışlardı, kethüdaları, yiğitbaşları vardı. Büyük bestekâr, musiki bilgini Mustafa Itri Efendi de Esircilik Kethüdalığı yapmıştır.

Osmanlı Devleti'nde kölelerin alınıp satıldığı yerlere esir pazarları deniyordu. İlk dönemde yerleşik olmayan esir pazarları vardı. Panayırların bir bölümünde esir alış verişi yapılmaktaydı. İlk esir pazarı Bursa'da kurulmuştu. Fatih dönemine kadar dağınık ve düzensiz bir şekilde sürdürülen esir ticareti İstanbul'un fethinden sonra düzene girmiştir. Sınırlar genişledikçe Edirne, Macar Türk sınırına yakın şehirler, Midilli, Batı Afrika'da Dorfur şehri ve Mısır'da esir pazarları kuruldu.

Bazı tarihçiler İstanbul'daki ilk esir pazarının bugünkü Haseki semtinde kurulduğunu yazmakta ve esir ticaretinin III. Murat döneminde eski ve yeni bedestenlerde merkezileştiğini ifade etmektedir. Bazı tarihçiler de Esir Hanının ilk olarak 1609'da Sultan I. Ahmet'in emriyle, Bedesten yakınında, *Tavuk Pazarı* denilen yerde yapıldığını ve bu han dışında esir satışının yasak olduğunu söylemektedirler. Daha sonra Fatih ve Üsküdar'da esir pazarları kurulmuştur.

Osmanlı Devleti'nde köle ticaretinin belli yöntem ve kuralları vardı. Köle satışı genellikle açık arttırma usulüyle yapılırdı. Pek müstesna güzellikteki köleler ve cariyeler han avlusunda kurulan esir pazarında müzayedeye çıkarılmaz; o müstesna köle ve cariye, taliplerine odada gösterilir ve pazarlık ile satılırdı.” Esirleri boyayarak daha cazibeli göstermek yasaktı.

Köle satın almak isteyen kişi esirciyle pazarlığa başlardı. Kölelere fiziki durumlarına ve sağlıklarına göre değer biçilirdi. Kölelerin dişleri iyice kontrol edilir, dişlerinin sağlıklı ve düzgün olması kölelerin sağlıklı bir bünyeye sahip olduğunu gösterirdi. Dişleri iyi durumdaysa daha fazla para ödenirdi. Esirci eğer onunla anlamazsa köleyi başka birine satardı.

Satılması sırasında köleler, hiçbir söz hakkına sahip değillerdi. Köleyi satın alacak kişi, onu en ince hatlarına kadar gözden geçirir, erkeklerin güçlü kuvvetli olanı seçilirdi. Eğer satın alınacak cariye odalık ise satın alacak kişi, kızın göğsünü, kollarını, bacaklarını iyi bir kontrol ederdi, buna karşı çıkanların cezası büyük olurdu. Prensip olarak Osmanlıda gayrimüslimlere Müslüman köle satmak yasaktı. Buna rağmen gayrimüslimlerin Müslüman köle aldıkları görülmekteydi. Gayrimüslimlerin Müslüman olmayan köleyi alıp satmaları serbestti.

Özellikle 20.yüzyılın sonlarına doğru gündeme iyice oturan *insan hakları* kavramı, bizlerin Osmanlıda kölelik kavramını iyiden iyiye unutmamıza veya unutmak istememize sebep olmaktadır. Bir ihtimal; kölelik kavramı algılaması Batı şartları çerçevesinde şekillenmiş olan insanımız, böylesine bir kurumun varlığını Osmanlıya yakıştıramamaktadır. Oysaki söz konusu toplumsal kurum özel olarak Batı, genel olarak da İslâm dışı uygulamalara göre çok farklı niteliklere sahiptir. Batı'nın aksine

Osmanlı'da köleler, birer hizmet ve üretim aracı olarak görülmemiş; toplumla bütünleşmiş, insanî şartlarda yaşamaları sağlanmış ve en önemlisi belli şartlar dâhilinde kölelik kurumunun tamamen kalkması teşvik edilmiştir.

Bu konuyu incelememizdeki amaç; Osmanlı toplumunun önemli bir ögesi olan *kölelik*, *zenci köleler* ve buna bağlı olarak köle ticaretiyle uğraşan *esirciliği* anlayarak, her ikisinin de Osmanlı toplumundaki işlevini ve yerini ortaya koyabilmektir. Bu kavramdan *kölelik*, tarih boyunca her türlü uygarlıkta yer almıştır. Bu noktadan değerlendirildiğinde, bunu anlamak veya kavramak zor olmayacaktır. Ancak Osmanlı devlet yapısını ve İslâm hukukunu bilmeyenler; Osmanlı vatandaşlarının, padişahın ve diğer devlet görevlilerinin kulları, köleleri oldukları yanılıgısına kapılmaktadırlar. Oysa Osmanlı Devleti'nde halka *raiyye* veya bunun çoğulu olan *reaya* denmektedir. *Kölelik* kavramı ve bu işle meşgul olan *esirciliğin*, devlet-vatandaş ilişkisi açısından değerlendirilmesi ve diğer uygarlıklardaki uygulamalarından farkları açığa çıkarılmaya çalışılacaktır.

Çalışmanın önemine gelince; Günümüzün hızla değişen dünyasında tarih biliminin anlayışında da büyük değişimler olmuştur. Eskiden tarih denilince akla siyâsî tarih gelmekte ve olaylar tarihsel kronolojiye göre anlatılmaktaydı. Günümüzde bu yöntemin, *tarihi* açıklamak için yeterli olmadığı, tarihin toplumsal tarih anlayışından da beslenmesi gerektiği günümüz tarihçileri tarafından da kabul edilmektedir. Bu noktadan hareketle Osmanlı uygarlığını anlayabilmemiz için Osmanlı toplumunu ve toplumdaki zümreler arası ilişkileri tüm çıplaklığıyla ortaya koymamız gerekmektedir. Bu nedenden dolayı, Osmanlıda *köle* konusunu çalışma konusu haline getirdik.

Tarih alanında, özellikle de Osmanlı tarihini inceleme konusu yapan eserlerde, sosyal tarihe çok az yer verildiği görülmektedir. Araştırmalarda ağırlık konusu genelde siyasi konular üzerine yoğunlaşmaktadır. Yapacağımız bu çalışma ile bu alanda çok değerli eserler kaleme alınmış olmasına rağmen, Osmanlı sosyal tarihine bir katkı sağlanması umut edilmektedir.

Ayrıca dünya üzerinde kölelik uygulamasının kaldırıldığı ilk devlet olarak 1807 tarihiyle İngiltere olarak bilinmektedir. 1833 yılında İngiltere, kendisine bağlı olan

tüm sömürgelerinde de kölelik uygulamasının ilga edildiğini ilan etmiştir. İngiltere’yi takip eden ilk devlet ise, 1839 yılında ilan edilen Tanzimat Fermanı’nın açtığı yoldan Sultan Abdülmecit’in liderliğinde ilerleyen Osmanlı Devleti olmuştur. 1847’de yayımlanan bir fermanla kölelik Osmanlı topraklarından da tamamen uzaklaştırılmış oluyordu. Siyah – beyaz çatışmasının günümüzde dahi sürdüğü, 1860’lı yıllara kadar ayrı otobüsler, ayrı okullar vs uygulamaların son derece doğal karşılandığı ABD’de ise kölelik 1863 yılında ilga edilmiştir. Yapacağımız çalışmayla Osmanlı Devleti’nin hüküm sürdüğü dönemlerde, bugünün dünyasının en önemli kavramlarından biri olan *insan haklarına* sağladığı katkının öneminin anlaşılmasına büyük bir katkı yapılması beklenmektedir.

İlave olarak Afrika’dan *insan haklarını* anayasalarının temeline oturtan batılı ülkelere taşınan zenci esirlerin, buralarda maruz kaldıkları muameleler ve Osmanlı Devleti’ndeki yaşantıları hakkında bir mukayese yaparak, Osmanlının *insan haklarına* gösterdiği saygının daha iyi anlaşılması ümit edilmektedir.

Osmanlı Devleti’ndeki köle anlayışıyla Batıdaki köle anlayışı son derece farklıdır. Batıdaki köle üretim aracı olarak görülmekte iken; Osmanlıda üretim aracı olarak görülmeyp daha insancıl yaşam koşullarına sahiptirler ve Osmanlıda kölelerin hakları kısıtlanmamıştır. Osmanlı Devleti’nde köleler siyasi ve askeri alanlarda yüksek makamlara erişebilmişler ve Osmanlı yönetiminde söz sahibi olmuşlardır. Bu çerçevede araştırmada, zenci ve beyaz kölelerin Osmanlı toplumunda sahip oldukları haklar, günlük yaşantıları ve bu yaşantıları içinde gelecekte beklentilerini şekillendirmede devletin yerinin ne olduğu konusu araştırılmaya çalışılacaktır.

İnsanlık tarihinin vazgeçilmezi olarak kayıtlara geçen *kölelik -özellikle de zenci köle ticaretinin-* devletlerin ve insanların yaşantısındaki yeri ve önemi tespit edilecektir.

Araştırma tarama modelindedir. Araştırma konusu ile ilgili bilgiler arşiv ve kütüphane malzemelerinden istifade sonucu toplanacaktır. Başta Başbakanlık Osmanlı Arşivi’nden konu ile ilgili elde edilecek vesikalar olmak üzere, çeşitli üniversite kütüphaneleri, Ankara Millî Kütüphane’de, İstanbul Atatürk Kitaplığı’nda mevcut çağdaş telif kaynaklar, tetkikler araştırmada veri kaynaklarıdır.

Araştırma, *köle ticareti*, *zenci köleler* ve köle ticaretiyle ilgilenen *esircilerin* Osmanlı sosyal yaşantısı ve teşkilatlanmasının sosyal, kültürel ve siyasal etkilerine dönük bir çalışmadır. Köle ticaretinde rol oynayan aracı kurumlar açısından elde edilecek verilerin genellenmek isteneceği iki tür evreden söz edilebilir. Birincisi, dünya esir ticareti, sorumlu kurumlar ve teşkilatlanması; İkincisi, Osmanlıda köle ticareti ve bu ticaretle meşgul olan kurumlar ve teşkilatlanmaları.

Bu noktada dünyada esir ticareti, sorumlu kurumları ve metotları hakkında kısa bir bilgi verilecek, ardından da Osmanlı toplumunda köle ticareti ele alınacak ve bu ticaret içinde zenci kölelerin durumu ve öneminin ne olduğu vb. konulara ışık tutulmaya çalışılacaktır.

Araştırmada, konu ile ilgili daha önceden zikredilen arşiv ve kütüphanelerdeki bütün vesika ve eserler toplanacaktır. Daha sonra bu belgelerden ve kitaplardan konuyla ilgili elde edilen bilgiler fişlenecektir. Bu işlem bittikten sonra fişler konularına göre tasnif edilerek, fişlerdeki bilgiler hermeneutic (yorumlayıcı) yöntemle yorumlanarak araştırmaya bir çözüm önerisi getirmek amacıyla bütünleştirilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KÖLELİK VE OSMANLI DEVLETİ

Köle hürriyetten mahrum bırakılıp hür insanlardan farklı olarak daha aşağı statüde olan insanlar için kullanılan bir terimdir.

Köleler için, esir, abd, rıkk, memluk, kul, mevale kelimelerinin de kullanıldığı görülmektedir.

Kölelik insanlık tarihi kadar eski bir kurum olup dünyaya gelmiş geçmiş bütün uygarlıklarda görülmektedir. Sümer, Akad, Eski Mısır, Hitit, Fenike, Babil, Hint uygarlıklarında da kölelik görülmüştür.¹ Köleler üretim araçları olarak kullanılmıştır. Mal olarak kabul görmelerinden dolayı esir pazarlarında alınıp satılmıştır. Eski medeniyetlerde köleliğin çeşitli kaynakları bulunmuş bunların başında da savaşlarda esir olarak tutulanların köle olarak kullanılması başta gelmiştir.

Eski Türk Devletlerinde de kölelik müessesesinin görüldüğü bilinmektedir. Yahudilerde ve Hristiyanlarda da kölelerin kullanıldığı biliniyor. İslamiyet'te de kölelikle karşılaşmaktayız. İslamiyet doğduğu zaman Araplarda kölelik yerleşmiş bir sistem olarak görülmektedir.² Fakat İslami yetin köleliğe bakış açısı diğer dinlerden farklıdır. Osmanlı Devletinde ki kölelik sistemine geçmeden önce Başbakanlık Osmanlı Arşivinde ki belgelere göre İslamiyet'te ki esaret konusuna değinmek ve Avrupalıların İslamiyet teki kölelik sistemine nasıl baktıklarını bu belgeler ışığında ortaya koymak istiyorum.

¹ Gül Akyılmaz; “ *Osmanlı Hukukunda Köleliğin Sona Ermesi*”
www.hukuk.gazi.edu.tr/editor/dergi/IX_206-230. pdf. E.T: 13.03.2010.

² Gül Akyılmaz;” *Osmanlı Hukukunda Köleliğin Sona Ermesi*”,
www.hukuk.gazi.edu.tr/editor/dergi/IX_206-230.pdf.E.T:13.03.2010.

24 Ağustos 1888 tarihinde Kardinal Lawistri'nin Andopondis ? Gazetesine yazmış olduğu mektupta özetle şunlara değinmektedir. “ Müslümanlar için esir elde etmek bir haktır. Zaten Müslümanlar zencileri insan olarak görmezler; onları insan ile dört ayaklı bir hayvan arasında mahlukat olarak görürler.” Demiştir. Kardinal'in bu sözleri Kara Theodore Efendi tarafından yorumlanmış ve adı geçen gazetede tartışmaları yer almıştır. Kara Theodore ve Kardinal'in şairane bir dil ile İslamiyet'e dil uzatmasını ve Müslüman esircilerin olup olmadığını bilmediği halde esir ticareti ile uğraşan tüccarların hepsi Müslüman olsalar bile onun söylemiş olduğu sözler İslamiyetin esaret propagandasını yaptığını ispatlayamaz. Çünkü her dinden insanlar Allah'ın emirlerine karşı çıkmaktadırlar. Eğer Kardinal esaret aleyhine Müslümanların önünde bir konuşma yapmış olsaydı onu desteklemeyen bir tane bile Müslüman bulamazdı. İslamiyet'in esaret hakkındaki hükmü “insanların en fenası insan satanlarıdır.” Sözünden belli olmaktadır demiştir.³

Kardinal Lawistri, Doğu Okulları Müdürü ve Cezayir Başpiskoposu ve Afrika civarındaki misyonerlerin Papa nezdinde ki mebusu olduğunu belirtip otuz yıldır Müslümanlarla birlikte yaşıyorum. Otuz yıllık bu tecrübeme dayanarak burada hiçbir hiç bir Müslüman bulunmasın ki esir ticaretini desteklemesinler, bunlar çeteler kurarak akıncılık yaparak, esir ticaretini yapmaktadırlar. Afrika'nın bazı bölgelerinde öyle yerler biliyorum ki buralarda Osmanlı memurlarının teşvikiyle zenci esir ticareti yapılmaktadır. ” Diye belirtip sözlerine şöyle devam etmiştir.⁴

Birinci olarak; Afrika da Müslüman ulema ve müftüler esir ticaretine itiraz etmek şöyle dursun sohbetleri esnasında esir ticaretine Kuran-ı Kerimin izin verdiğini belirtmişlerdir.

İkinci olarak: Bağımsız Müslüman hükümdarlarının hepsi esir ticareti yapmaktadırlar ve esir ticareti yapan tüccarların hepsi Müslümanlardır. Müslümanların hepsi esir ticareti yapmaya hazırdırlar.⁵

³ BOA, YPRK TKM, Belge No:13-2.

⁴ BOA, YPRK TKM, Belge No:13-2.

⁵ BOA, YPRK TKM, Belge No:13-2.

Dördüncü olarak: Kuran-ı Kerim esir ticaretine izin vermektedir. O zaman İslamiyeti esir ticaretinin yapılmasından nasıl sorumlu tutmayalım.

Kardinal Lawistri Afrika da oturan bir piskopos olarak esir ticareti ile uğraşan Müslüman tüccarların geri gönderilmesinden kendini sorumlu tutmuştur ve burada yapılan esir ticaretini Avrupalı devletler durdurmalıdır demiş.⁶

Kardinal Lavistri Afrika da oturan bir piskopos Dolare? esir ticareti ile uğraşan Müslüman tüccarların geri gönderilmesinden kendini sorumlu tutmuştur. Burada yapılan esir ticaretini Avrupalı devletler durdurmalıdır demiştir.

Kara Theodore tarafından kardinale cevaben yazılan mektup Andapandis? Gazetesi tarafından yayınlanmıştır. Kara Theodore Kardinalin in ortaya koymuş olduğu fikirlerin araştırılmadan Osmanlı devleti aleyhine söylenmiş olan sözler olduğunu belirterek özetle şunları söylemiştir: Kardinalin sözleri iftiradır. Çünkü 1845 yılında Sultan Abdülmecid esir ticaretini yasaklamıştır. Bu da onun merhametli olduğunun göstergesidir.⁷

Kardinal Afrika da yapılan esir ticaretinin sadece Müslümanların yaptığını ve bu ticaretten Müslümanların sorumlu olduğunu ve islamiyetin zencileri dört ayaklı acayip yaratıklardan daha aşağı gördüğünü söylemiştir. İslamiyetle esareti bir tutmuştur. Kara Theodore Afrika'da esir ticareti yapanların sadece Müslümanlar olmadığını, esaretin çok eskilere dayandığını belirtmiştir. İslamiyete göre esaretin olmasının bazı şartları vardır. Bununla ilgili ayet ve hadis-i şeriflerin mevcut olduğunu belirtip, kendisinin bir Hristiyan olmasına rağmen, bu ayetlerden ve hadislerden örnekler vererek açıklamalarda bulunmuştur.⁸

HZ. Muhammed'in (S.A.V.) peygamberliği zamanında esirlik ortaya çıkmamıştır. Zaten esirlik önceden de vardır. Var olan bir durumu Hz. Peygamber yasaklamamıştır. Hz. İsa ve Havarileri ve de onlardan sonra gelenler Papalar da esareti yasaklamışlardır. Esarete karşı çıkmamışlar ve buna izin vermişlerdir diyerek St.

⁶ BOA, YPRK TKM, Belge No:13-2.

⁷ BOA, YPRK TKM, Belge No:13-2.

⁸ BOA, YPRK TKM, Belge No:13-2.

Thomas'ın, Aristonun Sosyoloji ve İlahi Kanunlar kitabını incelediğini ve tercüme ettiğini belirtmiştir. Bösvle? kitabında esareti kabul ettiğini, Baçlı'nın esaretin meşruluğunu iddia ettiğini belirtmiş ve Eksud'un yirmi birinci ve Lapitik'in yirmi beşinci fasıllarını teyit etmişlerdir demiş. Colinsin bir adamın kendisini satın esir etmesi hakkı vardır dediğini belirtmiştir. Malens Piskoposu Mösyö Bavyer'in "Stasyon Teolojik" adlı kitabında esareti takdir ettiğini ve esaretin meşru olduğunu söylemiştir.⁹

Kara Theodore, yukarıdaki açıklamaları yaptıktan sonra İslamiyet esirciliği teşvik etmek şöyle dursun, Kur'an-ı Kerim esirleri himaye etmiş ve esirleri korumuştur. Demiş. bir ayetten örnek vermiştir. "Eğer esirleriniz ıtkname ister ise kölenize ıtkname verimiz ve cenabı hakkın size vermiş olduğu malınızdan esirlerinize veriniz." Demiştir.

Abdullah b. Ömer bir hadis nakletmiş ve bu hadiste "bir adam Peygamber S.A.V. yanına gelmiş ve ona:

-Ya Resulallah, esirimin kusur ve kabahatini kaç defaya kadar affedeyim? diye sual etmiş.

Hiz. Peygamberden bir cevap gelmemiştir. Yine o kimse aynı soruyu Peygamber Efendimize (S.A.V) 'e sormuş ve yine cevap alamamıştır. Nihayet dördüncü defa sorduğunda Peygamber (S.A.V) :

- Esirin günde yetmiş defa kabahat işlese yine onu affet diye buyurduğunu nakletmiştir.

Kara Theodore başka bir hadisi de şöyle nakletmiştir:

"Esirinize abidim (kölem) demeyiniz. Zira hepimiz Cenabı Hakk'ın abidleriyiz. Onları azad ediniz."¹⁰

Kara Theodore bunlardan başka hadislerde bildirmiştir. Sonunda, böyle hükümleri bulunan bir dinin esirliği teşvik edemeyeceğini, Kardinal'in esir ticaretinin

⁹BOA, YPRK TKM, Belge No:13-2.

¹⁰ BOA, YPRK TKM, Belge No:13-2.

bitirilmesi için Avrupalı devletlerden yardım istemesinin ve dinle ilgisi olmayan böyle hassas bir konuya din meselesini katmasının bir faydası olmadığını Hristiyanların 300 yıldır esir ticareti yaptığını, Portekizlilere Katolik Melezlerin esir ticareti konusunda Araplarla rekabet ettiklerini belirtmiştir. İnsanlığa miras bırakılacak olan şey esaretin kaldırılması ile ilgili hukuk kurallarıdır, bu kural on sekizinci asrın kuralıdır, papazlar bunu İncil'e göre çıkarmaya çalışıyorlarsa zaten bu kurallar Kuran-ı Kerim de vardır. Deyip Hristiyanlarla Müslümanların farklarının şu olduğunu söylemiştir. Hristiyanlar üzerinde Hristiyanlığın bir etkisi yokken Müslümanlar üzerinde İslamiyetin bir etkisi vardır. Esirler önceleri Hristiyanlardan eziyet görürken Müslümanlar Kuran-ı Kerimin emirlerine uyarak esirlerine iyi davranmışlardır, demiş.¹¹

Esaretin yasaklanma fikri Avrupa da bir asır evvel çıkmıştır; fakat yeni kabul görmeye başlamıştır. Çeşitli konularda olduğu gibi bu konularda da Hristiyanlar Müslümanlardan bir asır önde yer almışlardır; ama medeniyet tarihinde bir asırlık dönemlerin önemi bulunmamaktadır. Müslümanlar medeniyet açısından gelişmeye müsaittirler¹² demiş.

Bu belgeden şunları çıkartabiliriz, Hristiyanlar arasında İslamiyet'in esarete bakış açısı için iki farklı görüş bulunmaktadır. Birinci görüşe göre dünyada yapılan esir ticaretinden Müslümanlar sorumlu tutulmuş, ister Müslüman devlet adamları ister Müslüman din adamları isterse Müslüman halk olsun esarete sıcak baktıkları yönünde düşünceleri olmuştur. Bu bilgileri doğrulayacak başka bir belgede ise Alman parti reisi mösyö Vindhorst esir ticaretini Müslümanlara bağlamış esaretin yok edilmesi için İslamiyetin ezilmesi gerekmektedir.¹³ Demiş.

İkinci görüşe göre ise; esaretin ortaya çıkması ile İslamiyetin bir ilgisi bulunmamaktadır. Zaten esaret İslamiyetin doğuşundan önce var idi. Sadece İslamiyet esareti yasaklamamıştır. Ayrıca esirlerin hürriyetini korumuştur ve özgür olmak isteyen esirlerin hemen özgürlüğünün verilmesi gerektiğini savunmuştur.

¹¹ BOA, YPRK TKM, Belge No:13-2.

¹² BOA, YPRK TKM, Belge No:13-2.

¹³ BOA, YPRK TKM, Belge No:14-6.

1.1.OSMANLIDA KÖLELİK

Osmanlı Devleti Müslüman bir devlet olmasından dolayı kölelikle ilgili kurallarda şer'i kurallara bağlı kalmamıştır. İslamiyet köleliği tedricen kaldırmaya çalışmıştır. Osmanlı Devletinde de kölelere muameleler İslam hukukuna uygun olarak gerçekleştirilmiştir.¹⁴

Osmanlı Devletinde kölelik müessesesi Osman Bey zamanında görülmemiştir. Osmanlı da kölelerin kullanılması Orhan Bey döneminden itibaren görülmeye başlanmıştır ve bundan sonra giderek artmıştır. Köleler hem sarayda hem orduda ve hem de evlerde kullanılmıştır. Kölelik Osmanlı Devletinin sonuna kadar görülen bir kurum olmuştur. Köleliğin kaldırılması için antlaşmalar yapılmış, konferanslar düzenlenmiş; fakat kölelik tam olarak kaldırılamamıştır.¹⁵

1.2. OSMANLIDA KÖLELİĞİN KAYNAĞI

Osmanlı Devleti, kuruluşundan sonra genişleme politikasını takip etmiş, akınlar düzenlemiştir. Osmanlı Devletinde köleliğin kaynağı başta savaş esirlerine dayanmaktadır. Bunu kaçırılma yoluyla kölelik edinimi, hediye verme ile köle edinimi, ve ticaret ile köle edinimi takip etmiştir.¹⁶

¹⁴ Gül Akyılmaz; "Osmanlı Hukukunda Köleliğin Sona Ermesi", www.hukuk.gazi.edu.tr/editor/dergi/IX_206-230.pdf E.T:13.03.2010.

¹⁵ Ahmet Akgündüz; *Osmanlıda Harem*, Timaş Yayınları, İstanbul 2007, s.24.

¹⁶ İsmail Parlatır;" Osmanlı Sosyal Hayatından Köleliğin Kaldırılışı", <http://dergiler.ankara.edu.tr/26/1029/12462>. E.T:12.03.2010.

1.2.1. Savaş Esirleri

Osmanlı Devletinde köle edinimi için en önemli yol savaşta ele geçirilen esirlerin beşte biri, pençik askeri olarak orduya katılırdı. Diğer esirler ise Osmanlı el işçiliğini karşılamak üzere Osmanlı tersanelerine yerleştirilirdi.¹⁷

İslam hukukuna göre savaşta elde edilen esirler için farklı durumlar meydana gelmekte idi;¹⁸ ikinci olarak, esirlerin fidye karşılığı bırakılması idi; üçüncü olarak, esirlerin fidye alınmadan serbest bırakılması idi; dördüncü olarakta esirlerin köleleştirilmesi idi.

Osmanlı Devletinde ele geçen bölgedeki gayr-i müslim halkın tamamen esir edilmesi görülen bir durum değildir. Osmanlıda savaşta ele geçirilenlerin öldürülmesi Osmanlı Devletine karşı fiziki olarak direnenlere uygulanan bir sistemdi.¹⁹

Osmanlı Devletinde savaş esirlerini köle haline getirme ilk olarak Orhan Bey döneminde görülmüştür. Osman Bey döneminde esirler öldürülürken Orhan Bey döneminden itibaren esirler özelliklerine göre ayrılarak değer verilmiş, beşte birlik bir kısmı Osmanlı Devleti tarafından kullanılırken diğer kalan kısım ise savaşa katılanlara ganimet olarak bırakılmıştır. İşte bu esirler Anadolu'nun çeşitli yerlerinde kurulan köle pazarlarına getirilerek satılmıştır.²⁰

Devlete kalan 1/5 kısmını devlet Anadolu'daki Türk ailelerinin yanına küçük bedellerle gönderirdi. Halka para karşılığı verilmesinin sebebi kölenin “ ben padişah kuluyum “ diyerek çiftlik sahibine başkaldırmasını önlemek içindi. Çiftçilerin yanında kalan bu esirler Türkçeyi öğrendikten sonra acemi Oğlanlar Ocağı'na alınırdı. Sonrada bunlar askerlik yaparlardı. Bu sistem Osmanlılardan önceki devletlerde de

¹⁷ İsmail Yağcı;” Esir Ticaretinin Yasaklanması ve Batı” *Türkiye gazetesi*, 16.6.2008.

¹⁸ Y.Hakan Erdem; *Osmanlıda Köleliğin Sonu 1800-1909*, Kitap yayınevi, İstanbul2004,s.63.

¹⁹ İsmail Parlatur;”Osmanlı Sosyal Hayatından Köleliğin Kaldırılışı”,<http://dergiler.ankara.edu.tr/26/1029/12462.E.T:12.03.2010>.

²⁰İzzet şak ;” İranlı Kölelerin Satışının yasaklanması İle İlgili Fermanlar”,*Türkiyat Dergisi* ,S.1, Sakarya 1994,s.259.

görülmektedir. Kölelerden oluşturulan askeri güç oluşturulmasının temeli Emeviler' e dayanmaktadır.²¹

1.2.2 Köle Ticareti

Osmanlı Devletinde bir diğer köle kaynağı ticaret yoluyla sağlanıyordu. Bunu da üç alt başlıkta inceleyebiliriz. Birincisi kaçırılma yoluyla köle ticareti, ikincisi hediye etme yoluyla köle ticareti, üçüncüsü ailelerin satışı yoluyla köle ticaretidir. Osmanlı Devletin de hediye etme yöntemi ile köle ticareti nadir olarak görülmüştür. Bu sebeple biz bu tezimizde hür insanların köle edilmesini inceleyeceğiz

1.2.2.1 Kaçırma Yoluyla Kölelik

Savaşın esir talebini karşılayamadığı anlarda köle akınları yapılmış ve böylece köle edinimi gerçekleşmiştir. 1850ler de Trablus vilayetinde ki krallıklar akın yapmayı düzenli bir iş haline getirmişlerdir. Akınları Osmanlıya bağlı Suriye, Mısır ve Kuzey Sudanlı tüccarlar yönetmişlerdir.

İnsan kaçırma Etiyopya bölgesinde yaygındı. 1860' ların başında Osmanlıya göç eden Çerkezlerin çocuk kaçırdıkları da iddia edilmiştir. Bu konuya örnek verecek olursak; Çerkez bir adam, Ayşe kızı "İsmi" adındaki kız kardeşini esirci Ahmet ağaya emanet etmiştir. Kız kardeşi Müslüman olmasına rağmen esirci Ahmet Ağa zorla keresteci Mehmet Ağa'nın oğlu Hacı Halit Efendiye haksız yere 5000 kuruşa İsmi' yi satmış olduğunu ağabeyi bildirmiş ve kardeşinin esaretten kurtulmasını istemiştir.²² Bu olay bize göstermektedir ki: esirci Ahmet Ağa, Ayşe kızı İsmi adlı kızını kaçıırarak esir etmeye çalışmıştır. Çünkü ailesinin bilgisi dâhilinde satılmış olsaydı, kızın ağabeyi devlete şikayette bulunup kardeşinin esaretten kurtarılmasını istemezdi.

Gürcistan da bazı kişilerin kadınları ve çocukları esir ederek satmakta oldukları anlaşılan kişiler Batum Ordu komutanı ve Trabzon valisine şikâyet edilerek bu kaçırılan esirler bulunur ise ailelerine teslim edilmesi istenmiştir.²³ Bu bilgiler Osmanlı

²¹ Hasan Tahsin Fendoğlu; *İslam ve Osmanlı hukukunda Kölelik ve Cariyelik*, Beyan Yayınları, İstanbul.1996, s.258.

²² BOA, ADVN, Belge No, 146-9.

²³ BOA, ADVN, Belge No, 146-9.

Devletinde Gürcistan’da görülen ticaret amaçlı çocuk ve kadın kaçırma olayına örnek teşkil etmektedir.

Kaçırma yoluyla köle edinimi büyük ölçüde yapılmamaktaydı. Genellikle savunmasız tek başına bulunan insanlar hedef alınmaktaydı. Osmanlı Devletinde kaçırma ile ilgili düzenlemeler yapılmış, 1858 yılındaki Ceza Kanununa göre çocuk kaçıranlara bir yıl hapis cezası getirilmiştir.²⁴

1.2.2.2 Hür İnsanların Köle Yapılması

Bir başka köle edinme yöntemi hür insanların köle edilmesi idi. Bu yöntem Osmanlı devletinin sonlarına doğru görülmeye başlamıştır. Y. Hakan Erdem’e göre esir ve esirci karşılıklı anlaşılıyor ve köle satıldıktan sonra hür olduğunu iddia edip parayı esirle esirci kendi aralarında paylaşıyorlardı.²⁵ Fakat bu durumda kölenin hür olduğunu ispat etmesi gerekiyordu. Fakat bu anlaşma yöntemi sonradan kabul görmüştür; çünkü daha önce para satın alan kişiye iade ediliyordu sonra esirciye verilmesi kararlaştırılmıştır.

Elde ettiğimiz bir belgeye göre Amasya’nın Merzifon kazasında misafir olarak bulunan Hifa Hatun adlı bir kişi Emsi adlı kişi tarafından esir olarak İstanbul’da satılmıştı. Bu kızın anasının babasının hayatta olmasından dolayı esir olamayacağına karar verilmiş ve ailesine iade edilmiştir.²⁶

Bu belgeden annesi babası hayatta olan ve Osmanlı vatandaşı olan kişilerin hür olduğunu bunların esir edilemeyeceğini anlıyoruz. Hifa Hatun muhtemelen kaçırılmış ya da anne babasının bilgisi dâhilinde bu kız satılmıştır. Ama devlet hür olan bir kişinin esir edilmesini kabul etmemiştir.

Bir başka belgede ise Çerkez esirlerden hürlik iddiasında bulunan kadınların sayısının bildirilmesi istenmiştir. Hür olduğunu iddia eden bütün kölelerin arzuhal yazma hakkı olduğu bildirilmiştir.

²⁴ Ehud R.Toledano; *Osmanlı Köle Ticareti*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1994, s18.

²⁵ Erdem, s.65-67.

²⁶ BOA, AMKT, Belge No, 419-54.

Hürlük iddiasında bulunan köle ve cariyeler için komisyonlar kurulmuş, cemiyetler açılmıştır. Hürriyet iddiasında bulunan bu cemiyete gelirken yanlarında ileri gelen bir kişiyi veya iki kişiyi getirerek bunları şahit olarak göstereceklerdi. Şahitlere çeşitli sorular sorulacak ve bu şahitlerin doğru cevap verdiği kanaat edilirse esir ve şahitleri şer'i mahkemeye göndereceklerdi. Yanlarında bulunan şahit ve akrabalarına sorular sorulacaktı. Hürriyetleri ispat olanlar mahallelerine gönderilene kadar zabıta gözetiminde bulunacaklardı.

Hürriyeti ispat olmayanlar ise velilerine geri verilecekti. Mahkeme masrafları velileri tarafından karşılanacaktı. Fakir olanların masrafları padişahın sadakası olarak hazine tarafından karşılanmasına karar verilmiştir.²⁷

Bu belgeden Osmanlı devletinde hür olanların esir olabildiklerini daha doğrusu hür olan insanların esir edilebildiklerini görüyoruz. Osmanlı Devletinin hür iken esir olan bu insanları kurtarmak için komisyon kurduğunu görüyoruz. Hür olanların serbest bırakıldığını yine bu belgeden anlıyoruz. Esirlerin hür olduklarını ispat edebilmeleri için şahitlerinin dinlenmesi gerekiyor. Bu şahitlerin yalancı şahit olup olmadığını anlamak için iyice araştırıldıkları ve kendilerine sorular sorulduğunu bu belgede görmüş oluyoruz.

Hürlük iddiasında bulunan ve ölen kişinin durumunu bildiren belgede ise İranlı Abdülvehhab'ın İstanbul'da bir esirciden satın almış olduğu ve Trabzon'a götürmüş olup zaptiyede emaneten tutulan kölenin durumu sorulmuştur. Trabzon meclisinden gelen bilgiye göre köle hürlük iddiasında bulunmuştur. Kölenin büyük bir ihtimalle hür olduğu bildirilmiştir. Bu köle daha sonra hastanede ölmüştür. Kölenin ölmesine rağmen araştırmaya devam edilmiştir. Çünkü köle hürse Abdülvehhab'a kölenin parası ödenecek eğer köle hür değilse kanuna uygun hareket edileceği bildirilmiştir. Yapılan araştırmalar sonrasında kölenin hür olduğu anlaşıp Abdülvehhap'a parası ödenmiştir.²⁸

Bütün bu belgelerden Osmanlı devletinde hür insanların esir edilebildiği anlaşılmaktadır; fakat devlet bunlarla mücadele etmiştir. Komisyonlar kurmuştur. Hürlük iddiasında bulunan esirlerin bunu ispat etmeleri için şahitlerinin olması zorunlu

²⁷ BOA, AMKT. MHM, Belge No,482-53.

²⁸ BOA, AMKT. MVL, Belge No,70-93.

tutulmuştur. Devletin bu durumla mücadele etmesine rağmen bunun devam etmesi esirciliğin karlı bir iş olduğunu bize göstermekle birlikte bunun çeşitli sebepleri vardır.

1.2.2.3 Ailelerin Satışı Yoluyla Kölelik

Bir başka köle edinme yoluyla ailelerin kendi çocuklarını, akrabalarını ve torunlarını satması yoluyla gerçekleştirmekteydi. Bu yöntemin tercih edilmesinin sebebi ailelerin kendilerine gelir sağlamak istemeseydi.²⁹ Bu durum Osmanlı devletinde ilk başlarda görülmezken Çerkezlerin Osmanlı'ya vatan olarak yerleşmelerinden sonra başlamıştır.³⁰ Bu durumda olanlar Osmanlı Devleti tarafından satın alınmalarına rağmen çocukların aileler tarafından satılması acayip bir gelenek olarak görülüyordu.³¹ Bu durum belgelerde şu şekilde ifade edilmiştir: Afrika'dan gelen zenci esirlerin satılması yasaklanmıştır. O halde Çerkezistan' dan esirlerin getirilmesine devam edilmektedir. Buradan gelmiş olup 50-60 yaşlarında olan insanların evlatlarını, akrabalarını ve torunlarını sattıkları görülmektedir. Bu da insanlık adına üzücü bir durumdur. Bu durum yasaklanmalıdır. Osmanlı Devletinde şimdiye kadar bu yolla esir satışı olmadığından 25-30 yaşını geçmiş çoluk çocuğu olan kişilerin esir edilmesi yanlıştır. Bu durumun engellenmesi için ne gerekiyorsa yapılması ve bu şekilde ticaret yapanların korkutulması ve Çerkezlerin bulunduğu mahallelerin memurlarına gerekli emirler verilmelidir.³²Denmiştir.

Bir başka belgede ise; Lazistan sancağına gelen göçmenlerin satılması hakkında bilgisi olduğu söylenen Mızrak Köyü'nden Ali adlı kişinin hür olduğunu bildiği halde bir kızı alarak babasından ayırmıştır. Bu kişinin mahkemeye çıkarılarak; bu kişinin aileyi dağıtmak ve esir muhacirlerin satılması maddesi gereğince yargılanmasına karar verilmiştir.³³ Bu belgeden ise; Ali adlı kişinin bir kız satın aldığı ve babasını terk ettirdiği ifadesinden, bu olayda kızın ailesi tarafından satılmış olabileceği ya da esirci tarafından ailenin kandırılmış olabileceği ihtimali bulunmaktadır.

²⁹ Toledano , s.15.

³⁰BOA, AMKT, Belge No, 396-97.

³¹ Erdem, s.69-70.

³² BOA, AMKT. NZD, Belge No,396-397.

³³ BOA, AMKT. MHM, Belge No, 309-41.

1.3. OSMANLIDA ESİR PAZARLARI

Esir pazarı, esirlerin alınıp satıldığı yerlerdi. Köleler ticari bir varlık olarak görüldükleri için sahipleri onları alıp satar, takas ederlerdi. Köle ve cariyeler köle pazarlarında alınıp satılmıştır. Osmanlı devletinde en büyük köle pazarı İstanbul da idi.

³⁴ Bu pazarın Tavuk pazarı yakınlarda bulunduğu söylenilmektedir. Bundan farklı olarak 16. yüzyılın sonlarına kadar Cerrahpaşa Camii civarında Arkadyus Meydanı olarak bilinen yerin esir pazarı olarak kullanıldığı belirtilmiştir. Burada esir kadınlar satıldığı için “ avrat pazarı” olarak adlandırılmıştır. 1847 yılında esir pazarlarının kaldırılmasından sonra zenci köleler Fatih civarındaki hanlarda satılmıştır.³⁵ Esir ticareti yasaklanmasına rağmen aralıklarla esir ticareti yapılmaya devam edilmiş. Esirler eskiden olduğu gibi satılmışlardır. Bu bilgilerin yer aldığı belgede esirlerin Fatih’te adeta hayvan satılır gibi satıldıkları belirtilmiştir. Anne ve babalarından çeşitli oyunlarla toplanan esirler rağbet görmedikleri için İskenderiye’ye ve daha uzak yerlere götürülerek satılmışlardır.³⁶

Bu belgeden esir pazarları kaldırılmış olsa da Osmanlı Devletinin çeşitli yerlerinde hatta başkent İstanbul’ da gayr-i resmi olan esir pazarları kurulduğu anlaşılmakta ve esirlerin rağbet görecekları mahallere nakledildikleri görülmektedir.

Esirler merkeze gelene kadar yollar üzerinde taşrada ki satıcılara satılmaktaydı. Bu da merkeze gelen esir sayısını düşürmüştür. Esir sayısında azalmanın görülmesi esir fiyatlarında dalgalanmalara neden olmuştur.

Afrika da ele geçirilen köleler için meşakkatli bir yolculuk başlıyordu. Afrika’ dan gelen esirlerin yolları genellikle çöllerden geçmekteydi. Çöllerde yapılan bu yolculuğun zorluğunu Mısır Valisi Mehmet Sait Paşaya, Padişahın göndermiş olduğu bir belgede şu şekilde dile getirmiştir. Afrika’dan gelen esirler çöllerden bin bir zorlukla geçmektedirler ve yollarda hastalanmaktadırlar. Çöl şartlarına dayanamayan birçok köle ve çocukları yollarda ölmektedirler.³⁷ Bu ifadeler bize göstermektedir ki ele geçirilen

³⁴ Gül Akyılmaz, “ Osmanlı Hukukunda Köleliğin Sona Ermesi”, www.hukuk.gazi.edu.tr/editor/dergi/IX_206-230.pdf. E.T:13.03.2010.

³⁵ <http://www.ihya.org/kavram/kavramlar-ansiklopedisi/dt4483.html>.E.T.14.07.2010.

³⁶ BOA, AMKT MHM, Belge No330-55.

³⁷ BOA, HR. HMŞ. İŞO.

esirlerin bir kısmı gideceği yerler ulaşamamıştır. Çöller üzerinde olan kasabalarda hayata devam eden köleler takas aracı olarak kullanılmıştır. Kuzey Afrika köle ticaretinde ticaretin yapıldığı noktalar Murzuk, Gat, Gadomes ve Calo gibi çöl kasabalarıydı. Çerkez ve Gürcü köleler ise gemilerle taşınmaktaydı.³⁸

Osmanlı Devletinde köle ticaretinin yapıldığı güzergâhlarda ve bunlara yakın bölgelerde köle pazarları kurulmuştur. Bunların en işlek olanları; Mekke, Medine, Cidde, Basra, Trablusgarp, Şam, Bağdat, Kahire ve İzmir’ de idi.³⁹

Bu pazarlar dışında belirli zamanlarda panayırlar kuruluyor buralarda köleler satılıyordu. Somali kıyısındaki Barbera’da bir fuar kurulmakta burada köle ticareti de yapılmaktaydı. Daha küçük çaplı fuarlardan bir tanesi de Rumeli’nin iç kısımlarında Priştine’de kurulduğunu ve Selanik’te de köle ticareti yaptığını Toledano belirtmiştir.⁴⁰

1857 yılında köle ticareti ile ilgili yasaktan sonra köle ticareti pazarlardan evlere kaymaya başlamıştır. Polis memurları evlere baskın düzenlediğinde ev sahipleri bu köleleri hizmetçileri olarak tanıtmıştır. Böylece ticaret evlerde yapılır hale gelmiştir.⁴¹

1.3.1. Osmanlı’da Esirciler

Osmanlı’da esir pazarlarında iki görevli bulunmaktaydı: Esirciler şeyhi ve esirciler kethüdası.⁴²

Osmanlı Devletinde bulunan köle satıcıları profesyonel satıcılar değildi. Kar elde etmek isteyen insanlar tarafından yapılmaktaydı. Mekke ve Medine’ye giden hacılarında köle ticareti yaptıkları görülmüştür. Bunların dışında Yemen taraflarında görevli olan subaylar ve Trablusgarp vilayetindeki memurlarda köle ticareti yapmaktaydı.

³⁸ Toledano, s.41.

³⁹ Gül Akyılmaz; “ Osmanlı Hukukunda Köleliğin Sona Ermesi”, www.hukuk.gazi.edu.tr/editor/dergi/IX_206-230.pdf E.T:13.03.2010.

⁴⁰ Toledano, s.43.

⁴¹ Toledano, s.45.

⁴² Fendoğlu, s.183.

Osmanlı Devletinde esir ticareti için çok büyük seferler düzenlendiği görülmemiştir. Osmanlı Devletinde taşrada satış yapanlar ve esir pazarlarında satış yapan kişiler bulunmaktaydı, bunların dışında kara ve deniz yoluyla gelen esirleri taşımakta uzmanlaşmış nakliyeciler esirler bulunmaktaydı.⁴³

Esir pazarları bulunan kentlerde esircilerin denetlenmesi daha kolay olmakta idi. Denetlenmenin sıkı bir şekilde olmadığı şehirlerde esircilerin hür insanları dahi esir ettikleri görülmüştür. Esir ticareti ile sadece erkekler ilgilenmiyordu. Kadınlar da esir ticareti yapmakta idi. Genelde bu kadınlar hür Müslüman kızları köle olarak satmakta idi. Esir loncaları böyle kadınlar ile mücadele halinde idi. Devlette lonca sistemini desteklemekte idi. Çünkü kendi başına buyruk esir ticareti ile uğraşanlardan vergi toplanamıyor bunlar denetlenemiyorlardı.⁴⁴

Osmanlı Devletinde Loncalar, zaman zaman yakışsız hareket eden esircilerden şikâyetçi olmuşlardı. Loncadan atılan esircilere meyancı deniliyordu. Bu kişiler kapalı Çarşıda hiçbir kuralı tanımayarak esir ticareti yapmaya devam ediyorlardı. Asker mesleğinde bulunanlardan esir ticareti ile uğraştıkları görülmüştür. Sultan I.Ahmet zamanında; askerlerin, meyancıların ve kadınların esir ticareti ile uğraşması yasaklanmıştır. Esir ticareti ile ilgili problemler Osmanlı Devletinin sonuna kadar devam etmiştir. Esircilikle uğraşanların güvenilir kişiler olmasına dikkat edilecekti ve esirciler birbirlerine kefil olacaklardır. Esircilerden birisi suç işlediğinde bu durumu kadıya bildireceklerdi, bildirmediği takdirde o suça ortak olmuş sayılacaklardı ve cezalandırılacaklardı. Kanunu ihlal edenler esir pazarının kapısında asılacak ve mallarına el konulacaktı.⁴⁵

Esircilerin ellerinde esir ticareti ile uğraşabileceklerini gösteren belgelerin olması gerekiyordu. Fakat bu kurala uymayarak esir ticareti yapanların olduğu görülmüştür. Bu durumu örnekleyen bir belgede Lazistan sancağında askeriyede tabur mülazımı olan Zorlu Köyü'nden Mehmet Ağa elinde ihraç tezkeresi olmadığı halde

⁴³ Toledano, s.43.

⁴⁴ Erdem, s.51-58.

⁴⁵ Erdem, s.51-58.

satması yasak olduğu Gürcü ve Oskur? çocuklarını zorla satmakta olup, bu kez üç esirle birlikte Kars' ta yakalanmıştır diye bildirilmiş.⁴⁶

Bu belgeden askeriyeden olan kişilerden esir ticareti yaptıklarını ve esir ticareti ile uğraşanların ellerinde belgelerinin olması gerektiğini anlıyoruz.

Osmanlı Devletinde memurlarında esir ticareti ile ilgilendikleri yolunda Batılı Devletlerden Osmanlı'ya şikâyetler gelmiştir. İngilizlerin Hicaz ve Yemen vilayetlerine gönderdikleri belgede zenci esir ticaretinin Cidde ve Hudeyde de devam ettiği ve buna Osmanlı mahalle memurlarının göz yumduğu ve esirleri hem deniz hem de kara yoluyla Hicaz'a gönderdikleri tespit edilmiştir, diye şikâyetle bulunmuşlardır.⁴⁷

Bu belgeden de bu ticareti engellemek için görevli olan Osmanlı memurlarının da hiç olmazsa bir kısmını bu ticarete göz yumdukları ve esir ticaretine ortak oldukları görülmüştür. Bu ticarete yer almalarının temel sebebi maddi çıkarlar olmuştur.

1.4. OSMANLI'DA KÖLELİĞİ BESLEYEN BÖLGELER

Osmanlı Devletinde kölelere baktığımızda siyah ve beyaz köleler bulunmaktadır. Beyaz kölelerin getirildiği bölgeler özellikle Kafkasya olmuştur. Kafkasya da ise Çerkezistan ve Gürcistan başta gelmektedir.

Zenci esirlerde Afrika dan gelmişlerdir Toledano'nun belirttiği köle yolları şu şekilde şemalaşıp, haritalanmıştır.

Osmanlı köle ticaret sistemi üç ögeden oluşmaktaydı: Köle ihraç eden kaynaklar, köle ithal eden büyük pazarlar ve üzerinde merkez ve çevre antrepoları olan, kaynağı pazara bağlayan kara ve deniz yolları. Köleler, bütün ticaret ağı boyunca yerel taşra pazarlarına da sunularak satılmaktaydı Kaynakların çoğu Osmanlı toprağının dışında kalıyordu, fakat sistemin diğer ögeleri Sultan'ın nüfuzu altındaki topraklardaydı. Aşağıdaki liste ve ilgili haritalar kaynaktan pazara giden dört anayolu ve her yolda ticareti yapılan kölelerin cinsini belirtmektedir.

⁴⁶ BOA, AMKT. MHM, Belge No,38-98.

⁴⁷ BOA, DHMKT, Belge No, 1459-23.

A. Kuzey Afrika ticareti

Kaynaklar: Çad Gölü'nü çevreleyen bölgeler, başlıca Vaday, Burun ve Bagirmi.

Köleler: Siyah

Yollar:

(1) Karadan:

(a) Gat-Mırzuk-Bingazi

(b) Gat-Gadames Trablusgarp

(c) 'Trablusgarp vilayetinden Mısır'a çeşitli yollar

(2) Denizden:

Trablusgarp, Bingazi ve diğer sahil kasabalarından Malta, Girit, Rodos gibi Akdeniz adaları ve Ege adalarına uğrayarak İstanbul, İzmir, Selanik ve Doğu Akdeniz'in diğer limanlarına. Ek yollar İskenderiye'yi çoğunlukla Kıbrıs'a uğrayarak, İstanbul, İzmir, Güney Anadolu ve Doğu Akdeniz limanlarına bağlamaktaydı.

B. Kızıldeniz Ticareti

Kaynaklar: Kordofan, Darfur, Sudan'daki Mavi ve Beyaz Nil havzaları, *Etiyopya'daki Galla, Sidama ve Gurage beylikleri.*

Köleler: Siyahlar(başlıca Nubyalılar) ve Habeşler

Yollar:

(1) Karadan

(a) Yukarı Nil'den Berbera ve Kızıldeniz. kıyısına, Sevakın veya Massava yakınlarına.

(b) Beyaz ve Mavi Nil havzalarından Kallabat, Kadarif- Kassala-Sevakın veya Massava'ya.

(c) (b) Yoluna kısmi bir alternatifi olarak Mavi Nil'den yukarıya Şandi'ye
(d) Galla ülkesinden Şova yolu ile Rahita, Tacura ve Zeyla'ya.

(e) Güney Etiyopya'dan Harar ve Berbera'ya

(f) Güney Etiyopya'dan Şova yolu ile Gondar'a ve Massava yakınlarındaki kıyılara.

(2) Kızıldeniz'i çapraz geçerek:

Şevakin, Agig, Port Mornington, Şeyh Barghuth, Massava, Baylül, Tacura, Zeyla ve Berbera'dan (ve kıyı boyunca diğer limanlardan) Arap yarımadasındaki Yanbu, Cidde, Lith, Kurfudha, Luhayya, Hudeyde ve Mukha'ya (ve kıyı boyunca başka noktalara).

(3) Arap Karayolu:

(a) Hudeyde'den Cidde'ye

(b) Cidde-Mekke Şam . Kuzeye (Hac yolu)

(c) Yanbu'dan Medine'ye

(d) Hicaz-Necd-Basra Körfezi.

(4) Doğu Akdeniz ve Mısır'a Süveyş Kanalı üstünden yapılan ticaret (yalnızca 1869-70'ten sonra)

C. Basra Körfezi - Irak Ticareti

Kaynaklar: Zanzibar (Nyasa Gölü'nü çevreleyen bölgelerden Zanzibar'a pek çok köle gelmekteydi) ve Etiyopya.

Köleler: Siyah ve Habeş

Yollar:

(1) Denizden

(a) Zanzibar-Maskat-Körfez limanları-Basra veya Mohamera.

(b) Tacura, Zeyla veya Berbera'dan Körfez limanları-Basra veya Mohamera'ya

(2) Karadan

(a) Hicaz-Necd-Körfez limanları- Basra veya Mohamera.

(b) Basra-Bağdat-Musul-Diyarbakır ve Doğu Anadolu kentleri.

(c) Çerkez ve Gürcü Köle Ticareti

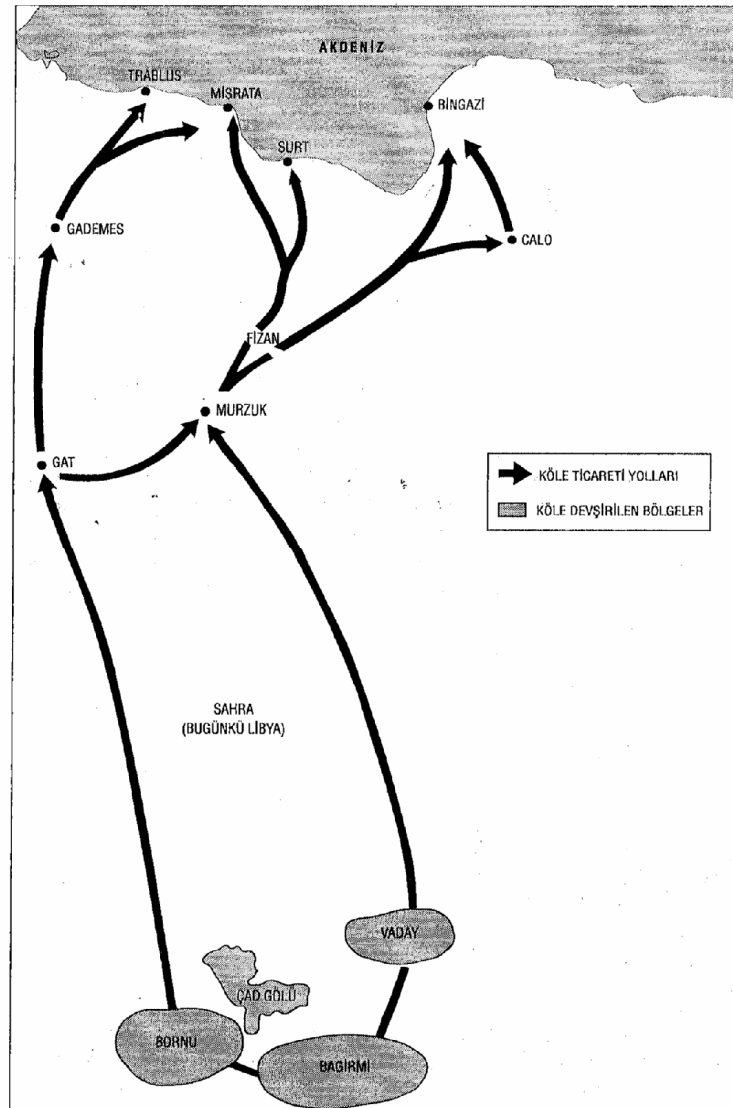
Kaynaklar: Çerkezistan ve Gürcistan.

Köleler: Beyaz

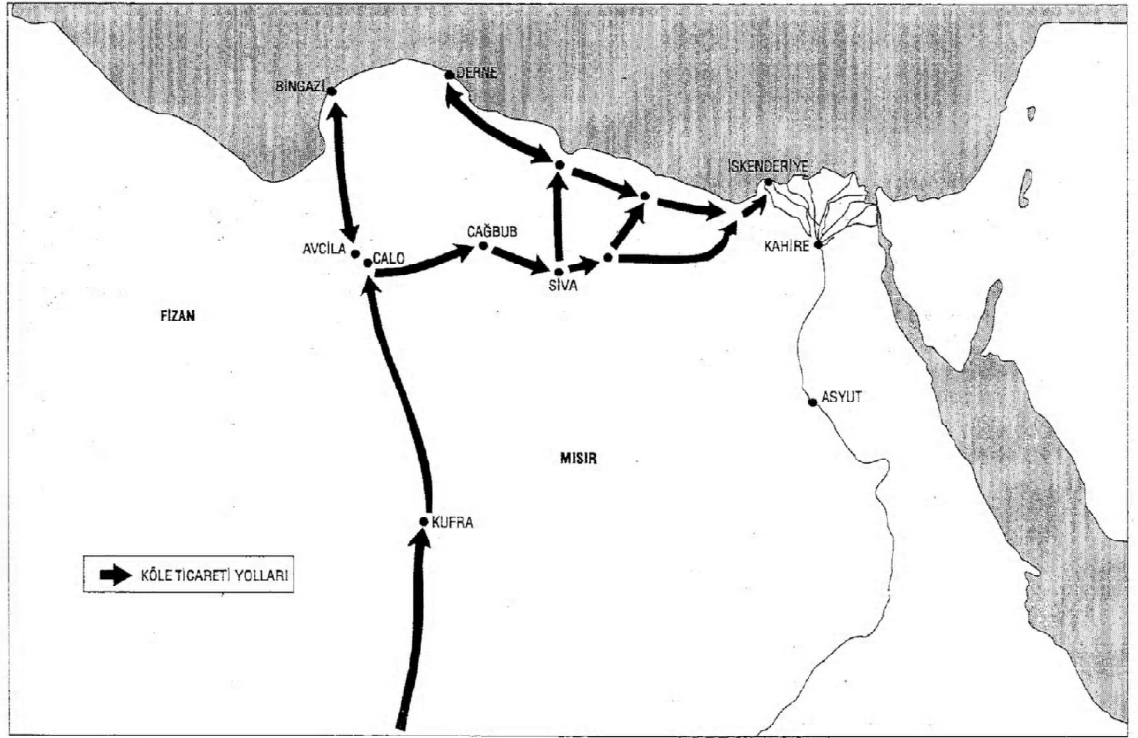
Yollar:

Denizden:

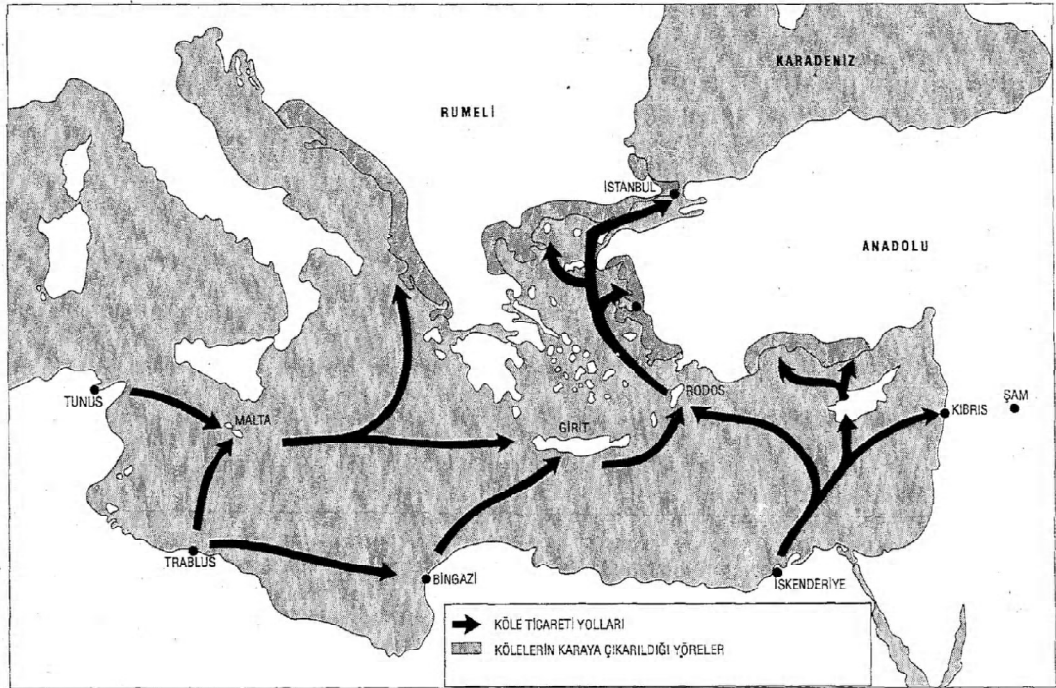
Sohum Kale, Batum ve Karadeniz'in doğu kıyısındaki daha küçük limanlardan, Trabzon, Samsun, Sinop ve diğer Anadolu kentleri üstünden İstanbul, İzmir, Selanik ve Mısır ile Doğu Akdeniz'deki kentlere

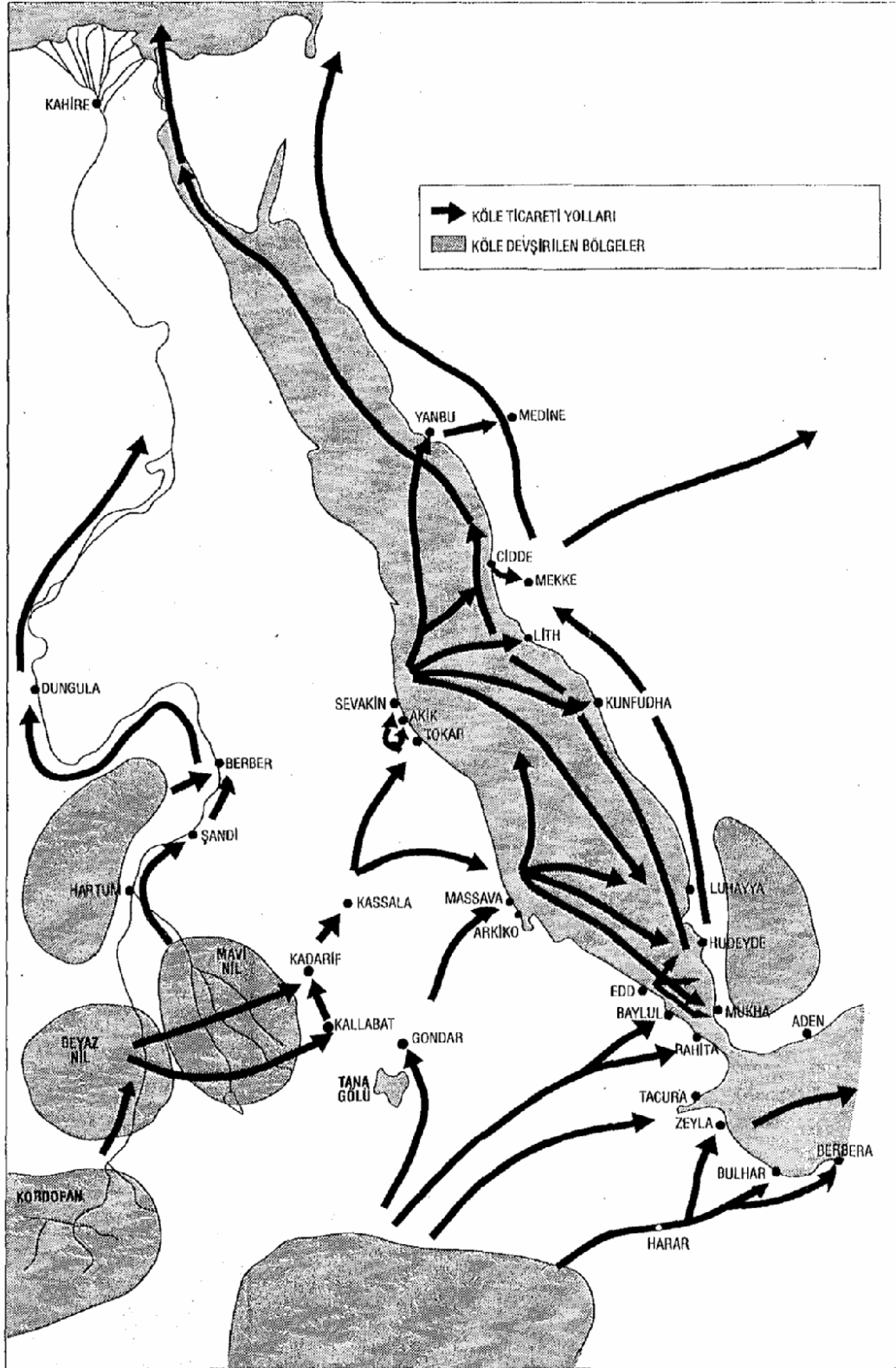
Harita 1.1. Trablus'a Giren Sahra Yolları

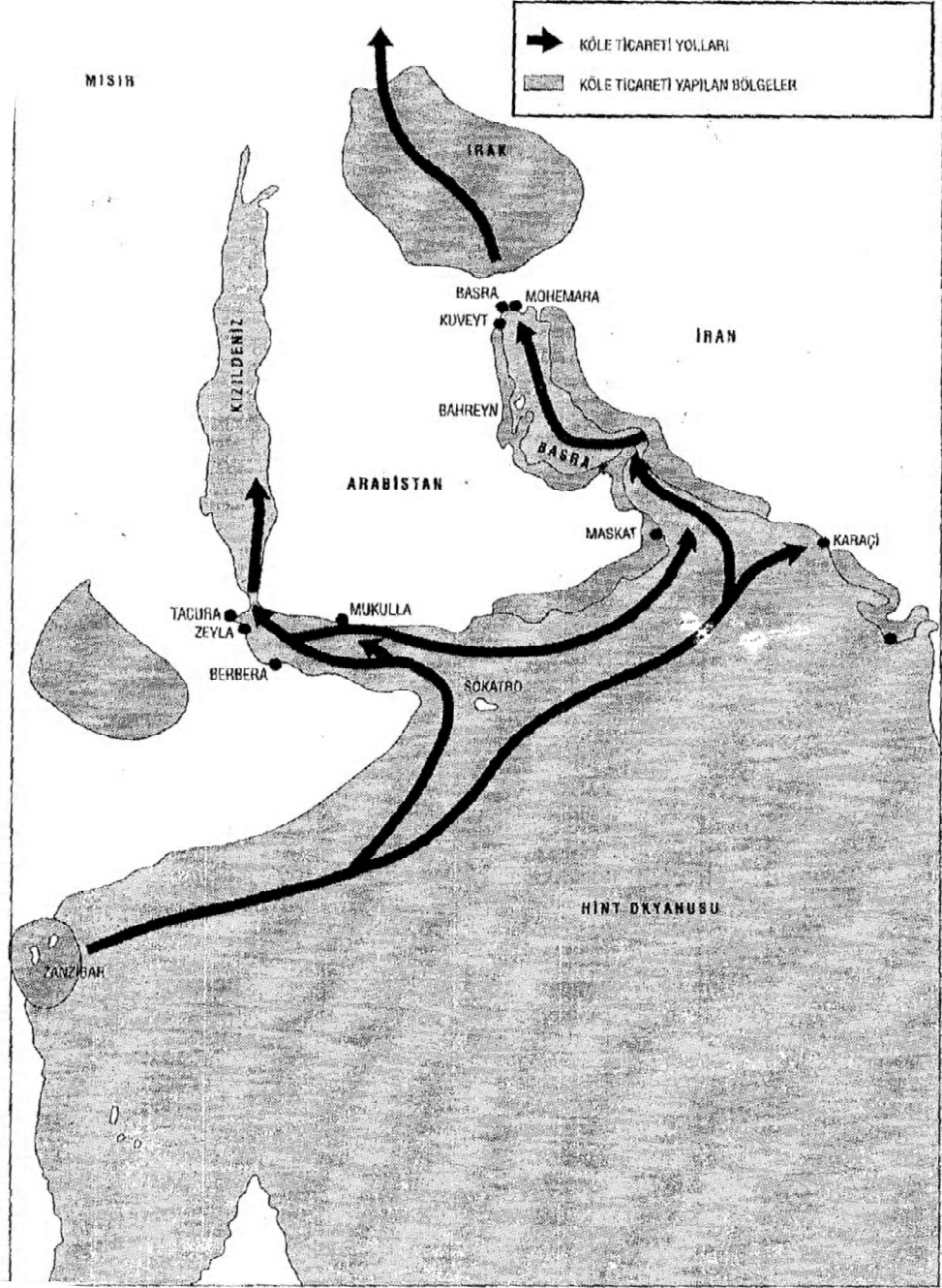
Harita 1.2. Trablus Vilayeti'nden Mısır'a Giden Çöl Yolları

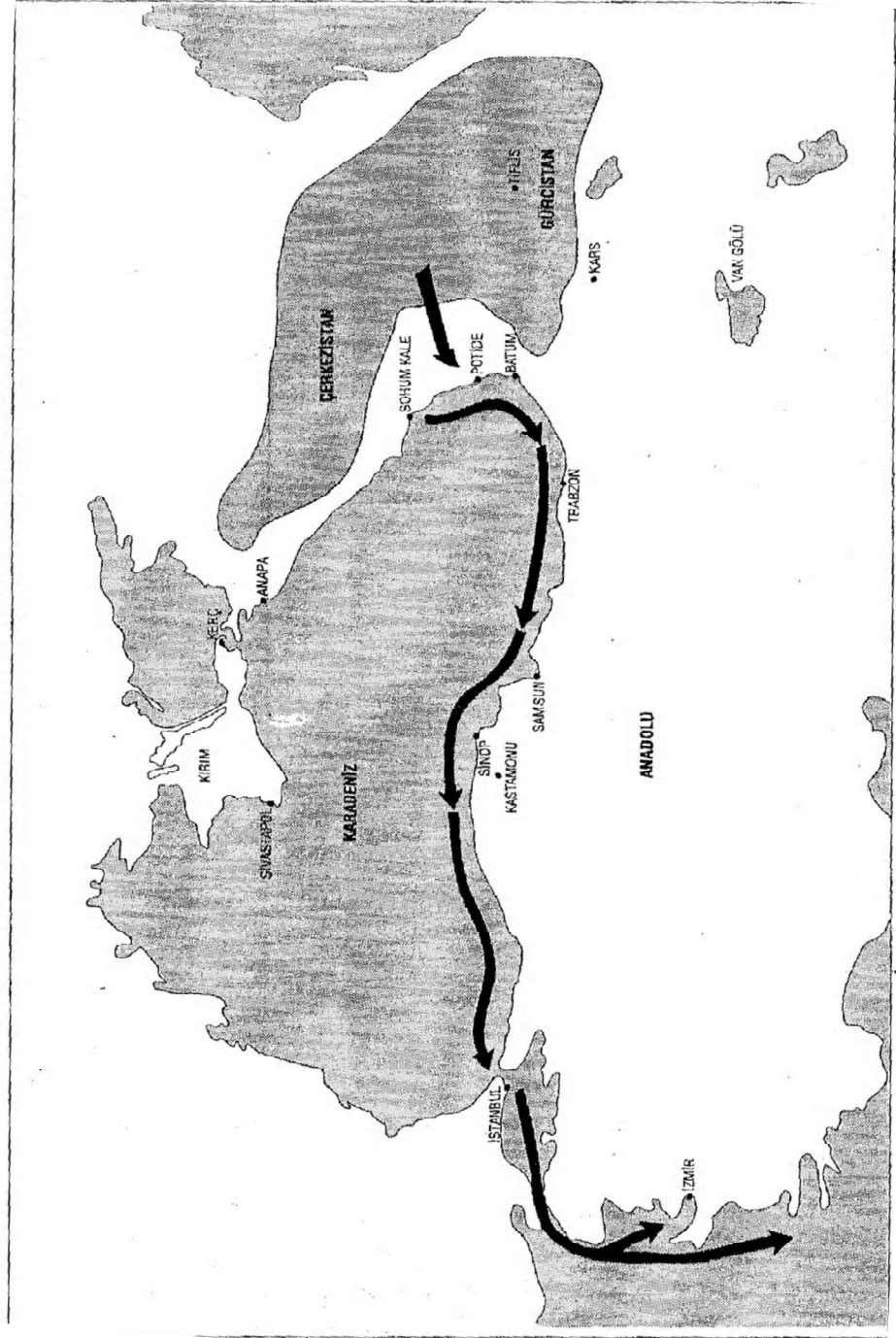
Harita 1.3. Başlıca Akdeniz Köle Ticaret Yolları

Harita 1.4.Kızıldeniz Köle Ticareti

Harita 1.5. Basra Körfezi-Irak Köle Ticareti

Harita 1.6.Çerkez ve Gürcü Köle Ticareti⁴⁹

⁴⁸ Toledano, s.17-25.

⁴⁹ Toledano, s17-25.

İKİNCİ BÖLÜM

Başbakanlık Osmanlı Arşivinden elde ettiğim belgelere göre tezimin asıl kısmını oluşturan bu bölümde zenci esir ticaretinin yasaklanması, Osmanlı Devletine gelmiş olan bu esirlerin ellerine Itkname verilmesi ve bundan sonra Osmanlı Devletinde nasıl yaşayacakları, Osmanlı Devletinin zenci esirleri korumak için ne tür tedbirler aldığı üzerinde durulacaktır.

Tez konum 19. yy ile ilgili olduğu için bunların çeşitli yerlerdeki istihdamlarına değinilmeyecek, neden Avrupa devletlerinin zenci esirler üzerinde bu kadar çok durduklarına, Osmanlı Devletine ne tür baskı yaptıklarına yer verilecektir.

2.1 ZENCİ ESİR TİCARETİNİN YASAKLANMASINDA ALMAN-İNGİLİZ İŞBİRLİĞİ VE ALMANLARIN AMAÇLARI

Alman Bismark Beyaz Kitap adlı bir kitap yazmış, burada Olga, Pasif ve Muva hadiselerini anlatmıştır Buralarda Fransızların esir ticareti yaptıklarını bildirmiştir. Durusu adlı geminin sahibi olan Araplar Fransız bayrağı altında esir ticareti yaptıklarını belirtip, bu ticaret engellenmelidir demiş. Bu bölgede esir ticaretini engellemeye çalışan Alman gemileri Araplar tarafından topa tutularak gemilere zarar vermişlerdir. Araplar açtıkları bu zararları kapatmaları konusunda Mösyö Lawistri Prens Secork' a mektup yazmış ve bu mektupta bu kitapta yer almış.⁵⁰

Almanlar esir ticaretini engellemek için İngilizlerle birlikte hareket etmeye karar verdikleri burada belirtilmiştir. Osmanlı Devleti Mösyö Lawistri'nin zenci esir ticareti ile ilgilenmesini ve Prens Secork' a mektup yazmasını dini sebeplere bağlamıştır. Çünkü Lawistri kardinal olmak istiyordu. Büyük devletler esir ticaretini

⁵⁰ BOA, YPRK TKM, Belge No, 40-40.

kendi menfaatleri için kullanmaktaydı. Alman Katolik Mösyö Vindariz esir ticaretinin Müslümanlık sonucu çıktığını söyleyip belgeye göre alman esir ticaretini bahane ederek İslamiyet aleyhine konuşuyorlar ve esir ticaretine çare bulduklarını iddia ediyorlardı ⁵¹

11 Kanun-ı evvel 1888'de Volter gazetesinden alınan bir yazıya göre Mösyö Bismark'ın Beyaz kitabından bahsedilmiş, Almanya esir ticaretini engellemek için Araplar üzerine Alman askerlerine sevk edeceğini bildirmiştir. Bunu gerekli olduğunu söylemişlerdir. İngiliz diplomat Mednit ise Almanlar eğer Doğu Afrika'ya böyle bir harekette bulunurlarsa bu harekete İngilizlerin de katılması gerektiğini söylemişlerdir. Ayrıca bu belgede bu tür davranışları İngilizlerin mezhep değiştirmelerine ve dinlerini aşırı derecede savunmalarına bağlamıştır. Aslında bu din savunuculuğunun sömürgeciliğe dayandığını Osmanlı Devleti belirtmiştir.⁵²

Alman Bismark'ın Belçika'nın kuklası olduğu belirtilen Osmanlı Devleti, Almanya ile İngiltere'nin Fransa aleyhine harekette bulunmasının temelinde Cezayir kardinalinin kışkırtmalarının yer aldığı belirtilmiş, Papanın bunu desteklediğini söylemiştir. Onların bu şekilde hareket etmesine Kolonya Başpiskoposu izin vermiştir. Alman parti reisi Vindhorst ise köle ticaretinin mahvedilmesini istemiştir. Vindhorst eğer köle ticareti yok edilmek isteniyorsa bunun çaresi İslamiyeti ezmektir diye belirtmiştir.⁵³

Bu iki belgeden şunları çıkartabiliriz. Avrupa devletlerinin zenci ticaretini kaldırmasını istemelerinde kendi çıkarlarını koruma sevdaları vardı. Esir ticaretini kaldırma bahanesi ile rakip devletleri zor durumda bırakmaya çalışmışlardır. Almanlar Fransızları zor durumda bırakmak için ve o bölgelere karışmak için esir ticaretinin yasaklanmasını istemişlerdir.

Almanlar esir ticaretinde Müslüman Arapları suçlamışlar ve gerekirse askeri güç kullanacaklarını bildirmişlerdir. Zenci esir ticaretini engellemek için Almanların silahlı güç kullanmak istemelerinin gerçek sebebi esareti engellemek değil bu bölgelere hâkim olmaktır. İngilizlerin ise Almanlarla birlikte Araplara askeri güç kullanmak

⁵¹ BOA, YPRK TKM, Belge No,40-40.

⁵² BOA, YPRK TKM, Belge No,40-40.

⁵³ BOA, YPRK TKM, Belge No,14-6.

istemelerinin gerçek sebebi kendi çıkarlarını koruma isteğine dayanmaktadır. Çünkü bu bölgelere sözde esir ticaretini engellemek için gitmiş bulunacaklardı. Böylece diğer devletlere karşı kendilerini üstün göstermek suretiyle onların taktirini kazanacaklardı. Oysaki her iki devletin de ortak amacı yeni sömürge bölgeleri elde etme isteğine dayanıyordu. Hatta İngilizler Almanların bölgede tek başlarına hareket etmelerini istemediği için onların Araplara karşı birlikte hareket etmeleri gerektiğini söylemeleri dikkat çekicidir.

Ayrıca Avrupa devletlerinin Osmanlı devletine baskı kurdukları ve çeşitli eyaletlere belgeler gönderdikleri görülmüştür. 1890 yılında İngiliz Elçiliğinin Osmanlı hariciye nezaretine (Dışişleri Bakanlığına) göndermiş olduğu bir belgeden meşhur esirci Ali Zaim 'in 154 zenci esir 18 tavaşın (hadımla) le Hudeyde 'ye gittiği belirtilmiş ve bu esircinin yakalanarak cezalandırılmasını istemiştir. Bu yazı üzerine bakanlık bir araştırma yaptırmış ve bu esircinin yanında bu kadar köle ile Hudeyde 'ye gitmediği anlaşılmıştır. Bundan önceki seneler esirler geldi ise de esir ticaretinin yasaklanmasından sonra artık esirlerin gelmediği bildirilmiştir. Belge sonuna şu bilgiler eklenmiştir. Esir ticareti Avrupa devletlerinin ellerinde olan sahillerde yapılmaktadır. Bunun için aslında bizi şikâyet eden Avrupa devletlerinin araştırılması gerekir.⁵⁴ Bu belgelerden İngilizlerin Osmanlı Devletine baskı uygulayarak, kendisine bir kamuoyu oluşturmaya çalıştığı, yalan yanlış bilgilerle Osmanlı devleti üzerinde bir baskı kurmaya çalıştığı ve kendilerinin yapmış olduğu esir ticaretini gizleyerek Osmanlı'yı suçladıklarını anlıyoruz.

Bir başka belgede ise İngilizler ile Almanlar arasında esir ticaretinin kaldırılması için antlaşma yapıldığı ve bu antlaşmadan dolayı Fransa'nın baskı altında tutulduğu anlaşılmıştır. Belgelerden ayrıca Osmanlı Devletinin esir ticaretini engelleyemediği bahanesi ile sınırlarımız içerisinde bulunan sahillere karıştıkları ve duruma meydan vermemek için bu ticarete izin verilmemelidir denilmiştir. Avrupa devletleri ileride büyük bir savaş çıkacağı korkusundan dolayı hazırlıklı bulundukları ve

⁵⁴ BOA, AMKT MHM, Belge No, 501-59.

bu hazırlıkların maliyelerini mahvettikleri, maliyelerini düzeltmek için yeni sömürgeler bulmaya çalıştıkları bildirilmiştir.⁵⁵

Bu belgeden Avrupa devletlerinin ileride çıkması muhtemel bir savaşı sezinledikleri ve maliyelerine destek bulmak amacı ile sömürge aradıkları ve sömürgeleri de esir ticaretini bahane ederek bulmaya çalıştıklarını anlamaktayız. Sömürgeleri başka devletlere kaptırmamak için devletlerin birbirlerine baskı yaptıkları ve Osmanlı Devletinin sınırlarına yani içişlerine karıştıkları anlaşılmaktadır.

2.2 AVRUPA DEVLETLERİNİN ESİR TİCARETİNİ BAHANE EDEREK MİSYONERLİK FAALİYETLERİNDE BULUNMASI

Osmanlı Devletinde ve dünyanın çeşitli yerlerinde Avrupalı devletlerinin misyonerlik faaliyetleri sürdürdükleri bilinen bir gerçektir. Avrupa devletleri misyonerlik faaliyetleri yapmak için hiçbir fırsatı kaçırmamışlardır. Zenci esir ticareti ile ilgili incelediğim belgelerde de Avrupa devletlerinin zenci esir ticaretini bahane ederek misyonerlik faaliyetlerinde bulundukları görülmüştür.

Afrika da esir ticaretini engellemek için toplanan Brüksel Konferansında alınan kararların 62.maddesinde esir ticaretinin yoğun yapıldığı bölgelere gidilmesine karar verilmiştir. Osmanlı Devleti esir ticaretini engellemek için bu bölgeye gidecek olanların misyoner olduklarını belirtmiştir. Misyonerler bu bölgelere gittiklerinde esareti bahane ederek kadınlar için darü'lacize ve azat olan çocuklar için darü'l terbiyeler kurmaya hak kazanacaklardır. Doğu Afrika'da yaşayan insanların büyük bir kısmının Müslüman olmasından ve Osmanlı Devletinin Sudan ve Bornu 'da yaşayan insanların dinlerini korumakla görevli olduğundan ve Afrika ' da bulunan Avrupalı misyonerlerin bu insanları gaflete düşürülmekten korumak için Afrika 'nın uygun yerlerine azalar gönderip icap eden yerlere darü'l acize ve darü'l terbiyeler açılması için padişaha bir yazı gönderilmiştir. Padişah'tan gelen yazı ise olumlu olmuştur. Padişah Afrika 'da esir ticaretinin yasaklanması için emir vermiş. İslamiyet' i korumak için gerekli mahallelere darü'l - acize, darü'l- terbiyeler açılmasına ve azaların gönderilmesine karar vermiştir.⁵⁶

⁵⁵ BOA, YPRK EŞA, Belge No, 8-60.

⁵⁶ BOA, DHMKT, Belge No, 1765-99.

Bu belge bize Osmanlı Devleti'nin Avrupalı devletlerinin misyonerlik faaliyetlerinden rahatsız olduğunu ve Avrupa devletlerinin esir ticaretini bahane erek misyonerlik faaliyetlerinde bulunabileceklerini göstermektedir. Avrupa Devletleri esir ticaretinden yararlanarak çeşitli bölgelere okullar ve barınma evleri açma ihtimaline karşılık Osmanlı Devleti tedbir alma yoluna gitmiş, kadınları ve çocukları korumak için darü'l acizeler ve darü'l terbiyeler açılması yönünde kararlar almıştır. Halkı bilinçlendirmek ve misyonerlerin sözlerine kanmalarını engellemek için azalar gönderilmesine karar verilmiştir.

Fakat Osmanlı'nın korktuğu misyonerlik faaliyetleri Afrika' da gerçekleşmiştir. Bunun için Uganda'da bulunan Rahip Lordil'in Times gazetesine göndermiş olduğu mektuptan anlıyoruz. Rahip Lordil mektubunda Arapların Uganda 'da esir ticareti yaptıklarını ve burada yeni bir devlet kurmaya çalıştıklarını belirtmiş, Uganda 'da Muvanga reisinin korkaklığı yüzünden Hristiyanların faaliyetlerinin duraksadığını belirtmiştir. Misyonerlerin Nyanza'nın güney batısında bir okulları olduğu belirtilmiş ve Arapların Uganda kralı Giveranın Hristiyan yanlısı olduğunu söyleyince misyonerler bu okula sığınmışlardır. Zengibar sahiline 180 mil uzaklıkta bulunan Uzegera'da bir misyonerlik merkezi olduğu ve burada durumun iyi olduğu bu belgede belirtilmiştir. Osmanlı Devleti' nin faaliyetlerinden dolayı Katolik ve Protestan misyonerlerin faaliyetlerinin boşa gittiği belirtilmiştir.⁵⁷

Bu iki belge sonrasında Osmanlı devleti Afrika'ya misyonerlerin gideceği ve burada okullar açacağı konusunda haksız çıkmamıştı. Avrupalı misyonerler esir ticaretinin engellenmesi için faaliyette bulunma fırsatını kaçırmamışlar okullar açarak misyonerlik merkezleri kurarak faaliyette bulunmuşlardır.

Hatta misyonerler kendi aralarında rekabet halindeydiler.⁵⁸ Protestan ve Katolikler Kenya'da güçlerini artırma konusunda yarışa başladılar. Uganda 1885'de yapılan Berlin konferansında Almanya ya tahsisi edilen sömürgeler arasındaydı ve 1890 da bu bölgeyi İngilizlere kaptırmışlardı ve 19.yüzyılın sonuna kadar bütün Uganda

⁵⁷ BOA, YPRK TKM Belge No, 14-32.

⁵⁸ BOA. YPRK TKM, Belge No, 14-32.

krallıkları da İngilizlerin eline düşmüştür. Ülke bir bütün haline gelmiş gibi de olsa Hristiyanlarla Müslümanlar bir iç savaşa gireceklerdi.⁵⁹

Bu durum bize esir ticaretinin yasaklanması için batılı devletler tarafından yapılan girişimlerin kendi menfaatlerini korumak için bir araç olduğunun göstergesidir.

İngilizler ve Almanlar Fransa'ya karşı birlikte hareket ederlerken esir ticaretini bir tarafa bırakıp rekabet haline girmişler ve esir ticaretinin yapıldığı toprakları kendi sömürgeleri haline getirmişlerdir. Zenci esir çocukları ve kadınları koruma amaçlı açtıkları okullar misyonerlerin merkezi olmuş ve bu bölgeleri hangi devlete bağlı olarak çalışıyorlarsa onun sömürgesi haline getirmişlerdir.

2.3. ESİR TİCARETİNİN YASAKLANMASINDAN SONRA ESİRLERİN KORUNMASI

Esir ticaretinin yasaklanmasından sonra da esir ticaretinin yapıldığı görülmüştür. Bu ticarete devam edilmesinden dolayı Avrupalı devletler Osmanlı devletine baskı yapmışlardır. Osmanlıya gelen zenci esirlerin ellerine itkname(azat belgesi) verilerek bu esirlerin tekrar esarete düşmemeleri için bunlar koruma altına alınmışlardır.

Esir ticaretinin yasaklanmasından sonra Mirdek ve Trabluslu Hacı Ali adlı kişilerin ellerinde bulunan kadın ve erkek kölelerin sayısı 33 olup bunların Berme'ye gönderilmesine karar verilmiş ve padişah bunların ihtiyaçlarını karşılamış ve yanlarına onları koruması için polisler görevlendirmiştir.⁶⁰

Osmanlı devleti esir ticareti ile mağdur olan köleleri korumuştur. Onların mağdur olmamaları için ihtiyaç ve iaşelerini karşılayarak tekrar esarete düşmemeleri için yanlarında polisler görevlendirmiştir. Osmanlı devleti böyle yapmakla hem esirleri mağdur etmemiş hem de esir ticaretini engellemeye çalışmıştır.

⁵⁹ www.igmgd.tr/haberler/yazi/Afrikanin-incisi-uganda.E.T.18.04.2010.

⁶⁰ BOA, AMKT UM, Belge No, 244-67.

2.3.1. Zenci Esirler İçin Misafirhanelerin Yapılması

1892 yılında hazırlanan tezkereye göre şehremanetiyle (belediye zabıtası) gelen bilgi neticesinde aylık 350 kuruş kira bedeli ile zenciler için bir ev ayarlanacağı belirtilmişse de şehremanetinin mahallede bir ev kiralamasına gerek kalmamıştır. Çünkü esirlerin bedelleri verilerek ıtknameler (azad edici) hazırlanmıştır. Esirlerin iskân ve iâşelerini temin etmek için padişahın emriyle misafirhanelerin açılmasına karar verilmiş ve bu misafirhanelerin masraflarını karşılamak için maliye bakanlığına yazı yazılmıştır. Maliye bakanlığından gelen cevapta Bingazi'ye yapılacak olan misafirhane inşası için 50 bin kuruş gerekli olduğu bildirilmiştir. Bingazi dışında Hudeyde, Cidde ve İstanbul'da da büyük misafirhaneler açılması gerekliliğinden bahsedilmiştir. İzmir'de bulunan terk edilmiş Mekteb-i Sultani üzerine yapılacak olan binanın Mekteb-i Sanayi binasının da esirler tarafından kullanılmasına karar verilmiştir.⁶¹

Osmanlı devletine gelecek olan zenci esirler için İzmir'deki Sanayi Mektebi binasını misafirhaneye dönüştürülmesi kararı hakkında padişahın 14 Kânunisani 1308 tarihli kararı üzerine Bağdazeyn'e gidecek olan zenci esirlerin İzmir'e gönderilmesine Hicaz, Yemen, Trablusgarp, Bingazi'de bulunan zenci esirlerden bahse konu misafirhaneye kabul edilenlerin isimleri Aydın vilayetine haber verilmiştir. İzmir'deki Mekteb-i Sanayi binasının kadın ve erkeklere uygun hale getirilmesi için 15 bin kuruş para ayrılacağı ve bu esirlerin iâşelerinin karşılanacağı belirtilmiştir.⁶²

Zenci esirler için İzmir'de eski Sanayi Mektebinin misafirhaneye dönüştürülmesine erkek ve kadınlara uygun hale getirilmesi için padişah tarafından Aydın Vilayeti Celilesine ve Aydın Zaptiye Nezaretine gerekli emirler verilmiş ve binanın tamir edilmesi istenmiştir.⁶³ Mekteb-i Sanayi binasının 200 kadar erkek ve kadın zenciyi içine alabilecek şekilde inşa edilmesine ve zenci esirlere haneler inşa etmek için 3000 kuruşa ihtiyaç olduğu belirtilmiştir.⁶⁴

Esir ticaretinin yasaklanması için hazırlanan tedbirler dâhilinde Osmanlı devletine gelmiş olan zenci esirlerin iskân ve iâşelerinin karşılanması için

⁶¹ BOA, DHMKT, Belge No, 1927-3.

⁶² BOA, DHMKT, Belge No, 2021-87

⁶³ BOA, DHMKT, Belge NO,2035-96.

⁶⁴ BOA, DHMKT, Belge NO, 1807-67.

misafirhaneler kurulmasına karar verilmiştir. İngiltere elçiliği tarafından Hariciye Nezaretine (Dış işleri Bakanlığı) 2 Ocak 1875 tarihinde gelen yazıda Osmanlı devletinin Afrika esirleri için İstanbul, Bingazi, Cidde ve Hudeyde de Dar'ül acezeler açmak niyetinde olunması İngiltere tarafından takdirle karşılanmıştır.⁶⁵

Zenci esir ticaretinin yasaklanmasından sonra; Osmanlı Devleti, devlete gelen zenci esirleri mağdur etmemek, onların can ve namuslarını korumak, onların tekrar esarete düşmelerini önlemek için tedbirler almıştır. Bu tedbirlerin başında Dar'ül aceze ve misafirhanelerin kurulması gelmiştir. Zaptiye Nezareti (polis teşkilatı) tarafından da güvenlikleri sağlanmaya çalışılmıştır.

2.3.2. Zenci Esirlerin Askeriye'de ve Evlerde Çalıştırılması

Esir ticaretinin yasaklanmasından sonra da Afrika dan zenci esirler getirilmeye devam etmiştir. Bu ticareti yapanlar tespit edilince onları cezalandırmak için ellerindeki esirlere devlet tarafından el konulmuştur. Bu esirlerden geldikleri yere geri gönderilmesi mümkün olmayanlar Osmanlı devletinde kalmıştır. Bu esirlere ıtknameler (azad edici) verilmiştir. Esirlerin tekrar esarete düşmelerini engellemek, hırsızlık ve fahişelik gibi kötü durumlara düşmemeleri için erkekler askeriye de ve gemilerde görevlendirilmişler, kadınlar ise evlerde ücret karşılığı hizmetçi olarak çalıştırılmışlardır. Erkeklerin Askeriye'de çalıştırılmalarına örnek olacak bir belge de şunlar yer alır: Bingazi' den gelip askere kayıt olacak zenci esirlerin Ferami kışlasındaki münasip koğuşlara yerleştirilmesi hususunda araştırmalar yapılması için padişaha sormuşlar, padişah ise Seraskeriye'ye bu durumun araştırılması emrini vermiştir. Esirlerden askeriye kaydolananların 176 tanesi Türk vapuruyla Selanik'te bulunan 3.orduya gönderilmişlerdir.⁶⁶

Zenci esirlerden ellerinde ıtknameler bulunanların istekli olanların bir kısmı askeriye kaydolmuşlar ve işe güce girmişlerdir. esirlerin tekrar esarete düşmemeleri, mağdur olmamaları için erkekleri Askeri Mızıkaya ve Sanayi alaylarına yerleştirmek, kadınların ise İzmir ve İstanbul'da istekte bulunan evlere yerleştirilmesine karar

⁶⁵ BOA, YAHUS, Belge No, 243-109.

⁶⁶ BOA, DHMKT, Belge No, 1927-3.

verilmiştir; fakat bu durumu kabul etmeyen esirler olmuştur. Osmanlı devleti ise işe güce yararlı olanların İstanbul ve İzmir'e gitmelerinin zorunlu olduğunu bildirmiştir.⁶⁷

Zenci esirlerden sakat ve iş göremeyecek durumda olanlar belli bir mahallede yaşayacaklardı. Bunların nafakaları devlet tarafından temin edilecekti. Esirler herhangi bir sebeple başka bir beldeye geçseler esir düşme ihtimalleri veya hırsızlık gibi kötü bir durumu düşmelerini engellemek için bunlar İzmir ve İstanbul'a zorunlu olarak gönderileceklerdi.⁶⁸

Zenci esirlerin tekrar esarete düşmemeleri için İstanbul, Bingazi, Hicaz, Yemen'de misafirhanelerde iskân ettirileceklerdi. Esirler önce Mekatı'b-i İptidaiye(ilkokul) sonra Sanayi Mektebine, taburlara ve mızıkalara gönderileceklerdi. Hizmet karşılığı maaş olmak üzere Müslüman ailelerin yanlarına yerleştirilecekti. Esir ticaretini tamamen ortadan kaldırmak için bir belge düzenlenmesine esir işlerini yürütmek için bir daire kurulmasına karar verilmişti. Zenci erkek ve kadınları nikâhlayarak onlar için küçük evlerin yapılmasına karar verilmiş böylece onların tekrar esarete düşmeleri engellenmeye çalışılmıştı.⁶⁹

Osmanlı devleti Afrika'dan gelen esirlerin tekrar esarete düşmelerine engel olmak ve onların istenmeyen bir durum içerisine girmelerini engellemek için işe yarar durumda olanlarını seçenek askeriye'nin çeşitli bölümlerinde görevlendirmiştir. Kadınları ise maaş karşılığı Müslüman ailelerin yanlarına vererek hizmetçi sıfatıyla çalıştırmıştır. Hasta, yaşlı, sakat gibi çalışamayacak durumlarda olanları misafirhanelere, dar'ül acizelere yerleştirip ihtiyaçlarını karşılamıştır. Bu saydığımız tedbirler dışında ise köleleri birbirleriyle evlendirerek aile kurmalarını sağlamıştır.

Osmanlı devletinin bu tedbirleri alması esir ticareti ile ilgili problemleri tamamen engellememiştir. Yine de problemler devam etmiştir. Bu problemlerin neler olduğunu arşiv belgelerinden anlamaktayız. Bu problemlere örnek verilecek olursa; ıtkname verilip azad edilen esirler hizmetçi sıfatıyla ailelerin yanlarına yerleştirildikten sonra azad edilmiş esirlerin ellerindeki ıtknameleri ev sahipleri ellerinden alıp imha

⁶⁷ BOA, DHMKT, Belge No, 1551-55.

⁶⁸ BOA, DHMKT, Belge No, 1559-110.

⁶⁹ BOA, DHMKT, Belge No, 1797-38.

etmiştir ve yine esir muamelesi görmüşlerdir. Devlet bu durumda olanları tespit ettiğinde erkekleri askeri mızıkasına ve sanayi alaylarına yerleştirmiş, kadınları ise başka ailelerin yanlarına yerleştirmiştir. Hizmetçi olacak kadınların on beş-yirmi gün dinlenmesini sağlamış çeşitli şekillerde eğitime ihtiyacı olanların eğitimlerini verdirdikten sonra başka ailelerin yanlarına yerleştirmiştir.⁷⁰

Esirler ailelerin yanlarına gönderilirken kılı kırk yararcasına araştırma yapılmadan gönderilmemeleri hususunda gerekli yerlere emir verilmiştir.⁷¹ Gerekli emirler verilmesine rağmen problemler bitmemiştir. Zenci esirlerin ellerine ıtkname verilip hizmetçi sıfatıyla çalıştırılacağı bildirilse de ailelerin bu zencileri esir niyetiyle aldıkları tespit edilmiş zabıta memurları ise bu esirleri o ailelerin ellerinden almayarak onların ellerde bırakmıştır. Bu ailelerin hizmetçi sıfatıyla aldıkları bu zencileri başka ailelere sattıkları da görülmüştür. Bu sebeple devlet mahalle memurlarına bu zencilerin ıtknamelerinin tekrar düzenlenmesini istemiş. Dâhiliye Nezaretine (İç İşleri Bakanlığı) gerekli tedbirleri alması için emir vermiştir.⁷²

Osmanlı devleti esir ticaretini engellemek için gerçekten büyük çaba sarf etmiştir. Gelen esirlerin mağdur olmaması için misafirhaneler açmaya karar vermiş fakat maddi imkânları göz önüne alındığında bütün esirlerin misafirhaneye yerleştirilmesi pek mümkün olmamıştır. Bunun için işe yarar durumda olanları kendi kendini idare edebilmesi ve esarete duçar olmaması için askeriyede görevlendirme yoluna gitmiş, kadınlarında evlerde hizmetçi olarak çalıştırılması yolu seçilmiştir. Evlerde çalışanlar devlet bünyesinde çalışanlar kadar şanslı olmamış esarete tekrar düşenler olmuş bunun için bazı antlaşmalar yapılmış ve bu esirlerin şahadetname denilen belge ile çalışmalarını sağlayacak kanunlar çıkarılmıştır. Bunun dışında mükatebe deninle bir yöntemle esirler özgürlüklerini elde etmişlerdir.

⁷⁰ BOA, DHMKT, Belge No, 1672-37.

⁷¹ BOA, DHMKT, Belge No, 1758-95.

⁷² BOA, DHMKT, Belge No, 434-3.

2.3.3. Mükatebe Yöntemi

Mükatebe: Köle ile sahibinin karşılıklı olarak anlaşması ile kölelerin azad edilmesi idi.⁷³ Bir diğer ifade ile anlaşmalı azatlıktır. Köle esaretten kurtulmak için daha sonra ödemek üzere belli bir meblağ karşılığında özgürlüğünü elde edebiliyordu bunun bir anlaşma imzalanıyordu.⁷⁴

Mükatebe yöntemi Kuran-ı Kerim’de de şu şekilde belirtilmiştir: Eğer köleleriniz sizden özgürlüklerini isterse onunla anlaşma yapınız ve onu azat ediniz ve elinizdeki emvalinizden(malınızdan) ona veriniz.⁷⁵

Köle sahibi kölesine bana şu kadar meblağ ödersen hürsün derse ve kölede o parayı ödediğinde özgürlüğe kavuşur. İslamiyet’e göre, kölenin veya sahibinin ölmesiyle mükatebe akdi bozulmamaktadır; fakat şafi mezhebine göre bozulmuş olur.⁷⁶

Köle ile sahibi arasında mükatebe yapıldığında kölenin bu parayı ödemesi için aylık taksitlere bağlanmış oluyordu. Mükatebe de belirlenen fiyat köle fiyatının üzerinde oluyordu; fakat mükatebe için ödenecek paranın üst sınırı var idi, eğer üst sınır konulmamış olmasa idi sahip çok fazla fiyat isteyebilirdi. Köle de bu durum karşısında aciz kalabilir ve köle olarak kalırdı. Eğer köle bu sahibine hizmet etmek istemiyorsa satışını da isteyebilirdi. Mükatebe yöntemi hem kölenin hem de sahibinin işine geliyordu; çünkü sahip böylece ticaret yapmış oluyordu, kölede mükatebe yapınca hem yevmiyesini alıyor, yılsonlarında yıllık prim alıyordu hem de özgür olma hakkını elde etmiş oluyordu.⁷⁷

Osmanlı devleti köleliği bitirmek için mükatebe yoluna gittiğini şu belgeden anlıyoruz. Osmanlı devletinde sayıları en fazla iki bin eden kölelerin ihtiyar, hasta ve sakatları dışında bedel karşılığı yazılacakların sayısı bin beş yüzdür. Bunlar için köle başına 30 lira bedel verilirse verilecek paranın tamamı 45000 lira eder bu paranın üç yılda ödemesi söz konusu olursa her sene on beş bin lira ödenir ve serbest bırakılan bu

⁷³ Rahmi Deniz ÖZBAY; “Osmanlı İmparatorluğunda Köle emeğinin İstihdamı ve Mükatebe Yöntemi”, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.17,Kocaeli 2009, s155

⁷⁴ <http://sorularlaislamiyet.com>E.T.12.02.2010

⁷⁵ Kuran-ı Kerim Nur Suresi 24

⁷⁶ <http://sorularlaislamiyet.com>E.T.18.04.2010

⁷⁷ Özbay,s.155-156.

köleler uygun yerlere yerleştirilir. Bu köleler muhacirin konumundan yararlanırlar. Bu kölelerin bedellerinin kaç taksitte ödeneceği heyet-i umumiye nin belirlediği komisyon belirleyecektir. Komisyon kararlarını Dahiliye Nezaretine (İç İşleri Bakanlığı) ve Adliye Nezaretine (adalet bakanlığı) bildirilmelidir.⁷⁸

Osmanlı Devleti mükatebe yöntemiyle hem kölelik problemini çözmüş oluyordu böylece dış devletlerin özellikle İngilizlerin baskısından kurtulmuş oluyordu. Hem de özgürlüğünü ele geçiren bu insanlar tarımda, askeriyede kullanılabilir hale gelecektir.

Azad edilmiş bu kölelerin askeriyede tarımda kullanılması devletin lehine gerçekleşen bir durumdu çünkü düzenli hayatları olan bu insanlar devlete vergi vermek zorunda kalacaklardı. Böylece devlet hem kölelikten kurtulmuş olacak hem de gelir elde etmiş olacaktı.⁷⁹

2.3.4. Esirlerin Şahadetnameye Sahip Olarak Çalışmaları

Şahadetnamenin kelime manası belgedir.⁸⁰ Esir ticaretinin yasaklanmasından sonra ıtknameler (azat belgesi) verilen esirlerin özgür olduklarını ve para karşılığı bir yerlerde çalıştığını gösteren belgelerin düzenlenmesi zorunlu olmuştur. Bu belgelerde esirlerin adları, esirin eşkâlini belirten ve kimin refakatinde çalıştığını gösteren bilgilerin yazılması zorunlu hale gelmiştir. Bunun amacı ise bu belgede düzenlenen bilgilerin o esire ait olup olmadığını anlamak ve bir belge ile başka zencileri de sanki hürmüş gibi göstermelerini engellemektir. Bu durum İngiltere ile Osmanlı devleti arasında esir ticaretinin engellenmesi için imzalanan anlaşmaya da konu olmuştu. Bu anlaşmanın birinci maddesinde zenci azad edilmiş esirler yanlarında çalıştıkları kişilerle birlikte seyahat edeceklerse ister kadın olsun ister erkek olsun esirin adının yazılı olduğu bir belgeyi yanlarında taşıyacaklardı ayrıca esirin eşkâlini belirten bilgilerde bu belgede yazılı bulunacaktı. Eğer bu yazıları yanlarında yoksa esirler azad edilecek ve onları bu belge olmadan dışarı çıkaranlara ceza yazılacaktı; ancak hükümet tarafından

⁷⁸ BOA, MN, Belge No, 175-106.

⁷⁹ Özbay, s.160.

⁸⁰ Ferit Develioğlu, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitapevi, Ankara 2002, s.975

azad edilenler ellerinde şahadetname olduğu sürece para karşılığı hizmetçilik yapabileceklerdi.⁸¹

Ayrıca anlaşmanın ikinci maddesinde zenci esirlerin bunlardan başka gerekli olan belgeleri yanlarında taşımaları gerektiği bildirilmişti. Anlaşmanın üçüncü maddesinde itknamelerin komisyonlar tarafından hazırlanmasının gerekli olduğu bildirilmiştir. Dördüncü maddede ise zencilere verilecek pasaportlar da esirlerin isimleri yazılacak, eşkâlleri belirtilecekti. Bunların dışında esirlere kim refakat edecekse onların isim ve adresleri yazılı olacaktı.⁸²

25 Ocak 1980 Anlaşmasının ikinci maddesinde esirlerin şahadetnamelerinin olması gerektiğini ve bu belgede her türlü bilgilerin yazılmasının gerekli olduğu belirtilmiştir.⁸³

Ayrıca 11 Rabiü'l-ahir 1897 de esir ticaretinin yasaklanması için yapılan anlaşmanın ikinci maddesinde gemilerde tayfa olarak çalışan zenci esirlerde, kimin gözetiminde çalışıyorlarsa bunu belirten şahadetnamelerinin olması gerektiği belirtilmiştir.⁸⁴

Bütün bu anlaşma maddelerinden zencilerin esaretten kurtulmaya çalışıldığı ve tekrar esarete düşmelerini engellemek için çalışmalar yapıldığını görüyoruz. Osmanlı Devleti bu şahadetnameler sayesinde hangi esirin kimin refakatinde çalıştığını öğrenmiş oluyordu. Zenci esirler hakkında vilayetlere gönderilen 19 Haziran 1890 / 7 Haziran 1306 tarihli kırk iki numaralı tahriratta zenci esirlerin şahadetname bulundurmasının zorunlu olduğu ve esir ticaretin yasaklandığına dair kanunname hazırlanmıştır. Bu şahadetnamelerle esir ticareti durdurulmaya çalışılmıştır.⁸⁵

Bu çalışmaların dışında zenci esirlere verilen itknamelerin (azat belgesi) onaylanma işinin yabancı devletlerin konsoloslukları tarafından yapılması engellenmeye çalışılmıştır. Çünkü Ahmet adındaki bir kişiyle İstanbul'a gelen iki zenci esirden Hasan

⁸¹ BOA, DHMKT, Belge No, 1692-42.

⁸² BOA, DHMKT, Belge No, 1697-27.

⁸³ BOA, YEE, Belge No, 74-15.

⁸⁴ BOA, YPRK AY, Belge No, 3-57.

⁸⁵ BOA, DHMKT, Belge NO, 1646-119.

adındaki esirin ıtknamesinin İtalya'nın Cidde konsolosu tarafından tasdik olunmuştur ve belgeleri değiştirilmiştir. İtalyanca olan bu belgelerde nelerden bahis edildiği anlaşılmadığı için böyle bir durumun devam etmemesi gerektiği bildirilmiştir.⁸⁶

⁸⁶ BOA, DHMKT, Belge NO, 1646-119.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.1 OSMANLI DEVLETİNDE KÖLELİĞİN KALDIRILMASI

Dünya kuruldu kurulu var olan kölelik çeşitli evreler geçirmiş her toplumda, devlette uygarlıkta kölelik görülmüştür. Köleliğin kaldırılması için yapılan ilk teşebbüs Fransız İhtilalının etkisiyle Fransa'da 1794'te köle ticareti yasaklanmıştır. 1807'de İngiltere ve ona bağlı her yerde köle ticareti ilga edildi. 1833 İngiltere'de kendine bağlı bütün yerlerde olmak üzere kölelerin azat edilmesi kararlaştırılıp, bunu 1848'de Fransa, 1858'de Portekiz ve 1863'te Hollanda takip etmiş, ABD ise 1865'te köleliği kaldırmıştır.⁸⁷

Osmanlı Devletinde köleliğin kaldırılmasında İngilizlerin yapmış olduğu baskıların etkisi yadsınamaz.

İngiltere kendi sömürgelerinde kölelik düzeninin yıkılmasından sonra yoğun bir şekilde esir ticaretinin kaldırılması için mücadele etmiştir. İngilizlerin bu bağlamda Osmanlıyla ilgili politikası, İngiliz Deniz Kuvvetlerinin köle ticaretini engellemek bahanesiyle arama ve el koyma hakkı veren ikili bir anlaşma yapmaktır.⁸⁸

İngilizlerin köle ticaretinin üzerine düşmesinde, İngiltere'de bulunan İngilizlerin dış ülkelerde köleliği önleme derneğinin etkisi büyüktü. Bu derneğin 1840 yılında Londra'da yaptığı kongrede köleliğin kaldırılması için Osmanlı ile görüşülmesine karar verilmişti ve dış işleri bakanı Lord Palmerston'dan yardım isteyeceklerdi. Lord Palmerston derneğin kararını olumlu buldu ve İstanbul'daki İngiliz elçisi Lord Ponsonby'ya bu istek iletildi. Dış İşleri Bakanı, İngiliz kamuoyunda

⁸⁷Gül Akyılmaz;" Osmanlı Hukukunda Köleliğin Sona Ermesi",
www.hukuk.gazi.edu.tr/editor/dergi/IX_206-230.pdf,E.T.13.03.2010.

⁸⁸ Erdem, s.68.

Osmanlının itibar kazanmasının, Osmanlıda köle ticaretini kaldırmasına bağlı olduğunu belirtti. Lord Ponsonby Osmanlı Devletine bu fikirleri ileri sürüp bunun sonucunda hazırlamış olduğu raporda. Osmanlı Devletine kölelik sisteminin yerleşmiş bir gelenek olduğunu Padişah'tan en alttaki köylüye kadar herkesin bu kuruma sıkı sıkıya bağlı olduğunu hatta bunun İslamiyet'le sıkı sıkıya bağlı olduğunu bildirerek bu kurumun kaldırılmasını önerdiğinde şaşkınlıkla karşılandığını eğer Osmanlıya bu konuda baskı yapılırsa Osmanlı Devletinin gücendirileceğini söylemiştir. İngilizler Osmanlı Devletine 1846 yılına kadar köleliğin kaldırılması konusunda ısrarda bulunmayacaktı. 1846 yılına gelindiğinde İngilizler Osmanlı Devletinde köleliğin kaldırılması yerine bastırılması hedefiyle uğraşacaktı.⁸⁹

1839 yılında ilan edilen Tazminat Fermanı, köleliğe açıkça değinmemekle birlikte, vatandaşlara can mal ve ırz güvenliğini sağlamakta idi.⁹⁰ Bununla birlikte tazminat Fermanında Hürriyet kelimesine değinilmemişti. Bunda da İslamiyet'in caiz gördüğü uygulamayı kaldırmanın Müslümanlar tarafından tepkiyle karşılanacağı düşüncesi etkili olmuştur. Nitekim köle ticaretinin kaldırılması için yapılan teşebbüslere en çok karşı çıkan bölge Mekke ve Medine bölgesi olmuştur.⁹¹ Bu durumu örnekleyen bir belgede şunlara yer verilmiştir. Haremeyn ve Mahremeyn bölgesinde meydana gelen Araban meselesinin asıl sebebi esirler ile ilgili yapılan anlaşmanın şu maddesi olmuştur. Hükümet tarafından kölelerin müsadere edilip sahiplerinin ellerinden alınması olmuştur.⁹² Bu isyanın o bölgede çıkması bir tesadüf olmamıştır.

1839 tazminat Fermanının bütünleyicisi olan ıslahat Fermanında da kölelik ile ilgili maddeler bulunmamaktaydı. Fakat Osmanlı Devletindeki kölelik batılı devletlerdeki gibi değildi. Osmanlıda köleler ailenin bir ferdi gibi görülmekte idi. Bununla birlikte İngilizlerin çalışmalarıyla Osmanlı Devletinde köleliğin kaldırılması için çalışmalar yapılacaktı bunun da ilkinin 1847 tarihinde Sultan Abdülmecit'in hazırlattığı ferman oluşturmaktadır.

⁸⁹ Toledano, s.77-80.

⁹⁰ Erdem, s.63.

⁹¹ Gül Akyılmaz, "Osmanlı Hukukunda Köleliğin Sona Ermesi", www.hukuk.gazi.edu.tr/editor/dergi/IX_206-230.pdf E.T.13.03.2010.

⁹² BOA, DHMKT, Belge No, 1983-72.

3.1. 1847 TARİHLİ FERMAN

1846 yılında Sultan Abdülmecit'in, bakanların ve Meclis-i Ahkâm-ı Adliye üyelerinin katıldığı bir toplantıda Osmanlı'daki esir pazarlarının durumu gündeme gelmiştir. Padişah, esir pazarlarında esirlere kötü davranıldığını ve bunun da hem insanlığa hem de şeriata uymamasından dolayı esir pazarlarının kaldırılmasına karar vermiştir ve esir pazarlarının kaldırılmasını emretmiştir.⁹³

Almanların, esir ticaretinden dolayı Müslümanları suçlamasından dolayı yazılan bir belgede Sultan Abdülmecit ve ondan önce gelen sultanların esirler hakkında özel kanunlar çıkardıkları belirtilmiş ve esirlerden hürriyet talep edenler olmuş ise onlar hürriyetlerine kavuşturulmuşlardır. Osmanlılar esirlerine şefkatli davranmışlardır diye belirtilmiştir.⁹⁴

1847 yılındaki fermanın elde edilemediğini belirten Y. Hakan Erdem esir pazarının kaldırılmasından sonra köleliğin tamamen bitmediğini köle ticaretinin hanlara ve evlere yayıldığını belirtmiştir. Köle ticaretinin bundan sonra evlerde yapılmasına örnek olacak bir belge de Bingazi'nin İngiliz Konsolosu Süleyman El- Cehami adlı kişinin evinde 20 esir sakladığını bildirmiş ve bu kişinin evinde arama yapılmasını istemiştir. Esircinin evi dokuz gün sonra aranmış ve esir bulunamamıştır.⁹⁵ Dokuz gün içinde esirlerin satılması veya başka bir yere nakledilmeleri muhtemel dâhilindedir. Ama bizim için bu belgenin önemli kısmı esir pazarlarının kaldırılmasının esir ticaretini engellememesidir. Ticaretin evlere taşınmış olmasıdır.

Esir pazarının kapatılmasından sonra esirciler kethüdası Mehmet Salih pazardaki işini kaybetmiş olduğundan padişah bu kararı verdiği tarihten birkaç ay sonra hükümete bir dilekçe vermiş ve geçim kaynağını kaybettiğini belirtmiştir. Bunun sonucunda Mehmet Salih'e 500 kuruş aylık bağlanmıştır. Sultan Abdülmecit'in kararıyla esir pazarının kapatılması esircilerin işine gelmişti. Daha rahat hareket eder hale gelmişlerdi. Esirciler için iyi olan bu durum devlet için başka bir probleme sebep

⁹³ Gül Akyılmaz; "Osmanlı Hukukunda Köleliğin Sona Ermesi", www.hukuk.gazi.edu.tr/editor/dergi/IX_206-230.pdf, E.T.13.03.2010.

⁹⁴ BOA, YPRK TKM, Belge No, 40-40.

⁹⁵ BOA, DHMKT, Belge No, 1813-4.

olmuştu, vergilerin toplanması, devlet bu esircilerden vergi toplayamaz duruma gelmişti.⁹⁶

Esir pazarının kaldırılmış olması esir ticaretini yasaklamıştı yasal olarak yapılmaya devam ediyordu. Fakat esir pazarının kaldırılması İngilizlerin takdirine şayan olacaktı.⁹⁷

3.2. 1857 TARİHLİ FERMAN

1857 tarihinde zenci esir ticareti tamamen yasaklanmıştır. Bu konuda Trablusgarp, Bağdat, Bursa valileri ile Basra Körfezi'ndeki Osmanlı donanma komutanlarına kesin emirler gönderilmiştir.⁹⁸

Trablusgarp vilayetine gönderilen emirde 1857 sözleşmesinin maddeleri ile sözleşmenin neden yapılmış olduğu yolunda bilgiler verilmiştir. Esir ticaretinin kaldırılma sebebi, esirlerin Afrika içlerinden bin bir zahmetle sahilleri geldikleri ve birçoğunun gelirken yolda telef olduğu bunun da insanlığa aykırı bir durum olduğu belirtilmiştir. Bu sebeple esir ticaretinin kaldırıldığı bildirilmiştir.

Fermanın maddeleri ise:

-Trablusgarp eyaletinden hiçbir tarafa esir gönderilmeyeceği,

-Trablusgarp'dan hiçbir tarafa esir gönderilmeyeceğini Afrika'nın içlerine yerleşmiş olan esircilere dahi duyurulacağı,

-Uzak bölgelerde olan esircilere sekiz hafta müddet verildiği belirtilmiştir.

-Sekiz haftadan sonra esirler gelmeye devam ederse bu esirler esircilerin ellerinden alınarak uygun mahallere yerleştirilecektir.

⁹⁶ Erdem, s.124-128.

⁹⁷ Toledano, s.91.

⁹⁸ İsmail Parlatır, "Osmanlı Sosyal Hayatından Köleliğin Kaldırılışı", <http://dergiler.ankara.edu.tr/26/1029/12462.E.T.12.03.2010>.

-Esircilere verilecek ceza ise: Esircilerin ellerinden esirlerin alınması onlara büyük bir ceza ise de, eğer esir ticaretine devam ederlerse her yakalandıklarında cezaların şiddeti artacaktır.

- Köle ticaretini yapanlar ilk yakalandıklarında bir yıl hapis cezasına çarptırılacaktır bu ceza giderek artacaktır.

-Zenci köle taşıyan gemilerin komutanları cezalandırılacak ve gemilerine el konulacaktır.

-Gelen esirleri İstanbul'a gönderin ve onların esir olarak satılmalarını engelleyin.⁹⁹ Mısır valisine gelen emirde ise yukarıdaki maddeler söylenip, önemli mahallelere memurlar yerleştirilmesi emredilmiş, bu memurlar, zenci ticareti yaptığından şüphe ettikleri gemiler bulunursa bunları zabıtaya bildirmeleri istenmiş. Ayrıca Basra Körfezi'nde bu ticareti engellemek için Körfez'de gemiler dolaştırılması emredilmiştir.

-Fermanın iyice duyurulması için altı haftalık ek süre daha verilecekti.¹⁰⁰

Bu ferman köle ticaretinin kaldırılması için önemli bir adım olmasına rağmen köleliği ortadan kaldırmamıştır. Çünkü bundan önce gelen köleleri ve daha önceden köle olanları kapsamamaktadır. Onlar için bir düzenleme yapmamıştır.

Mustafa Reşit Paşa bu fermanın ilanından sonra gönderdiği yazıda bu adımın zenci esir ticaretinin kaldırılmasına bir başlangıç olduğunu belirtti.¹⁰¹

Gerçekten de bu ferman bir başlangıç idi. Bundan sonra İngiltere'nin baskısında bir değişiklik olmayacaktı. Yapılan antlaşmalar bile İngiltere'nin baskısını azaltamayacak devamlı Osmanlı Devleti'ne baskı politikası takip edecekti. 1880 tarihli zenci esir ticaretinin yasaklanması ile ilgili bir anlaşma imzalanacaktı. Böylece İngiltere

⁹⁹ BOA, YEE, Belge No, 91-20.

¹⁰⁰ BOA, HR HMŞ İŞO.

¹⁰¹ Gül Akyılmaz," Osmanlı Hukukunda Köleliğin Sona Ermesi",
www.hukuk.gazi.edu.tr/editor/dergi/IX_206-230.pdf,E.T.13.03.2010.

hedefine ulaşacak Osmanlı Devleti'nin sahillerinde rahatça gezecekti ve gemilerini araştırabilecekti.

1876 yılında ilan edilen Kanun-i Esasi'de de kölelerle ilgili bir düzenleme bulunmamaktadır. Kanun-i Esasi ilan edilmeden önce hazırlanan tasarıda kölelerle ilgili bir düzenlemeden söz edilmesine rağmen II. Abdülhamit bu maddeyi orijinal metinden çıkarmıştır.¹⁰²

3.3. 1880 OSMANLI-İNGİLİZ ZENCİ ESİR TİCARETİNİN YASAKLANMASI ANTLAŞMASI

Belgelerden anlaşıldığı üzere İngiltere Osmanlı Devleti'ne esir ticaretinin kaldırılması için bir antlaşma teklifinde bulunmuştur. İngiltere teklif ettiği antlaşmanın maddelerinin incelenmesi için Osmanlı Devleti'ne bir komisyon kurmasını teklif etmiştir. Bunu için Hariciye Nezaretine (Dışişleri Bakanlığına) müracaat etmiştir. Bu teklif üzerine Meclis-i Vükela (Bakanlar Kurulu) bir mazbata hazırlayarak durumu padişaha iletmiştir.¹⁰³

Belgeden anladığımız kadarıyla karar olumlu bulunup komisyonun kurulmasına karar verilmiştir. Padişah, sadrazamın bildirdiği yazıda durumun İslamiyet'e aykırı olmadığını, bunun için de ne yapılması gerekiyorsa yapılması yönünde emir vermiştir.

İngiltere, bu teklifte bulunurken antlaşmanın çok önemli olduğunu bildirip diğer Avrupa devletleri ve Mısır ile zenci esir ticaretinin yasaklanması yönünde antlaşmalar yaptığını söylemiştir.

İngiltere, Osmanlı Devleti'nin daha önce esir ticaretini engellemek için aldığı tedbirlerin yeterli olmadığını, denizlerde yapılan bu ticareti engellemek için bu antlaşmanın yapılmasının zorunlu olduğunu bildirmiştir. Daha önce Mısır ile yapmış

¹⁰² Gül Akyılmaz, "Osmanlı Hukukunda Köleliğin Sona Ermesi", www.hukuk.gazi.edu.tr/editor/dergi/IX_206-230.pdf, E.T.13.03.2010.

¹⁰³ BOA, İHR, Belge No, 335-2142.

olduğu esir yasaklama antlaşmasının Osmanlı Devleti’ni rahatsız edip etmediğini sormuştur.

Osmanlı Devleti de netice olarak yapılan bütün çalışmalara rağmen sınırları içerisinde esir ticaretini bitirememiş bunun için de gemilerle ilgili bir antlaşma yapmasının gerekli olduğunu bildirerek İngiltere’nin teklif ettiği antlaşmayı imzalamak için hazırlıklara başlamıştır.¹⁰⁴

Komisyonun incelemesinden sonra Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında 1880 yılında bir antlaşma imzalanmıştır. Antlaşma metninin İngilizce olarak yazılmasına Osmanlı Devleti karşı çıkmıştır. Bu ihtilaf nedeniyle İngiliz elçiliği ve Osmanlı Hariciye Nezareti (Dışişleri Bakanlığı) arasında görüşmeler yapılmıştır.

Meclis-i Vükela (Bakanlar Kurulu) Hariciye Nezaretinden (Dışişleri Bakanlığından) antlaşmanın Türkçe ve Fransızca nüshalarının düzenlenmesinin resmi olarak istemesini bildirmiştir. Hariciye Nezareti’nin (Dışişleri Bakanlığı) vermiş olduğu cevapta antlaşmanın beşinci maddesinin ikinci bendinde yer alan: “Afrika’nın sevahil-i şeritinde ve hakk-ı hükümet bile olmayan bütün Osmanlı sularında, ibaresinde yanlışlıkla yazılmış olan bile kelimesinin kaldırılmasına ve gerekli düzenlemenin yapıp bir nüsha da İngilizlerce hazırlanmasını istemiştir.¹⁰⁵

Yapılan antlaşmada Osmanlı Devleti’ni Hariciye Nazırı (Dışişleri Bakanı) Sava Paşa İngiltere’yi ise İngiltere büyük elçisi Henry Laoyard’a temsil etmiştir.

Hicri 12 Safer 1297, Miladi 25 Ocak 1880, Rumi 13 Kanun-i Sani 1295 tarihinde antlaşma sekiz madde olarak düzenlenmiştir. Antlaşma tercümesi ile beraber padişaha sunulmuş. Padişah bir nüshada Fransızca hazırlanmasını istemiştir.

Antlaşma Maddeleri:

Birinci madde: Osmanlı Devleti zenci esir ticaretini yasaklandığını belirtmiştir. Zenci esir ticaretinin deniz yoluyla Osmanlı Devleti’nden yapılmasını

¹⁰⁴ BOA, YARES, Belge No, 4-10.

¹⁰⁵ BOA, İMMS, Belge No, 134-5729.

yasaklamıştır. Esir ticareti yapan şahıs veya şahısların Osmanlı kanunları gereğince 1278 (1862) senesinde ilan edilen ferman gereği cezalandırılacağı bildirilmiştir. Padişah, Zenci esirlerin Osmanlı Devletinden yabancı devletlere gönderilmesini yasaklamıştır; fakat erkeklerin veya kadınların refakatinde hizmetçi olarak seyahat edenlerin bu durumdan istisna tutulmaları gerektiğini bildirmiştir. Bu durumda onların eşkalini, her türlü bilgisini belirten ve ayrıca hanımının veya efendisinin nezdinde bulunduğunu belirten bir belgesi olması gerektiği bildirilmiştir. Böyle belgesi olmayanlar azat edileceklerdir. Belgesiz Osmanlıdan esirleri çıkarmaya çalışanlar cezalandırılacaktır. Osmanlı Devleti tarafından bu köleler azat edilecek ve serbest bırakılacaklardır.

İkinci madde: Osmanlı devletinin sınırları içinde bulunan bir Osmanlı gemisinde doğrudan doğruya veya dolaylı olarak zenci esir ticaretini kaçma veya kaçırılma şekliyle yapıyorsa bu ticarete karışmış olanlar, ticaretin yapılmış olduğu yerlerde Osmanlı Devletinin kanunları gereğince tutuklanacaklardır. Esirlerin tamamı azat edileceklerdir. Antlaşmanın üçüncü maddesi gereğince muameleleri yapılacaktır.

Üçüncü madde: Esir ticaretinden sonra azat edilen esirlerin geldikleri yere geri gönderilme ihtimali olmayanların tekrar esarete düşmemeleri ve esirlerin aklıktan mahvolmamaları için Osmanlı Devleti bu kölelerin hürriyetlerini garanti edecektir.

Dördüncü Madde: Osmanlı Devleti çocuk ticaretiyle uğraşanların hepsinin takip edilmesini ve Osmanlı vatandaşı iseler Osmanlı kanunlarına göre cezalandırılacaklar. Eğer Osmanlı vatandaşı değiller ise vatandaşı olduğu devletin mahkemesine sevk edileceklerdir. Ve vatandaşı olduğu devletin kanunlarına göre cezalandırılacaklardır. Buna bağlı olarak ikinci maddede belirtildiği gibi bu konuyla ilgili iddianame ve belgeler onunla gönderilecektir.

Beşinci Madde: Bahr-ı Ahmer'de (Kızıl Denizde) zenci esir ticaretinin yapılmasını engellemek amacıyla bu ticareti yapanlar görülür ise bu ticareti yapan Osmanlı gemisi, İngiliz karakol gemileri tarafından araştırılmak üzere en yakında bulunan Osmanlı Hükümeti mahalliye ye götürülmeleri yahut dördüncü maddede belirtildiği üzere bu konuda yetkisi olan bir otoriteye teslim etmeleri gerekir. Bu kural

Adan Körfezinde, Arabistan Sahillerinde ve körfezinde, Kızıl Denizde, Afrika Sahillerinde ve bütün Osmanlı Denizlerinde elde etmişlerdir. Bu madde gereğince İngiliz Karakol gemileri tarafından durdurulan Osmanlı Gemilerinin içindeki tayfa ve yardımcıları zapt edilip araştırılacaklardır. Bu araştırılan kişiler Osmanlı devletine teslim edileceklerdir.

Osmanlı bayrağına sahip olup Osmanlı karasularında veya limanlarında ticaret amacıyla zenci taşıyan veya son seferlerinde zenci esir taşıdığı tespit edilip İngiliz karakol gemisi kaptanı bir zabıta veya İngiltere konsolos memuru tarafından ihbar olurlar ise Osmanlı Devleti bunun incelemesine izin verip bu gemi içinde ne kadar esir var ise hepsini azat edip hürriyetlerini geri verecektir.

Geminin kaptan ve tayfası Osmanlı Devletine teslim edilecekler ve esaret kanununa göre cezalandırılacaklardır.

Bir İngiliz zırhlısı tarafından Osmanlı gemilerinde ele geçirilen esirlerin hepsi azat edilmek üzere en yakın yerde bulunan Osmanlı Devletine teslim edilecekler veya bu kanuna en yetkili amire teslim edilecekler. Dördüncü madde gereğince bu konuda en çok kim hak sahibi ise ona teslim edilecektir. Bu madde İngiliz bayrağını taşıyıp, Kızıl denizde, Adan körfezinde, Arabistan körfezinde, İran körfezi ve Afrika'nın doğu sahili ile Osmanlının bütün sularında sefer edip zenci esir ticaretini yapanlara da uygulanır. Ve anlaşma gereğince bu gemiler Osmanlı karakol gemileri tarafından incelenmek üzere İngilizlere teslim ederler.

Bu şekilde ele geçirilmiş olan esirler Osmanlı yetkilileri tarafından serbest bırakılacaktır.

Davayı yürüten mahkeme tarafından gemi zapt edilip işlemler yapıldıktan sonra geminin esir ticaretine karıştığı anlaşılır gemiciler suçlu bulunur ise gemiyi durdurup, araştıran ve işlerini yürüten devlete yakalanan gemi hangi ülkenin bayrağını taşıyor ise o devlet tarafından tazminat ödenecektir.

Eğer gemiler hiçbir şekilde incelenmezler ise yukarda sayılan hususlar uygulanmayacaktır.

Altıncı Madde: Zenci esir ticaretini engellemekle görevli olan İngiliz karakol gemilerinin tayfalarının bir kısmı veya tamamı zencilerden oluşur ise Osmanlı Devletinin bunlara bir uygulama yapmaması için bu zencilerin gerekli belgeleri yanında bulundurulmalıdırlar. Gemide bulunan zenci sayısı belgede bulunan zenci sayısından fazla ise bu gemi zapt edilip mahkemeye çıkarılması kararlaştırılmıştır.

Yedinci Madde: Osmanlı padişahı bu anlaşmanın maddelerinin tamamen uygulanması için gerekli tedbirleri almayı kabul eder.

Sekizinci Madde: bu anlaşma imzalandığı tarihten altı ay sonra yürürlüğe girecektir. Bu anlaşma İstanbul'da 25 Kanun-ı seri sene 1880'de imzalanmıştır.¹⁰⁶

Yukarıda anlaşma maddeleri yer alan Osmanlı-İngiliz zenci esir ticaretini engelleme anlaşmasının bazı maddeleri Osmanlı Devletini rahatsız etmekteydi. Anlaşmanın imzalanmasından önce Bab-ı Ali'de yazılan bir raporda şunlar dile getirilmiştir. Yemenden gelen bazı memurların araştırmalarına göre Kızıl Deniz'de esir ticaretini Osmanlı bayrağı altında Arapların yaptıkları ve bunları İngilizlerin rahat bırakmayacakları belirtildikten sonra bu gemilerin yakın bir zamanda İngiliz himayesine geçecekleri tahmin edildiği bildirilmiştir; çünkü anlaşma gereğince Osmanlı Devleti'nin karakol gemileri İngiliz ticaret gemilerini araştırma hakkı var ise de Osmanlı Devleti'nde bu araştırmayı yapacak kabiliyette gemiler yoktur. Bu sebeple bu antlaşmadan İngilizler yararlı çıkacak Mısır meselesi sonuçlanana kadar durum böyle devam edecektir.¹⁰⁷

Yukarıdaki rapor bize Osmanlı Devleti'nin bu antlaşmadan rahatsız olduğunu göstermektedir. Raporda da belirtildiği üzere bu antlaşma ne kadar ikili antlaşma olsa da Osmanlı Devleti'nin, antlaşmanın imzalandığı sıralarda donanmasıyla dünyada birinci sırada gelecek olan devletin gemilerini inceleyecek güçte gemileri bulunmamaktadır. Bu sebeple İngilizler Osmanlı'nın gemilerini inceleyebilecekken Osmanlı Devleti'nin İngiliz gemilerini incelemesini pek mümkün görülmemektedir. Bu da Müslüman Arapların İngiliz egemenliğini seçmelerine neden olacaktır. Böylece İngilizler asıl hedeflerine ulaşmış olacaklar, hem Osmanlı sularına karışma hakkı elde etmişler hem de

¹⁰⁶ BOA, YEE, Belge No, 74-15.

¹⁰⁷ BOA, YPRK, Belge No, 7-28.

ikili bir anlaşma imzalayarak arama hakkı elde etmişlerdir. Arapların onların egemenliğini tercih etmeleri ise İngilizler için asıl hedefi teşkil etmiş olması muhtemeldir. Antlaşmanın imzalandığı tarih Mısır'ın işgalinin bir yıl öncesine denk gelmektedir. Zaten yukarıdaki belgede de bu duruma değinilmiş İngilizlerin bu anlaşma ile Mısır Meselesini sonuçlandıracağı bildirilmiştir.

Anlaşma'nın imzalanmasından sonrada İngilizlerin baskıları bitmemiştir. Baskı ile Osmanlı devletini yıpratmayı ve devleti denetim altında tutmaya çalıştığı belgelerden de anlaşılmaktadır. Brüksel Konferansından sonra gelen şikâyetlerde bu daha iyi anlaşılabilecektir. Şimdi 1880 Antlaşmasından sonra İngilizlerin göndermiş olduğu belgede bu durumu göstermektedir.

Belgede esir ticaretinin yasaklanması için 25 Kanun-i Sani 1880 tarihinde İstanbul'da bir antlaşma imzalanmış olduğundan bu antlaşmanın hükümlerinin yerine getirilebilmesi için Kanunnamenin bir an evvel kaleme alınması gerektiği yolunda Bab-ı âliye ikaz olunmuştur. Bu hemen gerçekleştirilmelidir yoksa konferansa katılan devletler bu işe karışacaklardır. İngiltere ile imzalanan esir ticaretinin yasaklanması antlaşması için bir layiha hazırlanmıştır. Bunun bir an evvel onaylanması gerekmektedir.¹⁰⁸ Diye bildirilmiştir.

1880 antlaşmasına göre zenci esir ticareti yasaklanmıştır. Fakat 1857 Fermanı gibi bu antlaşmada da daha önce esir edilmiş olanları kapsamıyordu. Eskiden esir olanların durumların da bir değişiklik bulunmuyor bunlar esir olarak yaşamaya devam ediyorlardı.

Bunun dışında bundan sonra köleler efendileri ile seyahat edeceklerse onların yanında köleye ait bilgileri taşıyan, onların şekillerini belirten belgeleri olacaktır. Eğer bu belgeler efendilerinin yanında olmaz ise köleler efendilerinin-hanımevendilerinin elinden alınacaktı.

Zenci kölelerin yurt dışına çıkmaları yasaklanıyordu ve yurt dışında da kölelerin Osmanlı Devletine girmelerini yasaklıyordu. Bu da köle ticaretini tamamen

¹⁰⁸ BOA, YAHUS, Belge No, 231-57

engellemeye çalışıyordu. Aynı amacı taşıyan köleleriyle seyahat eden efendilerin, kölelerine dair belgeleri yoksa köleleri ellerinden alınacaktı ve azat edilecekti. Bu durum önceden köle olanları kapsamıyordu sadece ülkeye yeni köle getirilmesini engelliyordu. Bu yasaklanma ise 1857 fermanına rağmen köle ticaretinin devam ettiğini göstermektedir.¹⁰⁹

Bu antlaşmaya göre İngilizler Osmanlı devletinin gemilerini, Osmanlı Devleti de İngiliz gemilerini inceleyebilecekti. Ama yukarıdaki belgelerden de anlaşıldığı üzere bu pek mümkün görünmüyordu.

Mısır ve Sudanda azat olmak isteyen köleler için bürolar kurulmuş bu bürolarda miralaylar görevlendirilmiştir.¹¹⁰ 1880 Antlaşmasının imzalanmasından sonra Osmanlı devleti ile İngiltere arasında imzalanan anlaşma, Sultan II. Abdülhamit'in kuşkucu yapısından dolayı zar-zor imzalanmıştı. 24 Ocak 1880 tarihinde imzalanan antlaşma 23 Mart 1880'de padişah tarafından onaylandı.

Antlaşmanın imzalanmasıyla İngiliz donanmasına Kızıldeniz de Aden Körfezi'nde Arabistan kıyılarında, Basra Körfezinde, Afrika'nın Doğu sahillerinde ve Osmanlı sularında arama yapma ve el koyma hakkı veriliyordu. Antlaşma Akdeniz'i kapsamamaktaydı. Akdeniz'in antlaşmada yer almamasını Hakan Erdem bir tesadüf olmadığını İngilizlerin bilinçli olarak Akdeniz'i antlaşmaya dâhil etmediklerini belirtir. Çünkü İzmir ile İstanbul arası işleyen İngiliz gemilerinde bilerek veya bilmeyerek zenci köleler taşınmaktaydı. Ayrıca Osmanlı donanması Akdeniz'de daha kuvvetli idi. Böylece Akdeniz'de Osmanlı donanması İngiliz donanmasını daha kolay bir şekilde arayıp o gemilere el koyabileceklerdi. Bu sebeple Akdeniz'i antlaşmaya dâhil etmemişlerdir.

Sultan II. Abdülhamit antlaşmayı imzaladıktan sonra antlaşmadaki pürüzleri yok etmek için 1882-1883'te kanun tasarısı hazırlanmış 1882 Kanun Tasarısı Şura-yı Devlet ve Meclis-i Vükela tarafından ikinci kanun tasarısı hazırlanmıştır. Fakat padişah

¹⁰⁹ Gül Akyılmaz; "Osmanlı Hukukunda Köleliğin Sona Ermesi", www.hukuk.gazi.edu.tr/editor/dergi/IX_206-230.pdf, E.T.13.03.2010.

¹¹⁰ ¹¹⁰ Gül Akyılmaz; "Osmanlı Hukukunda Köleliğin Sona Ermesi", www.hukuk.gazi.edu.tr/editor/dergi/IX_206-230.pdf, E.T.13.03.2010.

bu kanunu çıkartmak istemedi. İngilizlerde saray tarafından yapılacak bir değişikliği kabul etmek istemediği için 1880 antlaşması 1889 yılına kadar bir karara bırakıldı.¹¹¹

3.3.1. 11 Rebiü'l-ahir 97 Tarihli Esir Ticareti'nin Yasaklanmasına Dair Hazırlanan Kanunnamenin Maddeleri

Madde 1:Osmanlı Devleti ona bağlı olan bölgelerde esir ticaretini deniz ve karayolu ile yapmak ve esirleri yabancı devletlere götürmek yasaktır.

Madde2:Hizmetçi sıfatında bulunan esirler ile tayfa sıfatından gemilerde çalışacak olan esirlere eşlik eden kişilerin kim olduklarını belirten bir belge bulundurmaları ve bu belgede onların şekillerinin belirtilmesi zorunlu idi. Gemilerde kaç kişi çalışıyorsa belgelerde belirtilmek zorunda idi.

Madde3:İkinci maddede belirtildiği üzere sahiplerinin elinde belge olmayanlar ve tayfa tezkeresine kayıtlı olmayanlar mahkemelerde davaları görülerek ellerine ıtknameler verilip serbest bırakılacaklardır.

Madde4:Osmanlı Devletinden yabancı devletlere gidecek olan azat edilmiş esirlere özgür olduklarına dair ellerine birer pasaport verilecektir. Fakat ikinci madde gereğince hizmetçi olarak giden esirler sahipleriyle birlikte gittiklerini gösteren bir belgeyi yanında bulunduracaklardır.

Madde5:Birinci maddede belirtildiği üzere gerek doğrudan gerek dolaylı olarak esir ticareti yapanların birinci defa yakalanmaları halinde birer sene hapis cezasına mahkum olurlar. Durumun tekrarlanması halinde her defa için hapis cezası birer sene arttırılır ve ellerindeki esirlere el konularak bunlara ıtknameler verilir.

Madde6:Aykırı bir durumla ele geçirilen ve 12 yaş civarında erkek çocuklarını esir edenler ve esirleri hadım edenler 5.maddedeki cezalardan başka ceza alırlar.

¹¹¹ Erdem, s.170-179.

Madde7:Altıncı maddede belirtildiği gibi uzuv cinayetleri ve 12 yaş civarındaki çocukların esir ticaretini yapanlar Osmanlı memurları tarafından kanuna uygun olarak cezalandırılacak ve ait oldukları mahkemeye gönderileceklerdir.

Madde8:İngiltere ile Osmanlı arsında 11 Rebiülahir 97 tarihinde imzalanan anlaşma gereğince devletin harp gemileri esir ticareti yaparsa gerek Osmanlı sancağına sahip olsun gerek İngiltere sancağına sahip olsun geminin alet ve eşyaları toplanacaktır. Bunu yakalayan gemi İngilizlere ait ise Kanunnameye uygun hareket edilecek ve söz verilmiş olan mükâfatın verilmesi için İngiltere'ye teslim edilecek, eğer yakalanan gemi Osmanlı Devletine aitse bu sefer aynı muameleyi İngilizler Osmanlı devletine karşı uygulayacaklardır.

Madde9:Eğer bir geminin içerisinde esir bulunursa bu esirler Osmanlıya teslim edilecek ve o zaman bu esir sahibinden, sahibi uzakta ise geminin kaptanından esirlerin her biri için 5 Osmanlı altını alınacak gemiyi tutuklayan zabıtalara bu altınlar mükâfat olarak verilecek ve mahkeme masrafları bu altınlara dâhil edilmeyecektir. Eğer esirlerin sahibi veya geminin kaptanı bu cezayı ödeyemez ve mahkeme masraflarını karşılayamaz ise gemideki eşyalara el konur. Bu eşya masrafı karşılayamazsa geminin tamamına el konur, gemi mahkeme tarafından satılır Osmanlı zabıtalara verilecek ödül verilir sonra mahkeme masrafları karşılanır. Eğer para artar ise kalan para geminin sahibine verilir.

Madde10:Eğer bu ticareti yapan devletlerin harp gemisi ise de 9. Madde uygulanacaktır.

Harp gemisinin içindeki süvari dahil mahkemelerde müddei şahsi(davacı) sıfatıyla bulunabileceklerdir.¹¹²

1883 yılında düzenlenen bu kanunname ile esirlerin gemilerde tayfa olarak çalışması da kabul edilmişti. Yalnız gemilerde kaç tane zencinin çalıştığını bildiren belgenin bulunması gerekiyordu ve bu sayıdan fazla esir bulunursa bunlar Osmanlı devletine teslim edilip bunlar azat ettirileceklerdi. Arıca İngilizlerin isteğiyle böyle bir

¹¹² BOA, YPRK. AY, Belge No, 3-57

gemiye yakalayan, durduran memura mükâfat verilecekti. Bu aslında esir ticaretinin engellenmesi için memurları teşvik etme bakımından önemli olabilirdi. Memurlar mükâfat almak için esir ticaretine göz yummazlardı.

İngilizler Osmanlı devletinden kanun tasarısı hazırlanırken şu üç noktanın temin edilmesini istiyordu.

1-Ülke dışına çıkacak kişilerin yanlarında hizmetçileri olacaksa bu köleler için özel belgelerin çıkarılmasını,

2-Köle taşırken yakalanan Osmanlı gemileri, Osmanlı mahkemelerinde mahkûm edilecek ve İngilizlere ödülleri verilecekti.

3-Çalışanlarının bir kısmı veya tamamı Afrikalı zencilerden oluşan tüm Osmanlı gemilerine gerekli belgeler verilecekti.

Bu üç husus 1883 Kanunnamesinde temin edilmişti.¹¹³ Fakat 1883 Kanunnamesinde İngilizlerin bu istekleri temin edilmiş olsa da esir ticaretinin bundan sonra yapılmasını engellemeye çalışıyordu. Mevcut esirler için bir düzenleme bir düzenleme getirmiyordu. Ayrıca efendilerinin veya hanımlarının ellerinde belge bulunduğu takdirde bu esirler onların yanında hizmetçi sıfatıyla kalabiliyorlardı.

Esir ticaretini yapanlara hapis cezasının verilmesi 1880 antlaşmasında da yer alıyordu. Burada farklı olarak bu gemileri yakalayanlara mükâfat verilmek üzere esir ticaretini yapan kişiden veya geminin kaptanından esir başına para cezası alınacak ve mahkeme masrafını da onlar karşılayacaktı.

Bu maddelerden başka 12 yaş civarındaki çocukların ticaretini yapanlardan ve esirleri hadım edenlere yukarıda saydığımız cezalardan farklı ceza verileceği belirtilmiştir. Ayrıca bu ticareti harp gemileri yapsa dahi onlarda da arama yapılacaktı.

¹¹³ Erdem, s.77-178.

Bütün bunlara rağmen bu kanunname de rafa kaldırılmıştır.1889 yılına kadar bu durumdan bahsedilmemiştir. Esir ticaretinin yasaklanması için Berlin Konferansına katılan devletler bir araya gelerek Brüksel Konferansını düzenleyeceklerdir.

3.4. 1890 BRÜKSEL KONFERANSI VE ESİR TİCARETİNİN YASAKLANMASINA GİDEN SÜREÇ

Sultan II. Abdülhamit 1883 Kanunnamesini de onaylamamıştı. Köle ticaretini yapanlar Zaptiye Nezareti tarafından yakalanmasına rağmen bu yakalananlar hafif cezalarla serbest bırakılıyorlardı. İngiltere bu kişilerin cezalandırılması için Osmanlı devletinin yeni bir ceza kanunu hazırlaması yolunda baskı yapıyorlardı.

İngilizler köleliğe karşı yapılacak olan Brüksel Konferansından dolayı 1883 Kanunnamesinin onaylanması için padişaha baskı yapılmasını istemişlerdir.¹¹⁴

Osmanlı devletinde yapılan köle ticaretinin devam etmesinden dolayı padişaha protesto mektupları, İngiltere konsoloslukları aracılığı ile gönderilmiştir. Bu protesto mektuplarına bakacak olursak baskının boyutunu daha iyi anlamış olacağız.

İngiltere elçiliğinden Dışişleri Bakanlığına gelen tezkerede esir ticaretinin yasaklanmasına rağmen Cidde ve Hudeyde de zenci esir ticaretinin yapıldığı bu ticarete Osmanlı devletinin mahalle memurlarının izin verdiği bu ticareti yapanların bir an evvel cezalandırılması ve antlaşmaya uyulması istenmiştir.¹¹⁵

Bingazi İngiliz konsolosluğu tarafından gönderilen iki kıta mektupta Bingazi’de zenci esir ticaretinin devam ettiği bildirilmiş ayrıca ticaretin genişlemekte olduğu 1303 tarihli tezkerede esir ticaretinin Hudeyde de devam ettiği Osmanlı devletine bildirilmiştir.¹¹⁶

İngiltere elçiliği tarafından gelen bir başka şikâyetle ise zenci esir ticaretinin Afrika’da devam ettiği söylenmiş yapılan araştırma sonrasında da zenci esir ticaretine fırsat verilmediğini fakat ara-sıra Afrika sahilinden büyük miktarda zenci esirlerin

¹¹⁴ Erdem, s.179-180.

¹¹⁵ BOA, DHMKT, Belge No, 1434-81.

¹¹⁶ BOA, DHMKT, Belge No, 1305za26.

gönderildiği bunu engellemek amacıyla da sahilde bulunan on beş tane memurun sayısının elliye çıkarılması kararlaştırılmıştır.¹¹⁷

Zenci esirlerin kendi adlarına düzenlenmiş olan şahadetnamelerin kötüye kullanılarak Trablus, Cidde, Hudeyde ve Bingazi limanlarından irade-i mahsusa gemilerine bindirilerek İstanbul'a götürülüp satıldıkları İngiliz elçiliği tarafından şikayet edilmiştir. Bu durumun engellenmesi için Bingazi mutasarrıflığına yazı gönderilmiş bu yazıya cevaben Bingazi mutasarrıflığı zencilerin esarete düşmemeleri için İstanbul'a gidecek olan vapurlara eşlik edileceği bildirilmiştir.¹¹⁸

İngilizler bu belgelerden anlaşıldığı üzere Osmanlı devletini yaptıkları protestolarla yıldırmaya çalışmış. Baskı politikası uygulamışlardır. Osmanlı Devleti bu baskıları azaltmak için çeşitli tedbirler almıştır. Belgelerden anlaşıldığı üzere önce memur sayısı artırılmış, İstanbul'a giden gemilere refakat edilmiştir. Alınan tedbirler esir ticaretini azaltmasına rağmen İngilizler protestolarına devam etmişlerdir. Bunu örnekleyen bir belgede şunlar söylenmiştir:

Esir ticaretinin yasaklanması için İngilizler; Hicaz, Trablusgarp ve Bingazi'ye yazılar gönderilmiş, bu belgelerden gelen cevapta, esir ticaretinin %90 azaldığı ancak bazı Avrupa gazetelerinin düşmanca bir tavırla neşrettikleri abartıları İngiliz, Fransız, İtalya konsoloslukları tarafından araştırma yapmak için görevlendirmiş olduğu memurlar, bu asılsız haberlere sebep olmuşlardır. Bu asılsız haberleri yok etmek için Hükümet-i Vilayet gazetesi ile neşriyat tapılmalıdır. Bu gazeteler de konsolosluklara gönderilerek gerçek durumdan haberdar edilmelidir.¹¹⁹

İngiltere başta olmak üzere Avrupalı devletler esir ticareti hakkında bazen abartılı haberler çıkartmışlardır. Osmanlı Devletinin bunu engellemek için gazete çıkardığını bu belgelerden anlıyoruz. Bunun dışında İngilizlerin çeşitli şehirlere gönderdiği tahrirlarda doğru istihbaratlarda bulunduklarını bu belgelerden anlıyoruz. Bu istihbaratların doğruluğunu gösteren belgelere bakacak olursak durum daha iyi anlaşılmış olacaktır.

¹¹⁷ BOA, DHMKT, Belge No, 1865-60.

¹¹⁸ BOA, DHMKT, Belge No, 1789-112.

¹¹⁹ BOA, DHMKT, Belge No, 1635-15.

İngilizlerin Yemen ve Hicaz vilayetlerine gönderdikleri belgelerde esir ticaretinin Cidde ve Hudeyde'de devam ettiği ve buralarda esir ticaretine Osmanlı memurlarının göz yumdukları bildirilmiştir. Esirlerin hem deniz hem de kara yolu ile Hicaz vilayetine gönderildikleri tespit edilmiştir diyen İngilizler bu ticareti engellemek için bu ticarete cesaret edenlerin cezalandırılması için gerekli tedbirlerin alınmasını bildirmişlerdir. Onların bu şikayetleri ve istekleri Osmanlı Devleti tarafından araştırılmış, Cidde ile Hudeyde arasında bir yerde Afrika'dan getirilen zenci esirlerin sahil yoluyla ve sonra çeşitli yollarla Mekke-i Mukerreme'ye götürüldükleri ve orada satıldıkları tespit edilmiştir. Bu durumun antlaşmaya aykırı olduğu ve bu duruma devlet tarafından şiddetle karşı çıkıldığı belirtilmiştir.¹²⁰

İngiliz Elçiliğinden Dışişlerine gelen başka bir yazışmada Hudeyde' de esir ticaretinin devam etmekte olduğu belirtilmiş Afrika'dan getirilen 119 esirin Hudeyde'de liman reisinin ve zabıtarların gözü önünde karaya çıkartıldığı belirtildikten sonra bu esirlerin azat edilmesi ve ticarete göz yuman memurların cezalandırılması istenmiştir.¹²¹

Esir ticaretinin yasaklanmasından sonra esir ticaretinin azalmasına rağmen devam ettiği be belgelerden anlaşılmaktadır. Alışkanlık haline gelen bu geleneğin bir anda bitmesi mümkün değildir. Hele bu alışkanlık bazıları için karlı bir alışveriş ise ve de bunu durdurmak için öngörülen cezai yaptırımlar caydırıcı değilse, bu alışkanlığın bitmesi zor olacaktır. İngilizlerin baskısı sebebi ile Osmanlı devleti bu şikâyetlerin geldiği şehirlere gerekli emirleri vermiştir. Osmanlı Devleti biliyordu ki bu ticareti kendisi engellemese idi bu devletler müdahale edeceklerdi ve Osmanlı Devleti için yeni problemler ortaya çıkacaktı. Nitekim Brüksel Konferansı öncesi yaşanan bazı olaylar dış devletler Osmanlının iç işlerine karıştıklarını göstermektedir. Bunların başında Zengibar kuşatması gelmektedir.

3.4.1 Avrupa Devletlerinin Zengibar Baskını Teklifleri

Avrupa devletleri esir ticaretini engellemek için Osmanlı Devletine çeşitli tekliflerde bulunmuşlardır. Osmanlı Devleti adına çeşitli planlar da yapmışlardır. Bunların bir tanesinde ise bir komisyon kurulmasını teklif etmişlerdir. Bunun dışında

¹²⁰ BOA, DHMKT, Belge No, 1459-23.

¹²¹ BOA, DHMKT, Belge No, 1519-118.

İngiltere ve Almanya Afrika'nın batı sahillerini ablukaya alıp, silah, mühimmat ve esir ticaretini engellemek için bu şehirlere asker çıkartmak niyetinde olduklarını söyleyip Osmanlı Devletinden esir ticaretini engellemek için tezkere hazırlamasını istemişlerdir.¹²²

Osmanlı devleti de bu devletlere verdiği cevapta, komisyonun kurulması halinde maliyesine ve bankalarına müdahale edilmesini istemediğini, maliyesine bu tür müdahaleler olursa Avrupa devletlerinin hiçbir isteğini yerine getirmeyeceğini bildirmiştir. Bunun dışında yabancı bankerlere karşı daha itinalı davranılacağı belirtilmiştir.¹²³

Avrupa Devletleri belgelerden anlaşıldığına göre öncelikle İngiltere ve İtalya daha evvelden mali bir komisyon kurulmasını Osmanlı Devletinden talep etmişlerdir. Osmanlı Bankasına rekabet için Osmanlı Devletinin denetimi altında bir banka kurulmasını gündeme getirmişlerdir. Duyun-ı Umumi'ye dokunmayacaklarını belirtmişlerdir. Fakat bu isteklere sıcak bakılmamıştır.

Batı Afrika ablukası için Osmanlı Devletinin yaptığı araştırmada şunlara değinilmiştir. Zengibar sahilinin abluka edilmesi ile Avrupa Devletlerine Doğu Afrika'yı ele geçirme fırsatı verilecektir. Eğer Zengibar'da esir ticareti yapan bir gemi bu ablukadan kurtulur ise ve bunun sonucunda Osmanlı Devletine sığınır ise yabancı devletler bu gemiyi takip edeceklerdir ve karaya dahi asker çıkartacaklardır. Bu da bir takım zararlı meselelerin ortaya çıkmasına sebebiyet verecektir. İngiltere'nin bu teklifi bertaraf edilmelidir denilmiştir.

Zengibar ablukası engellenemez ise esir ve silah gemilerinin takip edilmesi Batı Afrika'nın aşağısına kadar olmalıdır. Diğer tarafların takibini Osmanlı Devleti yapmalıdır. Zaten Osmanlı Devleti İngiltere ile yapılan antlaşmaya uymakta, esir ticareti mahvedilmektedir. Bundan başka adı geçen sahillere Avrupa devletlerinin müdahalesi engellenmelidir. (15 Kasım 1888/11 Rebiulevvel 1306).¹²⁴

¹²² BOA, YPRK. HR, Belge No, 11-51.

¹²³ BOA, YPRK HR, Belge No, 11-51.

¹²⁴ BOA, YPRK HR, Belge No,11-51.

Belgelere baktığımızda Zengibar Abluka Meselesinin ortaya çıkmasında misyonerlik faaliyetlerinin yattığı görülür. Daha önceki bölümlerde değindiğimiz Kardinal Lavistrinin Zengibar abluka meselesinde parmağının olduğunu görüyoruz. Belgede yazan bilgiye göre Batı Afrika'da zenginliği ile meşhur Kartaca şehri Avrupalıların dikkatini çekmekte idi. Bu bölgede bulunan Kardinal Lavistri ruhani görevinden çok politika ile uğraşmaktaydı. Kardinal Fransızların Tunus'u istila etmesini kolaylaştırmış olduğundan Fransa kendisine minnettarlık duymaktaydı. Kardinal Lavistri sadece batı Afrika ile ilgilenmemiş Orta Afrika'da da faaliyetlerde bulunmuştur. Bu bölgeyi kendi nüfuzu altına almak için on-on beş yıldır o kıtadaki gençleri esaretten kurtararak bunları Cezayir ve Malta 'da kurdurduğu ruhban okullarına göndererek bu insanları Hristiyanlaştırmıştır. Fakat Orta Afrika'da islamiyetin artmasından Kardinal Lavistri rahatsız olmuş, kendi amacına ulaşmak için esir tüccarlarının zalimane davranışlarını bahane ederek Avrupalılara şikâyet etmiş, bu durumu engellemek için para yardım talebinde bulunmuştur. Brükselde esir ticaretinin engellenmesi için nutuk vermiş ve esir tüccarlarının Osmanlı Devletine gönderilmelerini ve takıp edilmeleri gerektiğini söylemiştir. Daha önceki sayfalarda bahsettiğimiz Andopondis? Gazetesindeki mektupta esir ticaretinin sebebinin İslamiyet olduğu bildirilmiştir. O esnada Almanların Zengibar sahilinde yenilmiş olmalarından dolayı Kardinal bu durumda da esir tüccarlarını suçlamış ve yenilgide esir tüccarlarının teşvikleri olduğunu bildirmiştir. Avrupa devletlerini ablukaya davet etmiştir. Fransa'nın iştirak etmesi Madagaskar ve Barbun adalarından Fransız bandırasının hamil olarak o sahillerde esir ticareti yaptığını, Almanların ve İngilizlerin bildirmesi üzerine o gemilerin muayenesini üzerine almaya mecbur olmuştur. Fransızlar kendi basınlarında İngilizlerine ve Almanların amacının zenci esir ticaretini engellemek olmadığını başka amaçları olduğunu açıklamışlardır.

Osmanlı Devletinin ise Fransa'dan daha zor bir durumda bulunmasından dolayı daha dikkatli davranması gerektiği belgede bildirilmiştir. Çünkü Avrupa gazetelerinin bazılarında özellikle İngiliz gazetelerinde görülen yazılarda esir ticareti azalmasına rağmen esir ticaretinin deniz yolu ile Hicaz ve Yemen'e gönderildiği bir kısmının da çöl yolu ile Trablusgarp'a gönderildiği yazılmıştır. Bu sebeple Osmanlı Devleti ablukaya katılırsa kötü bir tesir bırakacağı ve Osmanlı Devleti açısından birçok zorluğun çıkacağı belirtilmiştir.

Belgede, Papa tarafından Kardinal Lavistrinin kampanyası için önce on beş bin lira sonra elli bin lira yardım toplanmıştır. Lavistri papa tarafından bu kadar destekleniyorsa bu islamiyetin Orta Afrika'dan atılıp Hristiyanlığın yayılması için kurulan bir tuzaktır. İngiltere, Almanya, İtalya, Fransa ve o bölgede sömürgesi olan diğer devletlerin politikasına uygun olduğundan Osmanlı Devletini aldatarak kendi menfaatlerini korumaya çalıştıklarının göstergesidir. Denilmiştir. 10 Rebiulevvel 1306 .¹²⁵

Bu iki belge bize göstermektedir ki Avrupa devletleri kendi menfaatleri doğrultusunda Osmanlı Devletinin iç işlerine karışmışlardır. Osmanlı Devletinden esir ticaretini bahane ederek mali bir komisyon kurulmasını istemişlerdir. Bunun dışında misyonerlik faaliyetleri ile Osmanlı devletini esir ticaretinden sorumlu tutarak Batı Afrika'yı abluka altına almak için çalıştıkları görülmüştür. Bunda da devletler hem kendileri ile rekabet halinde olmuşlar hem de esir ticaretini bahane ederek misyonerler vasıtasıyla Zenkibarda abluka oluşturmak istemişlerdir.

Avrupa devletlerinin müdahaleleri bunlarla sınırlı kalmamıştır. Almanya'da düzenlenen Berlin Konferansına Kongo Anlaşması imzalanmış ve burada esir ticaretinin yasaklanmasını teklif etmişler. Londra'da Avrovili? Adlı risalede İngilizlerin Rusya'ya karşı durabilmesi için İngiltere'nin Osmanlı devleti ile ittifak kurması gerektiği ve Osmanlının bir-iki milyon lira fedakârlık etmesi gerektiğini ayrıca veliaht Reşat Efendinin tahta çıkarılması gerektiği bildirilmiştir.¹²⁶

Bu belgeden de anlaşıldığı üzere İngilizler kendi menfaatleri doğrultusunda padişah değişikliğine ve kimin padişah olacağına dahi karar vermişlerdir.

Osmanlı devletinin iç işlerine karışılması ve batılı devletlerin esir ticareti için söylemiş olduğu sözlerden dolayı üzülen Osmanlı devletinin bundan yararlanmaya çalıştığını görüyoruz. İngiliz elçisi baş tercümanı Sandrisyon'un esirlik için söylemiş olduğu uydurma sözlerle karşı nasıl bir yol izlenmesi gerektiği konusunda Osmanlı devleti şunları yapabileceklerini bildirmiştir. Londra elçisi vasıtası ile İngiltere'ye müracaat ederek aslı esası olmayan hiçbir delile dayanmayan gerçektışı sözlerin Osmanlı devletini üzmüş olmasından dolayı İngiltere devleti tarafından bir açıklama

¹²⁵ BOA, YPRK BŞK, Belge No, 14-74.

¹²⁶ BOA, YPRK HR, Belge No, 11-35.

yapılması gerektiği bildirilmeli ve İngiltere bundan sonra kabul edilmesi mümkün olmayan iddiaların önünü alması istenilmelidir. Diye belirtildikten sonra İngiltere'den bu sözlerin duyulmuş olmasından dolayı tazminat teklifinde bulunulmalı veya borç istenmeli ve esir ticareti anlaşmasına Suriye Kıtasının kolaylıkla istila edilmesini engellemek için Yahudilerin göçmeleri ve burada Ermenistan'ın kurulmasını engelleyecek maddelerin konulması istenilmelidir.¹²⁷

Osmanlı devleti de Avrupa devletlerinin uydurma sözlerini kendi lehine döndürmeye çalıştığını görüyoruz. Osmanlı devletinin güçsüz olduğu bir dönemde Avrupa Devletlerinin karşısında durması 1880 Anlaşmasını onaylamaması, onlar karşısında dirayetli bir şekilde durması şaşırtıcıdır.

Nitekim bütün bu baskılardan sonra 1880 antlaşması 1889 yılında onaylanmıştır. Bu antlaşma için hazırlanan 1883 Kanunnamesi de Osmanlı devleti tarafından onaylanmamıştı. Bu kanunnameyi onaylatmak için İngilizler Osmanlı devletine Brüksel Konferansı öncesinde eğer 1883 kanunnamesini onaylarsa Osmanlı devletini Avrupa kamuoyunda prestijinin artacağını söylemişlerdir. İngiltere, 1883 kanunnamesi onaylanmazsa Brüksel konferansında Avrupalı devletlerin Osmanlı devletini kanun eksikliği yüzünden sıkıştıracaklarını söylemiştir. II. Abdülhamit de yapılacak eleştirileri düşünerek kanunnameyi onaylamayı kabul etmiştir.¹²⁸ 1889 Kanunnamesi 30 Rebiül-evvel 1307/12 Teşrinisani 1305/24 Kasım 1889 tarihinde hazırlanmıştır.¹²⁹ Kanunname 30 Aralık 1889 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu kanunnamelerin maddeleri 1883 kanunnamesinin maddeleri ile hemen hemen aynıdır.¹³⁰

3.5.BRÜKSEL KONFERANSI(1889-1890)

Esir ticaretinin yasaklanması için Berlin Konferansına katılan devletlerin bir konferans düzenlemeleri gündeme gelmiştir. Bu konferans Brüksel Konferansıdır. Bu konferansında düzenlenmesi Osmanlı devleti üzerindeki baskıyı azaltmadığını Başbakanlık Osmanlı Arşivindeki belgelerden anlıyoruz.

¹²⁷ BOA, YPRK HR, Belge No, 7-7.

¹²⁸ Erdem, s. 179-181.

¹²⁹ BOA, YAHUS, Belge No, 231-48.

¹³⁰ Erdem, s.181.

11 Safer 1307/ 7 Ekim 1889 tarihinde Belçika tarafından, Hariciye Nezaretine (Dışişleri Bakanlığına) gelen yazıda esir ticaretinin yasaklanması için uluslar arası bir konferans düzenleyeceğini ve buna Osmanlı devletinin katılıp katılmayacağını sormuşlardır. Konferansa 1885 yıkında yapılan Berlin konferansına katılan devletlerin katılacağı belirtilmiştir.

Belçika ortaelçisi Osmanlı devletinin Dışişleri Bakanlığına bildirdiği üzere Viyana ve Vodon Kongrelerinde bildirilen ayrıca 1841 tarihli antlaşma ile Berlin konferansının üçüncü maddesinde bildirildiği üzere Afrika'da Esir ticaretinin kaldırılması çok önemlidir fakat yapılan bütün çalışmalara rağmen esir ticareti kaldırılamamıştır. Esir ticaretinin kaldırılmasının vakti gelmiştir. Bu sebeple Belçika ile İngiltere ile birlikte hareket ederek Berlin konferansına katılan bütün devletler tekrardan bir araya gelerek antlaşmanın maddelerini oluşturmak üzere tekrar bir araya geleceklerdir diye bildirmiştir.

Bunun dışında Afrika'da esir ticareti için insanların toplandığı ve deniz yoluyla bunların ticaretinin yapıldığı bildirilmiştir. Bu ticaretin kaldırılması gerektiği zaten hiçbir devletin bu ticaretin kaldırılmasına karşı çıkmadığı bu ticaretle uğraşan insanların askeri kuvvet yardımıyla yok edileceği bildirilmiştir. Belçika devleti ayrıca konferansın tehdit altında olmaması için devlet temsilcilerinin tedbir almalarının serbest bırakıldığı bildirilmiştir.¹³¹

Esir ticaretinin yasaklanması için Kardinal Laviströ tarafından Fransa da davet edilmiştir. Ama Fransa seçimlerin yapılması nedeniyle ve başka sebeplerden dolayı konferansa katılamayacağını bildirmiştir. İngiltere konferansın ertelenebileceğini bildirmiştir. Konferansa Afrika'nın doğu sahillerindeki ülkelerin de davet edilmesi gündeme gelmiş ise de 1885 yılında yapılan Berlin konferansına katılmasına karar verilmiştir.

¹³¹ BOA, YARES, Belge No,49-20.

Bir program hazırlanarak zenci esir ticaretinin kaldırılması için davetnamelerin hazırlanmasına karar verilmiştir. Brüksel konferansına Rusya'da katılamayacağını, katılırsa birçok zorluğun meydana geleceğini söylemiştir.¹³²

18 Kasım 1889 Tarihinde Brüksel de toplanan uluslar arası konferansa Almanya, Avusturya, Macaristan, Kongo, Belçika, Danimarka, İspanya, A.B.D, Fransa, İngiltere, İtalya, Hollanda, Rusya, Portekiz, Norveç, Zengibar, Osmanlı devletleri katılmış senedi umumiye imzalamışlardır. Osmanlı devletinin temsilcisi Kara Teodor Efendi olmuştur.¹³³

Zenci esir ticaretinin yasaklanması için toplanan konferansa İran Şahı ile Zengibar Emirinin de katılması istenmiş onlarda bu konferansa katılmışlardır.¹³⁴

Esir ticaretinin yasaklanması için yapılan bu konferansa Fransa ve Portekiz temsilcileri katılmamışlardır. Temsilcileri hazır olan devletlerin tamamı 5 Temmuz 1891'de Senedi Umumiye imzalamışlardır. Rusya ise antlaşma uygulanıncaya kadar senedi Umumiye imzalamayı kabul etmemiştir. Fransa ve Portekiz devletleri de antlaşmayı imzalaya bilmek için ek süre talebinde bulunmuşlardır. Senedi umuminin imzalanmasının normal süresi dolduğu için bu iki devlete on günlük ek süre verilmesine karar verilmiştir. Bu iki devlet bu süre zarfında senedi umumiye imzalamaları gerektiği edindiğimiz belgede yer almıştır.¹³⁵

Daha önceden üzerinde durduğumuz gibi yabancı devletlerinde aralarında anlaşmazlık ve çıkar çatışmaları bulunmaktadır. Fransa Brüksel konferansına katılmayıp kendi meclisi tarafından bir senet hazırlanmıştır. Belçika ise bu senedin imzalanmasının uygun olmayacağı yolunda devletlere telgraf nameler göndermiştir. Nitekim Brüksel konferansına katılan devletler Fransa'nın hazırladığı senet-i umumiye onaylamayıp

¹³² BOA, YARES, Belge No, 49-20.

¹³³ Gül Akyılmaz;” Osmanlı Hukukunda Köleliğin Sona Ermesi”,
www.hukuk.gazi.edu.tr/editor/dergi/IX_206-230.pdf,E.T.13.03.2010.

¹³⁴ BOA, YAHUS, Belge No, 230-68.

¹³⁵ BOA, YAHUS, Belge No, 248-87.

Belçika da hazırlanan senedi imzalamışlar. Fransa bu senedi imzalamak zorunda kalmıştır.¹³⁶

Osmanlı devleti senedi onaylamadan önce Avrupalı devletlerin Osmanlı devletine baskı yaptıkları görülmüştür.

28 Haziran 1891 Pazar günü dışişleri bakanlığına İngiliz elçisi Sır Debliyam tarafından gönderilen telgraf namede Osmanlı devletinin Senedi umumiye vaktinde onaylaması için İngiltere elçisi Debliyam'a görev verilmişti. Sır Debliyam da sadrazama yazı göndererek belgenin zamanında onaylanmasını istemiştir.¹³⁷

Osmanlı devletine senedi umuminin onaylanması için sadece İngiltere baskı yapmamıştır. Almanya elçisi de Osmanlı devletine talimat göndermiştir. Almanya dışında Belçika dışişleri bakanlığı İstanbul elçiliğine telgraf name göndermiş Osmanlı devletinin senet-i umumiye bir an evvel onaylanmasını istemiştir. Osmanlı devleti de 1891 yılının temmuz ayının ikinci Perşembesi onaylanacağını bildirmiştir. Avrupa devletleri Osmanlı devletinden bu tarihin daha ileri bir tarihe atılmamasını istemişlerdir. Osmanlı devleti de 24 Haziran 1891 tarihinde onlara verdiği cevapta bu tarihin ileriye atılmayacağını bildirmiştir.¹³⁸

Avrupalı devletlerin Brüksel Konferansına katılıp Senedi Umumiye imzalayacağını bildirmesine rağmen Osmanlı devletine baskı yaptıkları görülmüştür. Belirlenen tarihte imzalanan senedi umuminin maddelerini vermeden evvel, belgelerden hangi doğrultuda kararlar alındığına bakacak olursak; esir ticaretinin yasaklanması için Afrika sahillerine savaş gemilerinin gönderilmesine karar verilmiştir. Darfur da esir ticaretinin yapıldığı yollar üzerinde mahkemelerin oluşturulmasına ve esirlerin ellerinde silah bulunmamasından dolayı esircilerin yaptıkları işleri onaylatmak için silah ithalatı yasaklanmalıdır. Ve esir ticareti yapanlara nasıl bir ceza verileceğini konferans temsilcimiz Kara Teodori sormuştur. Ve Osmanlı devletinde durumun ne boyutta olduğunun ve durumun düşünülerek incelenmesi ve önemli bir karar verilecek olmasından dolayı buna İstanbul polis müdürü ile bu işe vakıf şurayı devlet azasından

¹³⁶ BOA, YAHUS, Belge No, 248-67.

¹³⁷ BOA, YAHUS, Belge No, 248-64.

¹³⁸ BOA, YAHUS, Belge No, 248-58.

Saadetli Ekrem Bey ve Bab-ı Ali hukuk müşavirlerinden bir komisyon oluşturulması ve uygun karar vermesidir.¹³⁹

Yukarıdaki belgede Senedi Umumide hangi doğrultuda kararlar alındığını görüyoruz. Bunların dışında Osmanlı devletinin temsilcisi olan Kara Teodori Efendinin bu önemli kararları tek başına onaylamayacağını bildirmiş olduğunu ve bu kararları incelemek için Osmanlı devletinin bir komisyon kurmuş olduğunu görüyoruz.

Brüksel konferansından sonra imzalanan senedi umuminin 34. Maddesi gereğince gemilerin üzerine yazılacak isim ve rakamların Latin harfi ve roma rakamları ile yazılmasına karar verilmiş fakat Osmanlı gemilerinin üzerine yazılacak isim ve rakamların Osmanlı rakam ve harfleri ile yazılması kabul edilmiştir.¹⁴⁰

3.5.1.Senet-i Umumi'nin Maddeleri

Köle Ticareti yapılan ülkelerde ve Afrika'da alınacak önlemler.

Madde 1: Devletler Afrika içlerinde. Köle ticareti ile mücadele etmek için en etkili yolların şunlar olduğunu beyan ederler:

1— Afrika'da medeni milletlerin himayesi ya da hâkimiyeti altında olan topraklarında idari hukuki, dini ve askeri hizmetlerin daha ileri bir şekilde düzenlenmesi.

2— Ülke içinde toprağı olan devletlerin köle ticareti nedeniyle harap olmuş yerlerde koruyucu ve önleyici tedbirler alabilmeleri için kademeli olarak bazı merkezlerin kurulması ve buralarda önemli miktarda asker bulundurulması.

3— İç. bölgeleri sahile bağlamak ve mevcut hamallık yerine daha uygun ve çabuk. Ulaşımı sağlamak amacıyla iç suların ve nehirlerde suyolları yapmak ve özellikle demir yollarının kurulması.

¹³⁹ BOA, HR HMS İŞO, Belge No, 173-48.

¹⁴⁰ BOA, YAHUS, Belge No, 237-60.

4— Ülke içinde üzerinde seyri sefain mümkün olduğu nehir ve göllerde vapurlar işlettilmesi.

5— Karakol ve kurulacak merkezlerin sahil ve merkezi idarelerle haberleşmesini sağlamak amacıyla telgraf hatları kurulması.

6— Merkezler ve bunlarla sahil arasındaki ilişkiyi muhafaza ve buraların emniyetini temin için asker sevk edilmesi ve seyyar kollar kurulması.

7— Köle ticaretinin yapıldığı araziye ateşli silahların ithalini kısıtlamak.¹⁴¹

Madde 2: Afrika'daki devletlerin, kendi iç sularında kurdukları merkezlerle dâhili karakol gemileri ve bunlara mensup oldukları liman karakollarının kök toplanmasını menetmek ve köle ticareti yapanları tutuklamaktan ibaret olan ana görevlerinden başka, şu vazifeleri de vardır:

1— Merkezin ait olduğu hükümetin hâkimiyeti veya himayesi altında bulunan yerli ahalisine ve bir tehlike halinde diğer yerlilerin kendilerini korumalarını sağlamak, bunları eğitim ve sanayiye alıştırıp mutluluklarını temin ederek ve medeniyete sokarak vahşi adetlerin yok olmasını sağlamak.

2— Ticaret teşebbüslerini himaye yerlilerle yapılmış hizmet akitlerini kontrol ve meşruluklarını denetleme ve daimi ziraat merkezleriyle ticari kurumların tesisini mümkün kılmak.

3— Din farkı gözetmeksizin merkez civarında, kurulmuş ya da' kurulacak toplulukları korumak.

4— Sağlık hizmeti ve bilimsel araştırma için seyahat edenlerle Afrika'da köle ticaretini engellemek ve yok etmeye çalışanları misafir olarak kabul ederek onlarla dayanışma içinde olmak.¹⁴²

¹⁴¹ Gülnihal Bozkurt;"Köle Ticaretinin Sona Erdirilmesi Konusunda Osmanlı Devletinin Taraf olduğu İki Devletler arası Antlaşma",<http://www.dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/1150/13493>, .E.T.06.11.2010.

Madde 3: Afrika'da hâkimiyet veya himaye hakkı bulunan Devletler köle ticaretine karşı yukarıda söz konusu beyanlarını tasdik ve tasrih ederek, şartlara göre, uygun bulacakları şekilde kendi idareleri altında bulunan topraklarda, gerekli önlemleri almayı taahhüt ederler. Bu devletler, Afrika'da sadece insani amaçlarla böyle bir vazifeyi. İcra eden hükümetlere de, mümkün olan yardımı ve kolaylığı göstereceklerdir.

Madde 4: Afrika'da hâkimiyet ya da himaye hakkı olan Devletler, üçüncü madde hükümleri gereğince yüklendikleri taahhütleri, imtiyaz beratı olan şirketlere kısmen veya tamamen devrede bileceklerdir. Malik oldukları arazide köle ticaretini engellemeye yardım arzusunda olan milli derneklerle diğer kişilere hüsnü kabul gösterir, dayanışma ve himaye vaat ederler. Ancak bu devletler, topraklardaki hâkimiyetlerini devretmezler. Dernek ve şahıslara verdikleri yetki ve teftiş, nezaret ve geri alma haklarını da saklı tutarlar.

Madde 5: Akit devletlerin bu senet muhtevasına uygun kanunları yoksa bu umumi senet'in imza tarihinden itibaren bir yıl içinde, bir taraftan köle zabtı için çeteler kuran ve bu çetelere yardım edenler ve suça iştirak eden kişiler hakkında insanlığa karşı suç işlemeye dair cezai hükümlerin ve diğer taraftan köle kervancılarıyla, köle nakil, alıp, satanlar hakkında, kanunların şahıs hürriyetine saldırı maddelerinin uygulanmasını emretmeyi veya Meclislerine bunu teklif etmeyi taahhüt ederler.¹⁴³

Yukarıda belirtilen köle tacirleri ile köle kaçırıcılar yardımcıları da bizzat failler hakkında uygulanan müeyyidelerle cezalandırılacaklardır. Cinayet veya diğer suçların işlendiği ülke hükümetinin yetki ajanından kaçmış olanlar, bu hükümetin suçu ispatlayan evrakı ibrazı veya suçu ispatlayan başka bir delilin ortaya çıkması halinde, derhal bulundukları ülke hükümetince tevkif edilecekler ve başka bir muamele yapılmaya gerek olmadan yetkili mahkemenin huzuruna çıkarılacaklardır. Devletler, bu konuda mevcut olan veya bu Senet hükümleri gereğince çıkarılacak ve ima edilecek

¹⁴² Gülnihal Bozkurt; "Köle Ticaretinin Sona Erdirilmesi Konusunda Osmanlı Devletinin Taraf olduğu İki Devletlerarası Antlaşma", <http://www.dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19.1150.13493.E.T.06.11.2010>.

¹⁴³ Gülnihal Bozkurt; "Köle Ticaretinin Sona Erdirilmesi Konusunda Osmanlı Devletinin Taraf olduğu İki Devletler arası Antlaşma", <http://www.dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19.1150.13493.E.T.06.11.2010>.

olan kanun ve kararnameleri mümkün olan en kısa zamanda birbirlerine bildireceklerdir.

Madde 6: Afrika'nın iç taraflarında bir kervanın tutuklanması veya dağıtılması üzerine serbest bırakılan köleler eğer şartlar elverişli olursa getirildikleri kendi ülkelerine gönderilecekler, böylece bir imkân sağlanamadığı hallerde bulundukları ülke mümkün olduğu kadar onların yaşamlarını kolaylaştıracaktır.

Madde 7: Afrika'da bu devletlerin himayesini isteyen kaçak köleler himaye edilecek ve sığındıkları devlet tarafından resmen kurulan ordugah ve merkezlere veya göl ve nehirlerde sefer yapan gemilere kabul edileceklerdir. Başka ülke veya şahıslara ait istasyon ve gemiler, önceden bu devletlerin izinlerini almadan mültecileri kabul etme hakkını kullanmayacaklardır.

Madde 8: Afrika ile ilgisi olan Devletlerin köle ticaretini engelleme girişimlerinde ve kabileler arası çatışmalarda geçirdikleri tecrübeler şunu göstermiştir ki; silah ticareti kısıtlanmadıkça bu devletlerin arzu ettikleri amaca tam bir kesinlikle ulaşmak mümkün değildir. Bu nedenle, Devletler, sınırlarının mevcut şartları izin verdiği nispette her çeşit silah, barut, gülle gibi araçların (diğer maddelerdeki şartlar altında ve bu maddede belirtilen durumlar hariç olmak üzere) sahilden şimal mıntıkasının yirminci derecesiyle, cenup mıntıkasının yirmi ikinci derecesi beyinde ve Batı'da Atlas Okyanusu ve Doğuda Hint denizine kadar olan arazi.

Madde 9: Afrika'da hâkimiyet veya himaye hakkı olan Devletlerin ellerinde bulunmak üzere, kendi teçhizatları için gerekli ateşli silahların ithali, sekizinci maddede belirlenen şekilde yapılacaktır. İthal edilen her türlü ateşli silahlar Devlet teftiş ve nezaretinde olan umumi bir 'ambara, masraf ve hasarı ithal edenlere ait olmak üzere konacaktır. İdarenin izni olmadan ithal edilen silah ve mühimmat, ambarlardan çıkarılmayacaktır.

Hükümetler Limanlarda gerekli garantileri vermek kaydıyla, sadece adi barut ve çakmaktaşı tüfeklerinin konacağı hususi ambarlar kurulmasına izin verebilirlerse de, gelişmiş silahlar ve mühimmat bu ambarlara konamayacaktır. Kamu güçlerini silahlandırmak ve kendilerini müdafaalarını sağlamak için hükümetçe alınan doğrudan

doğruya önlemler dışında, kendilerine verilen silah ve mühimmatı başkalarına vermeyeceğine veya satmayacağına dair yeterli teminat veren ve bunların sadece kendilerini müdafaa için olduğunu, bağlı olduğu devletin bir belgesiyle ispatlayabilen seyyahlar için bazı istisnalar kabul edilebilecektir .

Yukarıdaki paragrafta öngörülen hallerde her silahı, teftiş memurlarınca kayıt edilecek ve belirtilecektir. Bu memurlar adı geçen şahsa, silahı taşıyabilmesi için adım ve silahın damgasını taşıyan bir ruhsat tezkeresi verecektir. Su istimal halinde bu tezkere geri alınacaktır. Bu tezkereler 5 yıl için verilir, süre uzatılabilir. Satılmak için ambarlardan ancak çakmaklı tüfekler ve şişhanesiz tüfeklerle “köle ticareti” adıyla yad olunan adi barutlar çıkarılabilecektir. Bu silah ve mühimmat çıkarıldıkça mahalli memurlar bunların hangi havalide satılabileceğini tayin edeceklerdir. Köle ticareti yapılan hayali daima hariç tutulacaktır.

Umumi ambarlardan silah ve mühimmat çıkartmaya yetkili olan şahıslar satılan silah ve barutların nereye gönderildiklerini ve ambarda kalan miktarı her altı ayda bir idareye yazdıkları defterlerle göstereceklerdir.¹⁴⁴

Madde 10: Hükümetler, anlaşmanın ateşli silahların ithali, satışı ve taşınmasıyla ilgili mümkün olan tüm şartlarının icrasını temin için silah ve mühimmatın dahili sınırlarından ithal, ihraç ve köle ticareti yapılan bölgelere sevkini engellemek için gerekli tedbirlerin hepsini alacaklardır.

Silah ve mühimmat senedini imzalayan veya buna iştirak eden ve sahil üzerinde toprağı olan bir devlet arazisinden çıkarak bu senede imza koyan diğer bir devletin hakimiyet veya himayesi altındaki memleketin iç taraflarındaki araziye transit geçiş için istenen izin talebi reddedilmeyecektir. Bu ikinci devletin kendi arazisi üzerinde, doğrudan doğruya denizde bir limanı varsa bu izin verilmeyebilir. Transit geçiş için istenen her talep iç bölgelerde toprağı olan devlete verilmiş bir beyannamenin ibrazı ile teyit olunmalıdır. Bu beyannamede silah ve mühimmatın satılmayacağı ve

¹⁴⁴ Gülnihal Bozkurt;”Köle Ticaretinin Sona ErdirilmesiKonusunda Osmanlı Devletinin Taraf olduğu İki Devletler arası Antlaşma”,<http://www.dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/1150/13493.E.T.06.11.2010>.

devlet memurlarına veya misyoner veya ticaret istasyonlarını himaye için lazım gelen askeri kuvvete veya beyannamede yazılı şahsa ait olduğu yazılı olmalıdır. Sahilde arazisi olan devlet bazı nedenlerle bu silah ve mühimmatın kendi emniyetini ihlal edebileceğinden korkarsa, şartlar devam ettiği sürece bunların ülkeye girişini engelleyebilir.

Madde 11: Devletler, silah ve mühimmat ticaretine ve verilen ruhsatnamelerle arazilerinde alınan tedbirlerle ilgili her türlü bilgiyi birbirlerine ileteceklerdir.

Madde 12: Devletler, 8. ve 9. maddeler ile getirilen yasakları ihlal edenlerle bunlara yardımcı olanların, işledikleri filin ağırlığına göre nakdi ceza veya hapis cezasıyla veya bu iki ceza birleştirilerek cezalandırılmaları ve silah ve mühimmata el konması için gerekli tedbirleri alır veya parlamentolarına teklif taahhüt eder.

Madde 13: 8. madde ile belirtilen bölgelerle sınır olan devletler, ateşli silahların ve mühimmatın sınırları yoluyla ithal edilmesini önlemek için gerekli tedbirleri almak zorundadırlar.

Madde 14: 8. ile 13. maddeler arası belirtilen usul on iki yıl süre ile geçerli kalacaktır. Ancak bu sürenin bitmesinden on iki ay önce, taraflardan hiçbirisi bu usulün uygulanmasına son vermek konusundaki niyetinde veya bu usulde bir düzeltme istemezse, mevcut uygulama iki yıl daha devam edecektir.

3.5.1.1.Kara Yoluyla Köle Taşıma Ve Kervan Yolları

Madde 15: İkinci madde gereğince kurulacak olan istasyonlar, karakollar ve karakol gemiler ile 4. madde gereğince her devlet tarafından kendi topraklarında tesis veya tasdik olunan tüm merkezlerde zenci esir ticaretini menetmek için veya onları himaye için gerekli tedbirleri alacaklardır. Ayrıca, bu merkezler geliştikçe, toprakları içinde zenci köle tacirlerinin geçtikleri yollarda veya diğer yerlerde dikkatle kontrol yapacak, yolda bulunan köle kabilelerini takip ve tevkif etme görevlerini yerine getireceklerdir.

Madde 16: Ülke içinden gelen kölelerin mutad toplanma veya durak yeri olduğu bilinen sahil bölgelerinde ve Afrika'da hakimiyet ya da koruma hakkına sahip olan devletlerin sahiline yakın bölgelerde kervanların başlıca geçiş yollarını keserek kabileleri tevkif ve kölelerin azatlamak maksadıyla, bu toprakların ait olduğu devlet memurları tarafından üçüncü maddedeki şartlar ve ihtirazi kayıt geçerli olmak üzere, karakollar kurulacaktır.

Madde 17: Memleketin iç kısımlarından getirilen kölelerin satışını veya gemilere götürmesini ve köle toplamayı iş edinmişlerle köle tacirlerinden oluşan çetelerin teşkilini ve bu çetelerin ülkenin içlerine doğru gidişini engellemek için limanlarda ve sahile yakın yerlerde mahalli memurlar tarafından sıkı bir gözetim yapılacaktır. Sahile veya sahil yakınlarına gelen kervanlarla ülkenin içeri taraflarına ve o ülkenin memurlarının bulunduğu bir mahalle giden kervanlar, dikkatle teftiş edilecektir. Bu kervanlara dâhil olup zorla köleleştirildiği, kaçırıldığı veya kat'ı uzuv işlemine duçar olduğu anlaşılan kişiler salıverilecektir.

Madde 18: Akit devletlerden her biri topraklarında azatlanan köleleri himaye ve mümkün ise vatanlarına iade ve geçimlerini tedarik etmek ve ortada kalan çocukların terbiyesi ve yerleştirilmesiyle mükelleftir.

Madde 19: 5. maddede yazılı ceza ahkâmı, kölelerin zorla nakli ve satışı sırasında işlenen cinayet ve suçlar ne zaman sabit olursa, suçlular hakkında tatbik ve icra olunacaktır. Bu Umumi Senet'de yazılı ahkâma aykırı hareket ettikleri için cezalandırılmış olanlar, zenci köle ticaretinin yapıldığı ülkede bir ticari muameleye teşebbüs etmeden önce, bir kefil bulmaya mecbur olacaklardır.¹⁴⁵

¹⁴⁵ Gülnihal Bozkurt; "Köle Ticaretinin Sona Erdirilmesi Konusunda Osmanlı Devletinin Taraf olduğu İki Devletler arası Antlaşma", <http://www.dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/1150/13493.E.T.06.11.2010>.

3.5.1.2 Deniz Yoluyla Köle Ticaretinin Men Ve İlgası,

Birinci Fıkra: Ahkâm-ı Umumiye:

Madde 20: Akit devletler, zenci köle ticaretinin halen mevcut olduğu denizlerde daha etkili bir men ve ilgayı temin için ittifakla bazı tedbirler alınması lüzumunu tasdik ederler.

Madde 21: Bu bölge, bir taraftan Basra Körfezi ve Bahri Ahmer Sahilleri dahi l olduğu halde Bülicistandan (Kangalan-Kilman) burnuna kadar olan Hint Denizi sahili ve diğer taraftan bir hat itibariyle sınırlıdır. Bu itibari hat, önce Kangalan dairci nısfınneharını arzı cenubinin 26. derecesine denk gelen noktaya kadar takip eder ve bu hatla birleştikten sonra ambar burnunun dairci nısfınneharına gelene kadar Madagaskar adasının doğu sahili ve kuzeyinden 20 mil açık olarak cezirci mezkureyi şarkan dolaşır. Bu noktadan itibaren mıntıkasının, Resülhad burnunun 20 mil açığından Bülicistan sahiline kadar olan bir hat ile tayin olunmuştur.

Madde 22: Bu Umumi Senedi imza eden devletler, bu Senedin denizde muayene, kontrol ve zabıta dair hükümlerinin sadece belirtilen bölgede geçerli olacağına karar vermişlerdir.

Madde 23: Bu devletler, adı geçen yetkilerin sadece 500 tondan aşağı gemiler üzerinde kullanılabileceğini kararlaştırmışlardır. Bu şart tecrübe sonunda, gerekirse tekrar gözden geçirilecektir.

Madde 24: Zenci köle ticaretinin men'i için bu devletlerarasında imzalanmış olan anlaşmaların hükümleri, bu Umumi Senet ile tadil olunmadıkça, geçerli kalacaktır.

Madde 25: Bu devletler, bayraklarının izinsiz çekilmesini ve bayraklarını çekme iznine sahip gemilerle köle taşınmasını önlemek için gerekli tedbirleri alacaklardır.

Madde 26: Bu devletler, köle ticareti yapan kişilerin ortaya çıkarılmasına yarayan bilgilerin süratle teatisi için gerekli tedbirleri alırlar.

Madde 27: En az bir umumi Büro ve Zengibar'da kurulacaktır. Taraf devletler, 41. maddede yazılı tüm evrakı ve köle ticaretini yasaklamaya yarayan bilgileri bu Büro'ya ulaştıracaklardır.

Madde 28: Taraf devletlerden birinin sancağını taşıyan bir harp gemisine iltica eden her köle, hemen azatlanacak ama umumi hukuka dair bir cinayet veya başka bir suç işlermişse, azatlama emri, kendisini muhakeme edilmek üzere iadedden kurtaramayacaktır.

Madde 29: Kendi rızası olmaksızın yerli bir gemide tutuklu olan her köle hürriyetini isteme hakkına sahip olacaktır. Bu Umumi Senet mucibince, bölgedeki gemileri kontrol hakkına sahip olan taraf devletlerin memurları, bu köleyi azatlayabilecekler, ancak, yine bu bir suçlu ise, yargılanacaktır.

İkinci Fıkra: Sancağın kullanılmasına ve karakol gemileri tarafından uygulanacak denetime dair Nizamname.

Madde 30: Taraf Devletler, 21. maddede gösterilen bölgede kendi sancaklarını çekmeye yetkili yerli gemilerle bunların icra ettikleri ticari işlemler hakkında denetleme yaparlar.

Madde 31: Şu iki şarttan birini haiz olan, yani evvela yerlilerin usulüne uygun olarak inşa veya teçhiz edilmiş olduğu dış görünüşünden anlaşılan ve ikinci olarak süvarisi ile tayfasının büyük kısmı Hint denizi ve Bahri Ahmer veya Basra körfezi sahilindeki ülkeler ahalisinden olan gemiler yerli gemi sayılır.

Madde 32: Taraf devletlerden birinin sancağını çekme izni ancak aşağıdaki şartları ifa eden yerli gemilere verilir:

1— Gemi donatanları veya sahipleri sancağını çekmek istedikleri devletin tebaa veya mah millerinden bulunmalıdır.

2— Bunlar izin için müracaat ettikleri devletin idaresindeki topraklarda emlaka sahip veya ödemeye mahkûm edilebilecekleri bir nakdi cezayı temin için bir kefaleti sağlamaya mecbur olacaklardır.

3— Donatan, gemi sahibi ile kaptan güvenilir olduklarını ve özellik- zenci köle ticaretinden dolayı hiç bir vakit mahkûm olmadıklarını ispat etmelidirler.

Madde 33: Verilen izin her yıl yenilenir ve gemi hangi devletin sancağını taşıyorsa, o devlet memurları tarafından daima bu izin geri alınabilir.

Madde 34: İzin tezkeresi geminin hüviyetine ispat için gerekli tarifleri taşıyacak ve kaptanın yanında bulunacaktır. Yerli gemilerin ismiyle tonilatosunun miktarı Latin harfleriyle geminin kıç tarafına kakma olarak yazılı olacak ve mensup olduğu liman isminin ilk harfi veya harfleri ile limana kayıt numarası siyah renkte olarak yelkenler üzerine basılacaktır.

Madde 35: Geminin hareket edeceği limanda sancağını taşıdığı devletin memuru tarafından kaptana bir kıta tayfa cetveli verilecek ve bu cetvel geminin her teşhizinde ve nihayet bir sene sonunda ve aşağıdaki şartlar mucibince azutılacaktır.

1— Tayfa cetveli hareket anında, onu veren memurca vize edilecektir.

2— Hiç bir zenci, gemici sıfatıyla bir gemiye kabul edilemez. Meğerki geminin mensup olduğu devlet memuru veya böyle bir memur bulunmadığı halde, memleketin hükümet memurları tarafından sorgulanıp evvelce kendi rızasıyla hizmete girdiği tespit edilmiş olsun.

3— Söz konusu hükümet, tayfa veya tayfa yamağı olan miçoların sayısının geminin istiap miktarı ve teşhizatıyla uygunsuz olmamasına dikkat edecektir.

4— Kalkıştan önce, görevli memur soruşturmadan sonra tayfa cetveline zencileri kayıt ve herkesin ismi hizasına tarifini yapacaktır.

5— Birinin yerine diğerrinin gösterilmesini engellemek için bir tayfaya bir alâmetifarika dahi verilebilir

Madde 36: Bir geminin kaptanı zenci yolcu almak istediğı zaman sancağın taşıdığı devletin memuruna ve bu memur bulunmadığı zaman mahalli hükümete durumu bildirmelidir. Yolcular sorgulanır ve bunların kendi rızalarıyla gemiye bindikleri anlaşılırsa, her birinin ismi hizasına tarifi, boyu, erkek, kadın olduğu bir manifestoya kaydedilir. Zenci çocuklar ebeveynleri veya muteber kişiler refakatinde olmadıkça yolcu sıfatıyla kabul olunamaz. Hareket anında yolcular yoklama edildikten sonra bunların manifestosu memurlarca vize edilir. Eğer gemide yolcu yoksa, bu durum tayfa cetvelinde belirtilecektir.

Madde 37: Geminin ulaşacağı limana veya uğradığı limanlara varışında, kaptan tayfa cetveli ile yolcu manifestosunu mensup olduğu devlet memuruna, bulunmadığı takdirde mahalli hükümete ibraz edecektir. Bu memurlar bu yolcuları muayene ve karaya çıkışlarını manifestoya kaydedecekleri gibi, geminin hareketinde de tayfa defteri ile manifestoyu tekrar vize edecekler ve yolcuları yoklama yapacaklardır.

Madde 38: Afrika sahillerinde ve Cezayiri mütecavire'de taraf devletlerden birine mensup bir memurun bulunduğu mahaller haricinde bir yerli gemiye hiç bir zenci yolcu alınmayacaktır. Yirmi birinci maddede belli bölge dâhilinde taraf devletlerden birine mensup bir memurun bulunduğu mahaller haricinde hiç bir zenci yolcu da karaya çıkarılmayacaktır. Bu şartlara uymayan bir mücbir sebep bildiren geminin mensup olduğu devletin memuru veya bu memur yoksa mahalli hükümetin memuru o limanda durumu inceleyecektir.

Madde 39: 45.36.37.ve 38. maddelerin ahkâmı bütün güvertesi ve 10'dan fazla tayfası olmayan ve şu şartlardan birini taşıyan gemilere uygulanmaz:

1— Karasularında sadece balık avlamak.

2— Mahalli hükümetin muhtelif limanları arasında sahilden 5 milden fazla açılmaksızın seyri sefer yapmak.

Bu gemiler icabına göre, mahalli hükümet veya konsolos tarafından bir özel ruhsat alacaklardır. Numunesi bu Umumi Senede ilişik olup, ilgili dairelere tebliğ edilecek olan bu ruhsatname 40.maddedeki şartlar dâhilinde olarak her sene yenilenebilir veya iptal olunabilir.

Madde 40: Taraf devletlerden birinin sancağını çekmeye yetkili olan veya 39.maddedeki ruhsatnameyi almış olan bir geminin kaptan ve donatanı veya sahibinin köle ticaretini icra veya bu ticarete aracılık ettiği anlaşılsa, ruhsat ve izin derhal ret veya iptal edilecektir. Bundan başka 3 faslın 2.fıkrası hükümlerine aykırı hareket edenler, taraf devletlerin kendi kanunlarına tabi tutulacak cezalandırılırlar.

Madde 41: Taraf devletler, aşağıda belirtilen belgelerin örneklerini Umumi Büro'ya vermelidirler:

- 1— Sancak taşıma ruhsatnamesi,
- 2— Tayfa Cetveli,
- 3— Zenci yolcuların manifestosu,

Özellikleri her ülkedeki kanunlara göre düzenlenebilecek olan bu evraklar Avrupa lisanlarından biri ile yazılı aşağıdaki bilgileri ihtiva edecektir: Sancak çekmeye dair;

- 1— Geminin ismi, istiap miktarı ve teçhizat ve asli ebadı.
- 2— Kayıt numarası ve bağlı olduğu limanı belirten harf,
- 3— Ruhsatnamenin alınış tarihi ve bunu veren memurun sıfatı.

Tayfa Cetveline Dair;

- 1— Gemi ile kaptan ve donatan veya sahiplerinin adları,
- 2— Geminin istiap miktarı.

3— Geminin kayıt numarası, mensup olduğu limanın adı ve gideceği yer. ve 25. maddede belirtilen bilgiler.

Zenci yolcuların manifestosuna dair;

— Bunları nakleden geminin ismiyle 36. maddede belirtilen, yolcuların layıkıyla hüviyetlerinin belirlenmesine mahsus malumat.

Bu devletler, sancaklarının taşınması hakkında yetki verince, bu yetkiyi havi evrakın tasdikli suretlerini ve bu yetki kaldırılmışsa, bu bilginin kendi konsolosları veya mahalli hükümet tarafından mümkün olduğu kadar çabuk olarak Umumi Büro'ya ulaştırılması için gerekli tedbirleri alacaklardır.

Bu madde yalnız yerli gemilere mahsus evrakı kapsar. Şüpheli görülen gemilerin tevkifi,

Madde 42: Taraf devletlerden birine ait savaş gemilerinin süvarileri istiap miktarı 500 tonilatodan az olan ve adı geçen bölgede rastlanan bir geminin köle ticareti yaptığından veya izinsiz sancak taşıdığından şüphelenirlerse, geminin evrakını inceleyebilirler. Bu madde, kara sularında yargılama hakkında bir değişiklik getirmez.

Madde 43: Gemi evrakının incelenmesi için resmi elbiseli bir Bahriye Subayı bir sandalla şüpheli gemiye gidebilir. Ancak önceden seslenilerek bu niyet gemiye bildirilecektir.

Teklif edilen gemiye gönderilen subay, gerekli sükûnet ve nezaketle harekete mecburdur.

Madde 44: Gemi evrakının tetkiki, aşağıdaki yazılı evrakın muayenesinden ibaret olacaktır:

1— Yerli gemiler için 41. maddede yazılı evrak.

2— Diğer gemiler için yürürlükteki anlaşmalarda belirtilen evrak.

Gemi evrakının incelenmesi, ancak, aşağıdaki maddede yazdı durum ve şartlar altında tayfa ve yolcuların yoklama olmalarını da gerektirir.

Madde 45: Bir geminin muayenesi veya yükünün tetkiki yalnız 22.maddede yazdı belirli anlaşmaları akdeden veya edecek olan devletlerden birinin sancağını taşıyarak seyreden gemiler hakkında ve anlaşmanın şartlarına uygun olarak uygulanabilir.

Madde 46: Subay, tevkif edilen gemiden çıkmadan evvel, mensup olduğu ülkenin usul ve lisaniyla, olayı belirten bir mazbata tanzim eder, imzalar, tarih koyar. Tevkif edilen geminin kaptanıyla şahitler lüzum görecekları açıklamaları mazbataya ilave etme hakkına sahip olacaklardır.

Madde 47: Yabancı sancaklı bir gemiyi tevkif eden bir harp gemisinin süvarisi, her halde, hareketinin sebeplerini belitten bir rapor tanzim ederek hükümetine ulaştırmaya mecburdur.

Madde 48: Belirtilen layihannın bir özetiyle tevkif edilen gemiye gönderilen subay tarafından tanzim edilen mazbatanın bir sureti, mümkün olduğu kadar çabuk olarak Umumi Büro'ya gönderilecek ve bu daire, tevkif edilen geminin bayrağını taşıdığı ülkenin en yakın konsolosuna veya mahalli hükümetine bu evrakı tebliğ edecektir.

Madde 49: Karakol gemisinin süvarisi, tevkif edilen gemide köle ticareti yapıldığına veya gemi kaptanının veya donatanın izinsiz olarak sancak taşıdığını ve hile, irtikâp veya köle ticaretine iştirak ettiğine dair delillerin yeterli olduğuna kanaat getirirse, bu gemiyi sancağını taşıdığı devletin o bölgede memur bulunan en yakın limanına götürecektir. –

Taraf devletlerden her biri bu halde bölge dâhilinde yetkili olacak konsoloslarla mahalli hükümeti veya memuru tayin ile Umumi Büro'ya bildirmeyi taahhüt eder. Şüpheli gemi, mensup olduğu devletin bir karakol gemisi onu teslim olmayı kabul ederse, ona dahi teslim edilebilir.

Zabt olunan geminin soruşturması ve yargılanması.

Madde 50: Önceki maddelerde gösterildiği gibi, bir gemiyi tevkif eden hükümet, kendi milletinin kanun -ve nizamlarını tatbik ederek, yabancı karakol gemi subaylarından birinin huzurunda soruşturma yapacaktır.

Madde 51: Soruşturmada geminin izinsiz sancak taşıdığı anlaşılırsa, tevkif olunan gemi, tevkif edenin emrinde kalır.

Madde 52: Bir gemide satılmak üzere köle bulunduğu veya köle ticaretine dair işlemler yapılmaya kalkışıldığı sabit olursa, gemi, hamulesi ile birlikte soruşturmayı yapan hükümetin muhafazasında kalır. Kaptan ile tayfası, 54. ve 56. maddede gösterilen mahkemelere havale eder ve köleler serbest bırakılır.

Bu maddede yazılı durumda azatlanmış köleler hakkında taraf devletlerarasında akdedilmiş veya akdedilecek özel anlaşmalara uygun olarak hareket edilir. Bu gibi ani anlaşmalar yoksa köleler mümkünse asli ülkelerine iade edilmek, üzere mahalli hükümete teslim edilebilirler. Aksi takdirde, mahalli hükümce, bu kölelerin iâşesini ve arzu ettikleri takdirde, ülkede yerleşmelerini mümkün mertebe sağlar.

Madde. 53: Geminin haksız olarak tevkif edildiği soruşturma sonucu ortaya çıkarsa, yolundan alıkonulmuş bu geminin uğradığı zarar ve hasar nispetinde tazminat talep ve almaya- hakkı vardır. Tazminat miktarı, soruşturmayı yapan hükümet tarafından tespit edilir.

Madde 54: Bir gemiyi Zabt eden vapurun subayı kendi huzurunda yapılan tahkikatın sonucunu kabul etmediği takdirde, durum tevkif edilen geminin sancağını taşıdığı devletin mahkemelerine havale edilecektir. Bu kuralda istisna olmayacaktır. Şu kadar ki, ihtilaf 53. maddede yazılı tazminatın miktarında ise, bu tazminatın miktarı aşağıdaki maddede gösterildiği üzere, hakem aracılığıyla tayin olunacaktır.

Madde 55: Gemiye tutuklayan vapurun subayı ile soruşturma yapan hükümet 48 saat içinde birer hakem ve bu iki hakem de 24 saat içinde bir hakem seçeceklerdir.

Bu ifa hakem mümkün olduğu kadar taraf devletlerin sefaret memurlarıyla konsolosları veya adliye memurları arasından seçilmelidir. Ücretle taraf devletler hizmetinde çalışan yerliler asla hakem tayin edilemezler. Hüküm çoğunlukla verilir ve kesin sayılmaktadır. Hakem heyeti belirtilen süre içinde kurulamazsa tazminat, faiz, hasar ve zarar hakkında 2. fıkranın 58.maddesi hükümlerine uygun şekilde hareket edilecektir.

Madde 56: Davalar itham edilen gemilerin bayrağını taşıdıkları ülkelerin mahkemelerine havale edilecektir. Ancak konsoloslar veya itham edilenlerin mensup oldukları hükümetin bu bölgeye tayin edilmiş olan diğer memurları, mahkeme makamı olarak hüküm vermeye yetkili kılınabilirler.

Madde 57: 3. bölümün hükümlerine aykırı hareket edenlerin yargılanması, taraf devletlere tabi ülkede geçerli olan kanunların izin verdiği ölçüde uygulanacaktır.

Madde 58: Tevkif edilen geminin asla köle ticareti yapmadığı hakkında milli mahkeme veya 61.maddede yazık memurlar tarafından verilen ilam derhal icra olunacak ve şüpheli gemi yoluna devam etmesi için serbest bırakılacaktır. Bu halde meşru bir sebep olmaksızın şüphe edilen geminin kaptanı veya donatanı zarar ve ziyan talep etmek hakkını haiz olacak ve bu zarar ve ziyanın miktarı doğrudan doğruya konuyla ilgili hükümetler arasında ittifakla veya hakem vasıtasıyla tayin edilip, geminin haksız olarak tevkif edildiğini içeren ilam tarihinden itibaren 6 ay içinde verilecektir

Madde 59: Mahkumiyet halinde, tevkif edilmiş olan gemi, onu tevkif edenin yararına olarak müsadere edilecek ve kaptanı, tayfası ve suçları sabit olan diğer şahıslar işledikleri cinayet veya diğer suçların ağırlığına göre ve 5.maddeye göre cezalandırılacaklardır.

Madde 60: 50.maddeden 59.maddeye kadar olan maddelerin hükümleri köle ticaretine dair davaları görmek üzere mevcut olan veya ileride kurulacak olan özel mahkemelerin salahiyeti ve muhakeme usulünü asla etkilemez.

Madde 61: Taraf devletler, adı geçen hölge4e seyreden savaş gemilerinin süvarilerine üçüncü bölümün hükümlerini uygularken, verdikleri talimatın birbirlerine tebliğini taahhüt ederler.¹⁴⁶

Kanunları Köle Satışına Müsait Olan Ülkelere Köle İzamı

Madde 62: Kanunları kölelerin satışına müsait olan ve bundan dolayı Afrika içinde veya haricindeki topraklarına yerel memurların dikkatine (tekayyüdat) rağmen Afrikalı köle gönderilmekte olan taraf devletler kölelerin ithal, transit geçiş amacıyla nakil ve ihracı ticaretini menetmeyi taahhüt ederler. Kölelerin ithal, ihrac edildikleri ve geçtikleri tüm noktalarda, taraf devletlerce mümkün olan en etkili ve şiddetli dikkat gösterilerek denetim yapılacaktır.

Madde 63: Eski maddeler hükmünü uygularken tevkif edilen köleler, bunları yakalayıp alı koyan, tutuklayan memurlarca mümkünse asıl ülkelerine iade edileceklerdir. Her halde kölelere bu memurlarca ıtknameler azat kağıtları¹³ verilerek, bu memurlar onların geçim ve ihtiyaçlarını karşılamak için gerekli himaye ve dayanışmayı göstereceklerdir.

Madde 64: 62.maddede yazılı devletlerden birinin sınırlarına gelen kaçak köleler hür sayılarak yerel memurlardan ıtkname talep etme hakkını haiz olacaktır

Madde 65: 63. ve 64. maddelerde belirtilen köleler hakkında yapılan satış, el değiştirme ve bunun gibi işlemler her ne şart altında olursa olsun yok hükmündedirler.

Madde 66: 62. maddede sayılan devletlerden birinin bayrağını taşıyan yerli gemilerin köle ticareti yaptıklarına dair bazı belirtiler mevcut ise, uğradıkları limanların mahalli memurları bu gemilerin limanlara giriş ve çıkışlarında tayfa ve yolcularını muayene ve teftiş edecek ve gemilerde, zenci köle bulunursa gemi ve suçlular aleyhine dava açılacaktır. Bu memurlar aracılığıyla gemideki kölelere ıtknameler verilecektir.

¹⁴⁶ Gülnihal Bozkurt;”Köle Ticaretinin Sona ErdirilmesiKonusunda Osmanlı Devletinin Taraf olduğu İki Devletler arası Antlaşma”,<http://www.dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/1150/13493.E.T.06.11.2010>

Madde 67: Afrikalı köleleri ithal, nakil ve bunların ticaretiyle uğraşanlara ve bunların ortak ve yardımcılarına 5.maddede yazılı cezalar verilecektir.

Madde 68: Taraf devletler zenci köle ticaretinin rneni'ne dair Osmanlı Padişahının 16 /4 Kanunuevvel sene 1889 fi 22 rebiülahir sene 1307 tarihinde¹⁴ tasdik buyrulan kanunnamenin haiz olduğu önemi takdir ettikleri gibi, Osmanlı saltanat memurlarının Irak kıtasının batı sahilinde ve bu sahili Asya'daki topraklara bağlayan yollar üzerinde denetim yapılacağından emindirler.

Madde 69: İran Şahı kara sularında, Basra ve Umman Körfezlerinin kendi hâkimiyetindeki sahilleri ile iç kısımlarda köle nakli için kullanılan yollar üzerinde denetim yapılmasına izin verir. Bunun için memurlara gerekli yetki verilecektir.

Madde 70: Zengibar kralı Afrikalı köle tacirlerinin karada ve denizde işledikleri cinayet ve diğer suçların engellenmesi ve cezalandırılması hususunda en etkili dayanışmayı sağlayacaktır. Bu maksatla Zengibar'da kurulacak mahkemeler 5.maddede yazılı cezaları tamamıyla tatbik ve infaz edeceklerdir. Bu Umumi Senet hükümlerince ve Zengibar kralının bu konuda çıkardığı kararnameler mucibince azatlanan kölelerin himayelerini layıkıyla sağlamak için, Zengibar'da itkname vermek üzere özel bir kalem kurulacaktır.

Madde 71: Taraf devletlerin politika memurlarıyla Bahriye Subayları her nerede köle ticareti yapılırsa, bunu engellemek için mahalli hükümetin mevcut kuralları dahilinde hareket edeceklerdir. Mumaileyhim zenci ticaretinin icrasından dolayı açılacak davada hazır bulunma hakkını haiz olacaklar ise de, duruşmadaki müzakerelere katılamazlar.

Madde 72: Afrikalı kölelerin gönderilecekleri ülkelerin memurları, 18.maddede belirlenen, amaç için itknameler vermeye mahsus kalemler veya bunların yerine geçecek müesseseleri kuracaklardır.

Madde 73: Taraf devletler, köle ticaretini engellemek için tüm faydalı bilgilerin birbirlerine tebliğini taahhüt ederler. Bu hükümetler, el konulup azat edilen kölelere dair

istatistikî bilgi ve köle ticaretini men için alınan kanuni ve idari tedbirleri içeren evrakı birbirlerine göndereceklerdir.¹⁴⁷

Umumi Senedin Uygulanmasını Temin İçin Kurulan Kurumlar

Birinci Fıkra - Uluslararası Denizcilik. Bürosu:

Madde 74: 27. madde hükümlerince Zengibar'da Uluslararası bir büro kurulmuştur. Taraf devletlerden her biri bu büroda bir memur bulundurabilecektir.

Madde 75: Üç devlet tarafından memurların tayini ile adı geçen büro kurulmuş olacaktır. Bu büronun vazifelerini yerine getirmesi konusunda bir nizamname kaleme alınacaktır. Bu nizamname derhal bu büro'da memur bulundurmak istediğini bildiren taraf devletlerin tasdikine sunulacak ve bu devletler hemen cevap verecektir.

Madde 76: Bu büronun masrafları ilgili devletlerce eşit miktarlarda paylaşılarak karşılanacaktır.

Madde 77: Zengibar bürosu civar denizlerde köle ticaretinin engellenmesi konusunda tüm evrakı ve bilgileri toplamakla görevlidir. Bunun için taraf devletler evveli 41. maddede belirtilen evrakı ve 48. maddede yazılı raporların özeti ile zabıtların suretini ve 49.maddeye göre el konan gemiler hakkındaki işlemleri icra yetkisi olan mahalli memurlar veya konsoloshane memurları ve özel memurların listesini, 58.madde hükmünce verilen hüküm ve kararların suretini, o bölgede köle ticaretiyle uğraştığı bilinen şahısları belirleyen her türlü belge ve bilgiyi en kısa zamanda bu büroya vermeyi taahhüt ederler.

Madde 78: Bu büronun arşivi, taraf devletlerin 21.maddede belirlenen bölge dâhilinde harekete mezun deniz subaylarıyla, mahalli memurlara veya adliyeye ve hükümetlerince o bölgeye tayin edilen memur ve konsoloslara daima açıktır. Bu büroda,

¹⁴⁷Gülnihal Bozkurt;"Köle Ticaretinin Sona Erdirilmesi Konusunda Osmanlı Devletinin Taraf olduğu İki Devletler arası Antlaşma", <http://www.dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/1150/13493.E.T.06.11.2010>.

belgeleri tetkike yetkili subay ve memurlara doğu dillerinden biriyle yazılmış evrakı Avrupa dillerin don birine tercüme etmek ve 48.maddedeki tebligatı yapmak zorundadır.

Madde 79: İlgili devletlerarasında evvelce varılacak bir anlaşma gereğince Zengibar'daki merkez daireyle ilişkide bulunacak ikinci derecede bir takım daireler çeşitli bölgelerde kurulabilecektir Bu daireler taraf devletlerin memurlarından teşekkül edecek ve 75. 76. ve 78. maddeler hükümlerince kurulacaktır.

77. maddede yazılı evrak ve bilgiler hangi bölgelere ilişkinse, buradaki mahalli memur ve konsoloshane memurlarına doğrudan yollanacak ve Zengibar dairesine de tebliğ edilecektir.

Madde 80: Zengibar uluslararası büro'su her senenin ilk iki ayı zarfında kendi işlemleri ve ikinci derecedeki büroların işlemleri hakkında bir rapor düzenleyecektir.

İkinci Fıkra: Köle Ticaretine Dair Evrak ve Bilgilerin Devletlerarasında Teati Şekli:

Madde 81: Devletler idareye dair olan veya bu Umumi Senedin hükümlerini uygulamak için düzenlenen kanun ve nizamnamelerin metinlerini zenci köle ticaretine ve ele geçirilip azatlanan kölelere, silah, mühimmat ve içki ticaretine dair malumatı en kısa sürede birbirlerine ileteceklerdir.

Madde 82: Bu evrak ve bilgiler Brüksel'deki Dışışleri Bakanlığına bağlı bir özel kalem aracılığıyla teati olunacaktır.

Madde 83: Zengibar'daki uluslararası büro, her yıl 80. maddedeki raporla, 79. madde gereğince kurulacak ikinci derece dairelerin işlemleri hakkındaki raporu Brüksel'deki bu özel kaleme gönderecektir.

Madde 84: Belge ve bilgiler periyodik olarak yayınlanarak taraf devletlere tebliğ edilecektir. Her yıl 81. ve 83, maddelerde yazılı olup kanun ve idareye -ve istatistiklere dair evrakın bir fihristi yayınlanacaktır.

Madde 85: Büro, yazışma, tercüme ve baskı masrafları, ilgili devletlerce eşit miktarlarda karşılanacak ve Brüksel'deki. Dışişleri Bakanlığı aracılığıyla tahsil edilecektir.

Üçüncü Fıkra: Serbest Bırakılan Kölelerin Korunması,

Madde 86: Taraf devletler, azatlanan köleleri kendi topraklarında koruma görevini onayladıklarından, 21. maddede belirtilen bölge limanları ile ülkelerin hangi mahallerinde Afrikalı köleler taşınıyor, ele geçiriliyorlarsa, o bölgelerde-eğer yoksa-kendilerince yeterli görülecek miktarda daire ve kurum teşkilini taahhüt ederler. Bu kurumlar 18. 52.63.ve 66.maddeler hükümlerine uygun olarak köleleri azat ve himayeye bilhassa memur olacaklardır.

Madde 87: Köleleri azatlanmaya memur daireler veya memurlar azat nameleri (ıtkname) verecekler ve kaydedeceklerdir. Köle ticareti veya kanun dışı el koyma ihbar edilirse veya bizzat köleler başvurursa, bu daireler ve memurlar bu kölelerin azatlanmasını ve suçluların tevkifini sağlamak için mümkün olan süratte hareket edeceklerdi. Köle bir suçla itham ediliyorsa, ıtknamelerin verilmesi asla geciktirilmeyecek, suç hakkındaki soruşturma ve yargılama diğer taraftan devam ettirilecektir.

Madde 88: Taraf devletler kendi topraklarında (müstemlekelerinde) kadınlar için darülaceze ve azatlanan çocuklar için darülterbiye kurulmasını sağlayacaklardır.

Madde 89: Azatlanan köleler hürriyetlerini kullanabilme konusunda bu dairelere her zaman başvurabileceklerdir. Azatlanan bir kölenin elinden ıtknamesini almak veya köleyi hürriyetinden mahrum etmek için her kim hile veya cehir, şiddet kullanırsa köle taciri sayılacaktır.¹⁴⁸

¹⁴⁸ Gülnihal Bozkurt,Köle Ticaretinin Sona ErdirilmesiKonusunda Osmanlı Devletinin Taraf olduğu İki Devletler arası Antlaşma,[http://www.dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/1150/13493.\(06.11.2010\)](http://www.dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/1150/13493.(06.11.2010))

İçki ticareti hakkında tedbirler 90—95. maddeler yukarda adı geçen bölgelere içki girişini önlemek için taraf devletlerin alacakları önlemlerden bahsetmektedir.¹⁴⁹

Nihai hükümler

Madde 96: Bu Umumi Senet, bundan önce taraf devletlerarasında imzalanmış anlaşmaların bu Senede aykırı hükümlerini fesih ve ilga eder.

Madde 97: 14.23. ve 92. maddelerde yazdı hükümler ve şartlara halel gelmeksizin taraf devletler bu Umumi Senette ilerde tecrübe sonucu gerekecek faydalı değişiklikleri oybirliğiyle yapma hakkını korurlar.

Madde 98: Bu Umumi Senedi imzalamayan devletler buna katılabileceklerdir. Taraf devletler buna muvafakat etmeden önce bazı şartların yerine getirilmesini isteyebilirler. Hiç bir şart konmazsa, bu Umumi Senede katılanlar Senedin tüm hükümlerini kabul ve uygulamayı taahhüt ederler, tanıdığı haklardan yararlanırlar.

Devletler bu Senedin icrası için aralarında görüşeceklerdir; Bu Senede katılma konusu ayrı bir senetle icra olunacak ve keyfiyet diplomasi yoluyla taraf devletler ve Umumi Senede katılan devletlere tebliğ edilecektir.

Madde 99: Umumi Senet mümkün olan en kısa zamanda onaylanacak ve bu süre hiç bir halde-bir yılı aşmayacaktır. 14 Devlet kendi tasdiknamesini Belçika Krallığına bildirecek ve bu husus Krallık tarafından Senet’de imzası olan diğer devletlere duyurulacaktır. Bütün devletlerin tasdiknameleri ihraz olunur olunmaz veya bu Senet’in imza tarihinden itibaren en fazla bir yıl sonra tasdiknamelerin tevdiini içeren bir mazbata düzenlenecek ve bu mazbata Umumi Senet’in imzalamış tüm devletlerin delegeleri tarafından imza edilecektir. Bu mazbatanın birer sureti ilgili tüm devletlere ulaştırılacaktır.

¹⁴⁹ Gülnihal Bozkurt;”Köle Ticaretinin Sona ErdirilmesiKonusunda Osmanlı Devletinin Taraf olduğu İki Devletler arası Antlaşma”,<http://www.dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/1150/13493.E.T.06.11.2010>.

Madde 100: Yukarıdaki maddede belirtilen tasdiknamelerin teslimini içeren mazbatanın düzenlenme tarihinden itibaren bu Umumi Senet yürürlüğe girecektir. Tüm hükümetlerin delegeleri bu Umumi Senet'i imza edip mühürlemişlerdir. Bu Umumi Senet 1890 Senesi Temmuzunun ikinci günü Brüksel'de düzenlenmiştir.” Bu metinde, kölelerin esas kaynağını teşkil eden Afrika da, köle avcıları tarafından yakalanarak kara ve deniz yollarıyla başka ülkelere gönderilen Afrikalı zencilerin sevkini engelleme amacı açıkça görülmektedir. Taraf devletler, Zengibar'da bir merkez Büro ve Afrika'nın çeşitli bölgelerinde kurulacak diğer yardımcı bürolarını bu bölgeleri hem geliştirmek, hem de denetlemek ve kontrol altında bulundurmak böylece yerel halkın köleleştirilerek başka ülkelere sevkini önlemek istemişlerdir. Anlaşmada silah ticaretinin kısıtlanmasının ve içki ithalinin engellenmesinin Afrika halkını kölelikten korumakta yardımcı olacağı da önemle belirtilmiştir

Taraf devletler, köle avcıları ve tacirlerine, köle taşıyan gemi ve gemi personeline uygulanmak üzere kararnameler hazırlamaya karar vermişlerdir

Bölgedeki kervan ve gemileri çok sıkı bir şekilde denetlemek için, yeni kurulan bürolara ve taraf devletlerin konsoloslarına ve delegelerine, savaş gemilerinin kumandanlarına çok geniş yetkiler tanınmıştır. Bu kontroller sırasında ele geçirilen veya bu devletlerden birinin savaş gemisine sığınan Afrikalılar serbest bırakılacak, suçlular da yargılanmak üzere en yakın yetkili mahkemeye sevk edileceklerdir.

Bu bölgede hangi gemilerin, nasıl bir izinle seyredebilecekleri, bayrak taşıma izinleri, tayfa ve yolcuların denetlenmeleri de bu Umumi Senet'de hükme bağlanmıştır.

Kervan ya da gemilerde, başka ülkelere köle olarak gönderilmek üzereyken ele geçirilen Afrikalıların mümkünse ülkelerine geri gönderilecekleri, aksi halde geçimlerini ve çocukların eğitimlerini sağlamak ödevinin taraf devletlere düşeceği de bu Senet'de belirtilmiştir.

Brüksel Umumi Senet'inin en ilginç bölümü, halen kölelik kurumunu muhafaza eden ülkelere bahseden Bölümüdür. Bu bölümde, özellikle bu devletlerin kendi ülkelerinden Afrikalı zencilerin çıkartılmaları ve ülke içinde nakilleri konusunda çok dikkatli olmaları ve daha önceki maddeler gereği, bu ülkelere sokulan kölelerin

serbest bırakılarak geri gönderilmeleri veya bu mümkün değilse, korunmaları ve iaşelerinin temini istenmiştir. Bu bölüm'de yer alan 68.maddede ise, Osmanlı Devletinin 1889'da zenci köle ticaretini yasaklamak amacıyla çıkardığı fermanı büyük bir dikkatle uyguladığı da belirtilmiştir. Aynı şekilde İran Şahı ve Zengibar Sultanı'nın bu konuda aldıkları önlemlere de yer verilmiştir.

Bu Senet'in 34.maddesi, Osmanlı Devletinin hükümlerlik hakları ile ilgili görüldüğünden, Osmanlı delegesi Kara Teodori Efendi'nin protokole imza koymasına için, 15 Zilkade 1307, 20 Haziran 1306 tarihli bir mazbata düzenlenmiştir. Bu mazbata ile anlaşma imzalanmadan önce bazı maddelerin tashihi istenmiştir.

Örneğin Senet'in 34.maddesinde gemilerin ve yelkenlerin üzerine Latin harfleri ile ait oldukları liman adının ve diğer kararlaştırılan hususların yazılması gerektiği belirtilmiştir. Ancak Osmanlı Devleti, Senet' de belirtilen bölgede Basra Körfezi ve 'Beni Ahmer'in de bulunduğunu, bu bölgelerdeki deniz taşımacılığında devletin resmi dili dışında harfler kullanılmasının devletin bağımsızlık ve hakimiyetine ters düşeceği gerekçesi ile, bu maddeye, Osmanlı gemilerinde Osmanlı harflerinin kullanılacağı şeklinde ihtirazi' kayıt konulmasını delegesinden istemiştir.

Osmanlı devleti ayrıca, diğer devletlerin ' köle ticaretini engelleme bahanesiyle donanmalarını kendi hâkimiyet bölgesine sokmaları ihtimali yüzünden, bu Senet'in gereken dikkatle uygulanarak, böyle bir dış müdahaleye imkân verilmemesini istemektedir.

Böylece belki de 1880 tarihli anlaşmanın uygulamada yarattığı sorun veya aksamaları önlenmek istenmiştir.

Bu mazbatada ayrıca, köle ticaretinin yasaklandığı bölgelere gönderilecek misyonerlerin Afrika'daki Müslümanları dini, açıdan etkilememeleri için, o bölgelere vaizler gönderilmesi, Müslümanlar için, Hristiyanlardan ayrı darülaceze ve darülderbiyeler kurulması öngörülmüştür.

Böylece Osmanlı Devleti, ikinci kez, bir uluslararası anlaşma ile köle ticaretine karşı tavır alan ülkeler arasına girmiştir. Osmanlı Devleti taraf olduğu her iki

anlaşmanın da hükümlerine yerine getirmek için çeşitli önlemler almıştır. Böylece ülke içinde mevcut kölelerin sayısı hızla azalırken temel kölelik kaynağı da kurutulmuştur.¹⁵⁰

3.6. SENET-İ UMUMİNİN İMZALANMASINDAN SONRA AVRUPALI DEVLETLERİN BASKILARI

Avrupalı devletler de Senet-i Umuminin imzalanmasından sonra da Osmanlı devletine uyguladıkları baskı politikasından vazgeçmemişlerdir. Bu durumu örnekleyen belgelere baktığımızda Osmanlı devletine bağlı çeşitli bölgelerde esir ticareti görülmüştür. İngiliz elçiliklerinden de Osmanlı devletine bu durum bildirilmiş ve tedbirler almasını istemişlerdir.

İngiltere elçiliğinde 12 Şubat 1891 tarihinde gönderilen tahriratta geçen birkaç ay zarfında Hudeyde de bir çok esir ticareti yapıldığı bildirilmiş hükümetin nasıl bir ihmali var ise bunu gidermesi istenilmiştir. Ayrıca Hudeyde polis komiseri ve belediye reisinden hangi mahallerde ve hangi gemiler tarafından esir alınıp satıldığı bildirilsin denilmiş ve esir ticareti yapanların cezalandırılması istenilmiştir.¹⁵¹

10 Eylül 1892’de Bingazi Mutasarrıflığına İngiliz elçiliği tarafından gönderilen yazıda geçen üç ay zarfında Sudandan ithal olunan zenci esirlerin sayısının 300’ü geçtiği ve Bingazi’de satıldığı bildirilmiş ve bu durumdan memurlar sorumlu tutulmuştur. Bu memurların sair ticaretine göz yumdukları bu sebeple de cezalandırılmaları istenmiştir.¹⁵²

İngilizler tarafından gönderilen bir tahriratta Trabluslu Ahmet Tosum kaptanın 3 Teşrinisani 1306/15 Kasım 1890 tarihinde 5 adet hadım ile 32 adet zenci esiri El-cezireden dışarı çıkarttığı bildirilmiştir. Esir ticaretinin tamamen yasaklanmasına rağmen bu durumun devam etmekte olduğu ve kanunen ne gerekiyorsa yapılması yolunda isteklerini dile getirmişlerdir.¹⁵³

¹⁵⁰ Gülnihal Bozkurt;”Köle Ticaretinin Sona ErdirilmesiKonusunda Osmanlı Devletinin Taraf olduğu İki Devletler arası Antlaşma”,<http://www.dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/1150/13493.E.T.06.11.2010>

¹⁵¹ BOA, DHMKT, Belge No, 1845-119.

¹⁵² BOA, DHMKT, Belge No, 1866-104.

¹⁵³ BOA, DHMKT, Belge No, 1808-105.

Bir başka belgede yine İngilizlerin şikâyetleri dile getirilmiştir. Bola Tacire? Adlı mahalden Hudeyde ye üç defa zenci esir nakledildiği bildirilmiştir. İki yüz on dokuz kadın ve erkek zenci esirin ellerine ıtkname verilmişken bunları tekrar esir edip satanların cezalandırılması istenmiştir. Bu iki yüz on dokuz esir içinde 18 hadımın bulunduğu ve bunların gemi içinde beklediği bildirilmiştir. Aynı belgede Safer ve Muharrem aylarında esirci Davut Elvan'ın doksan kadar esiri Hudeyde'de gönderdiği yazılmıştır. Osmanlı devletinin vilayetlere esir ticaretinin yasaklanmış olduğuna dair belge gönderilmesi istenmiştir.¹⁵⁴

İngilizlerin Osmanlı devletine yaptıkları şikâyetlerin sayısı artırılabilir. Bu şikâyetlerden esir ticaretinin kesinlikle yasaklanmasına rağmen ticarete devam edildiği görülmüştür. Bu ticaretin tamamen kontrol altına alınamamasında denizlerin birbirleri ile bağlantılı açık yolları olmasının etkisi bulunduğu söylenebilir. Bunların dışında bir başka belgede esir ticaretini engellemek ile görevli olan memurların bu duruma yeterli özeni göstermedikleri yazılmıştır. Memurlar kendi menfaatleri doğrultusunda hareket ettikleri için bu ticarete izin vermektedirler. Çünkü bu ticaret onları kısa bir sürede zengin edecek bir ticarettir denilmiştir.¹⁵⁵

Bu belgedeki bilgilerden sonra aşağıda değinilecek olan olayda memurların parmağının olabileceğinden şüphelenilebilir. Trabluslu Ahmet Amara kaptan'ın Mahrus adlı gemisi ile Foça limanına zenci esirler çıkarmasından dolayı geminin kaptanının ve tayfasının cezalandırılması İngiltere tarafından Aydın vilayetine yazılmıştır. Fakat kaptan o bölgeden Girit taraflarına kaçtığı bildirilmiş bunun üzerine durum Girit'e bildirilmiştir. Kaptan'ın gemisine bindirdiği otuz iki esirden on ikisinin Bingazili Mehmet Sena vak vak adlı kişiye ait bu esirlerin Bingazi'nin batı tarafına beş günlük bir mesafeden gemiye bindirildiği belirtilmiştir.¹⁵⁶

¹⁵⁴ BOA, DHMKT, Belge No, 1795-28.

¹⁵⁵ BOA, YPRK TKM, Belge No,16-58

¹⁵⁶ BOA, DHMKT, Belge No,1480-110

Ahmet Amara Kaptanın kullandığı Mahruse adlı geminin iki yıl sonra Trablusşam'a doğru hareket ettiği Beyrut'a gönderilen bir telgraf namede bildirilmiştir ve bu geminin durdurulması istenmiştir.¹⁵⁷

Hangi limandan kaç esirle hareket ettiği tespit edilen bir geminin yakalandıktan sonra elden kaçırılması Osmanlı memurlarının bu ticarete göz yumduklarının göstergesi olabilir. Yine de kesin kes bu olayda memurlar suçludur diyemeyiz ama hangi limandan hareket ettiği nereden nereye gittiği belirlenen bir geminin ele geçirilememesi şüphe uyandırıcıdır.

Köle ticaretini bitirin diye İngilizler tarafından baskı yapılırsa da zaten köle ticareti önemini kaybetmekteydi. Osmanlı devletinde esir ticaretinin bitmesinde İngilizlerin rolü yadsınamaz İngilizler genellikle diplomasi yoluyla Osmanlı devletini sıkıştırmaya çalışmışlar konsoloslukları aracılığı ile yapılan anlaşmalara uyup uymadıkları kontrol edilmiştir. Dışişleri Bakanlığına protesto mektupları gönderilmiştir. Eğer Osmanlı devleti büyük bir şekilde protesto edilmek istenmişse İngiliz Dışişleri Bakanlığında Osmanlı büyük elçiliği, dışişleri bakanı veya sadrazama yazılar gönderilmiştir. Osmanlı devleti hafif bir şekilde protesto edilmek istenmişse vali veya kaymakamlara yazılar gönderilmiştir. Köle ticaretinin yasaklanmasına karşı İngiltere karşısında Osmanlının diklenmesi kabul edilir bir durum değildi. Fakat İngiltere Osmanlıdaki nazik siyasi durumdan dolayı ağır bir protestoya giremiyordu.¹⁵⁸

İngilizlerin zaman zaman saldırgan bir politikaya girdikleri de görülmüştür. Massava kaymakamının görevden alınmasını Osmanlı devletinden istemişler fakat Osmanlı devleti bunu kabul etmemiştir. 1879 da Cidde kaymakamının görevden alınmasını istemişler bu kez Osmanlı devleti fazla direnmeyip kaymakamı görevden almıştır. Bazen de köle ticareti yapıp yakalananlara verilen cezaları az bulup cezaların artırılması için İngilizler Osmanlıya baskı yapmışlardır. Bu durum Kızıldeniz de köle ticaretine son vermekte yetersiz olan İngiltere'nin kızgınlığı göstermektedir.¹⁵⁹

¹⁵⁷ BOA, DHMKT, Belge No,1528-110

¹⁵⁸ Toledano, s.207-208

¹⁵⁹ Toledano, s. 209

İngilizler Osmanlı Devletine sadece köle ticaretinden dolayı baskı yapmamışlar aldıkları kararlardan dolayı da karşı çıktıkları görülmüştür. Ve iki devlet İngiltere temsilcileri ile Osmanlı bir araya gelerek bir muhtıra düzenlemişlerdir. Maddeleri aşağıda verilen muhtıradan sonra Osmanlı devletine İngilizler karşı çıkmışlardır.

3.6. 6 OCAK 1891(25CEMAZİYELEVVEL 1308) TARİHLİ MUHTIRANIN MADDELERİ

Madde1: Bekâr veya evli zenciler nerede bulunurlarsa bulunsunlar Dahiliye Nezaretinin(İçişleri Bakanlığı) düzenlediği kanunun 25 Kanunuevvel 1306 tarihli iller dairesinde düzenlenen yazıda bildirildiği şekliyle İzmir vilayetindeki boş arazilerin araştırılarak belirlenen arazilere evler yapılması ve bu zencilerin buraya yerleştirilmesi zorunlu tutulacaktır.

Madde2:Birinci maddede belirtildiği üzere ister bekar olsun ister evli olsun bu zencilere mahalle mahkemeleri tarafından ve mahkeme olmayan mahallerde ise hükümet-i mahalliye tarafından itknameler(azatlık belgesi) verilecektir.

Madde3:Bir zenci ile evlenmiş olan zenciye bulunduğu mahalledeki idare tarafından iâşesi karşılanmıyorsa hükümete bu durumu bildirecek bu kölenin iâşesi, yiyecekleri posta vapurlarıyla bu kölelerin İzmir de iskân ettirildikleri mahalleye götürülecektir.

Madde4:İster bekâr ister evli olsun maaş karşılığı birinin hizmetinde bulunan bu zenciler o kişiden hoşnut değillerse hükümete bu durumu bildirip yardım istediklerinde bu esirler perişan bir halde bırakılmamak için iskân iâşeleri karşılanmak üzere İzmir’e gönderileceklerdir.

Madde5:Zencilerden bazıları maaş ile hizmetlerinde bulundukları şahıslardan memnu olmadıklarını bildirerek onların hizmetlerini bırakıp başka bir mahalleye yerleştiği takdirde hem cinsleri tarafından aldatılırlarsa ve hoşnutsuzluk göstererek hizmetlerini bırakıp sokaklara düşüp orada-burada gezerlerse bu zencilerin muhafaza edilmesi ve istikballeri için Müslüman zencilerle evlendirilmek üzere İzmir’e gönderileceklerdir.

Madde6:Kadın veya erkek zencilere itkname verilmesi Nizamname-i Mahsusa da bildirilmiş. Buna dayanarak ellerinde itkname olmayanlar var ise onların eline dahi itkname vermek zorunludur. Hatta Afrika'dan gelenlerin eline dahi itknameler verilecek itkname verilmiş olupta hizmetçi olarak çalışanların ellerindeki itknameler ve yok edilmiş ise hükümet-i mahalliye tarafından bu durum araştırılacak ve itknameyi yok eden şahıs hakkında kanuni muamele gereğince mahkemeye gönderilecektir.

Madde7:Bu muhtıra zenci ve zenciler hakkında olan Fi:4 Kânunuevvel Sene 1305 tarihli nizamname ile Dâhiliye Nezaretî(içişleri Bakanlığı) tarafından Fi:25 Kânunuevvel 1306 tarihinde düzenlenen tahriratı uygulamak için görevlendirilen memurun görevlerinden olup balada izah olunan maddelerin dışında olmayıp bazı maddelerini izah etmekten ibaret olmuştur.¹⁶⁰

Bu maddelerden Osmanlı Devletinin zencileri bir bölgede toplayıp onların esarete düşmeleri engellenmek istemiştir. İzmir'de bulunan boş arazilerin araştırılması sağlanmış ve zenci esirler için buralarda küçük haneler düzenlenerek buralara yerleştirilmesi sağlanmaya çalışılmıştır.

Zenciler İzmir'deki mahallelerine geldiklerinde buradaki mahkemeler tarafından ellerine itknameler verilerek bu zencilerin esarete düşmeleri engellenmeye çalışılmıştır. Zor durumda bulunan zencilerin iâşelerinin devlet tarafından karşılanacağıının güvencesi verilmiştir.

Hizmetçi olarak çalışan zenciler yanlarında çalıştıkları kişilerden memnun olmazlar ise buradan ayrılma haklarına sahip olmuşlardır.Fakat bu zencilerin perişan olmamaları için diğer zencilerle evlenmeleri kararlaştırılmıştır.Böylece onları kötü yollara düşmeleri engellenmeye çalışılmıştır

Zenci esirlerin ellerine itknamelerin verilmesi zorunlu hale getirilmiş daha önceki belgelerde belirtildiği gibi itknamesi yok edilenlerin belgelerinin düzeltilmesine karar verilmiştir.

¹⁶⁰ BOA, AKMT. UM, Belge No,147-41

Bu muhtıradan sonra Osmanlı devleti evlenmiş olan zencilerin Aydın vilayeti dahiline yerleşmelerini uygun bulmamış onların perişan olmamaları için bulundukları bölgelerde kalmalarına izin vermiştir ayrıca evli olmayıp yerli halktan çocuğu olanlarında o bölgelerde kalmalarına izin vermiştir. İngiltere ise buna karşı çıkmış, İngiltere elçisi Osmanlı devletinin böyle bir değişiklik yapmaya hakkının olmadığını savunmuştur. Osmanlı devleti ise anlaşma maddelerinde gerekirse değişiklik yapılabileceği ile ilgili hükümlerin elçilik kayıtlarında yer aldığını İngiltere elçisine bildirmiştir. Aydın vilayetine yerleşecekken Müslümanlarla evli olanların veya evli olmadan çocuğu olanların perişan olmamaları için anlaşmada bir değişiklik yapılması gerekirse Osmanlı Devletinden yüksek rütbeli bir memurla İngiltere'nin göndereceği bir memurun bu durumu görüşmek için bir araya gelebileceği İngiltere'ye bildirilmiştir.¹⁶¹

Bunun üzerine İngiltere nin ikinci elçisi bu durumu görüşmek ve gerekli olan değişikliği yapmak üzere İngiltere tarafından gönderilmiştir ve gerekli değişiklik yapılmıştır.¹⁶²

Bu belgeden Osmanlı devletinin yapmış olduğu değişikliklere İngiltere'nin karışmış olduğunu görmekteyiz. İngilizlerin bu tür karışmaları ve baskıları esir ticaretinin bitmesinde etkili olmuştur. Osmanlı Devleti iç işlerine karışılmasını engellemek ve yabancı devletlerin bu sebepten dolayı imtiyazlar elde etmesini engellemek için esir ticareti ile uğraşanları cezalandırmış ve sıkı tedbirler almıştır fakat Osmanlı devletinin sıkı tedbirler almasına rağmen bu ticaret devletin sonuna kadar görülmüştür. Bunda da memurların ticaretle uğraşanlara göz yummaları etkili olmuştur. Çünkü bu ticaret onlar için karlı bir durum olmuştur.

Osmanlı devletinin bu ticareti engellemek için yaptığı anlaşmalar ve tüccarlara yaptığı baskılar Avrupalı devletler tarafından yeterli bulunmamıştır. Avrupa gazetelerinde bu durum özetle şu şekilde dile getirilmiştir. Padişahın 1889 yılında hazırlattığı kanunname eksiklikler bulunmaktadır çünkü bu kanunname uygulanmamaktadır ve bu kanunname sadece zenci esir ticaretinin yasaklanması için maddeler bulunmaktadır beyaz esir ticaretini engelleyici maddeler bulunmamaktadır ve Müslümanlar hala evlerinde esirler bulundurmaktadırlar çünkü onlar bu duruma

¹⁶¹ BOA, AKMT. UM, Belge No,147-41,

¹⁶² BOA, AKKT. UM, Belge No,147-41.

alıştırtılar esir ticareti bu sebeple devam etmektedir. Ve şahadetnamesi bulunan köleler efendilerinin yanında hala esir olarak çalışabilmektedir diye eleştirilerini dile getirmişlerdir.¹⁶³

1880 Anlaşması ve bundan önce hazırlanan fermanlar esir ticaretinin yapılmasına engel olmuştur fakat ticaret bir anda bitmemiştir. Bu anlaşma ile köleliğin yerini özgür hizmetçiler oluşturmaya başlamıştır ve kölelerin azad işlemlerini yürütmek için azad büroları açılmıştır. Osmanlıda kölelerin bir anda azad edilmesi görülmemektedir zaten azad olan esirlerin sahipleri ile kaldıkları görülmüştür fakat ekonomik durumun zayıflaması evlerde köle kullanım sayısını azalmıştır. Rağbet görmeyen köle ticareti azalarak yok olmuştur.¹⁶⁴

¹⁶³BOA, YPRK. TKM, Belge No,16-38.

¹⁶⁴Gökçen Alpkaya,; “Tanzimat’ın Daha Az Eşit Unsurları Kadınlar ve Köleler”, *OTAM*, S1,Ankara 1990,s.1-10

SONUÇ

Bütün toplum ve medeniyetlerde görülen kölelik 19.y.y'ye geldiğinde Osmanlıda mantık olarak aynı olmakla ve şer'î kurallar dâhilinde yapılmakla birlikte değişikliğe uğramıştır. Bu değişiklik; Savaşlarda elde edilen kölelerin sayısının azalması nedeniyle kaçırılma yöntemi ve hür insanların köle edilmesi yöntemi benimsenmişti. Hür insanlardan oluşan köleler genellikle Çerkez ve Gürcüleri muhteva etmektedir.

Kölelerin büyük bir kısmını zenciler oluşturmaktaydı. Afrika'dan getirilen köleler çeşitli pazarlarda satılıyordu. Fakat 19.y.y.'nin ortasına gelindiğinde İngilizler Afrika'da yapılan bu köle ticaretine karşı çıkmışlardır, diğer Avrupa devletleri de bu yönde İngiltere'yi desteklemişlerdir. Avrupalı devletlerin Afrika'da ki köle ticaretine karşı çıkmaları insani vasıflarının yüksekliğinden değil Afrika'da menfaatlerinin bulunmasındandır. Avrupalı devletler köleleri koruma bahanesi ile misyonerleri o bölgeye göndermişlerdir, misyonerler her zaman ki yöntemleri ile bu bölgelerde çalışmalarını devam ettirmişlerdir. Ruhban okulları ve yetimhaneler açarak zencileri kurtardıklarını onları esaretten koruduklarını ifade etmişlerdir. Müslümanlık aleyhine konuşmalar yapmışlar ve esaretin çıkış noktasını Kuran-ı kerim'e bağlamışlardır. Osmanlı devleti ise buna karşı çıkmıştır. Esareti destekleyen bilim adamlarının her çağda olduğunu söylemiş İslamiyet doğmadan önce Hristiyanlığın bulunduğunu ve Hristiyanlarda kölelik müessesesinin bulunduğunu söylemişlerdir.

Avrupalı devletler köle ticaretini bahane edip Afrika'yı sömürmek istemişler köleliğin bitmesi için bitmesi Afrika'yı abluka altına almak isteyip bu bölgelerde egemenliklerini kurmak istemişler. Nitekim de amaçlarına ulaşmışlar Afrika'yı müstemlekeleri haline getirmişlerdir.

Köle ticaretinin yasaklanması için Osmanlı devletine yapılan baskılar sonrasında sultan Abdülmecid 1847 yılında bir ferman yayınlamış ve esir pazarlarını

kaldırdığını bildirmiştir. Köle pazarlarının kaldırılması köle ticaretini engellememiştir. Ticaretin evlerde ve hanlarda yapılmasına neden olmuştur.

Tanzimat ve ıslahat fermanları eşitlik, ırz, can, namus güvencesi getirmesine rağmen kölelikle ilgili maddeler yer almamıştır. Osmanlı devletinde köleliğin kaldırılması 1857 yılındaki fermanla gerçekleşmiş padişah Abdülmecid bu fermanla köleliğin kaldırılmasını açıklamıştır. Fakat bu ferman köle ticaretini bitirememiştir. Afrika'nın çeşitli bölgelerinden köleler gelmeye devam etmiştir. Gelen bu kölelere azad belgeleri verilerek bunların istihdam edilmesi sağlanmaya çalışılmış kadınların para karşılığı hizmetçi olarak evlerde çalışması sağlanmıştır. Erkekler askerî mızıkada gemilerde ve sair yerlerde çalıştırılmış hasta ve yaşlı olup çalışamayacak durumda olanlar iş bulamayanlar esarete yeniden düşmesinler diye misafir haneye yerleştirilmişlerdir. İzmir'de ki sanayi mektebinin eski binası düzenlenerek zenci esirler için misafirhane haline getirilmiştir. Bu binanın dışında İstanbul Bingâzî, Hudeyde, Tırablusgarb'da misafirhaneler açılmış zenci esirler buralara yerleştirilmişlerdir. İngiltere Afrika'yı denetimi altına almak için Afrika'da sıkı denetim yapmış çeşitli devletlerle anlaşmalar imzalamışlardır. Fakat Osmanlı devleti ile ikili anlaşma yapması zaman almıştır nihayet II. Abdülhamid döneminde 1880 yılında ikili bir anlaşma imzalanmıştır, fakat bu anlaşma 1889 yılında hazırlanan kanunname ile yürürlüğe girmiştir. 1890 yılında Brüksel konferansı toplanmış zamanın devletleri esir ticaretinin bitmesi için sened umûmiyi imzalamışlardır. Bu senede rağmen Osmanlı'da esir ticareti devam etmiştir. Esir ticareti bu anlaşmalardan sonra yavaş yavaş bitmeye başlamıştır, çünkü esirler talep görmemiştir. Bu durum esir ticaretinin sona erdirmiştir.

İNDEKS

A

Abdülvehhab, 19
 Afrika, 4, 5, 8, 11, 12, 20, 21, 24, 25,
 33, 35, 36, 39, 40, 49, 52, 54, 57, 61,
 63, 64, 65, 66, 68, 70, 71, 72, 73, 74,
 77, 81, 87, 93, 94, 99, 102, 103
 Ahmet Ağa, 17
 Akad, 10
 Akdeniz, 25, 26, 27, 28, 57
 Amasya, 18
 Andopondis, 11
 Arkadyus Meydanı, 21
 At Meydanı, 2
 avrat pazarı, 21
 Avrupa, 1, 3, 14, 32, 33, 34, 35, 36, 51,
 62, 63, 64, 65, 66, 67, 70, 82, 90,
 100, 102

B

Babil, 10
 Bağdat, 22, 26, 49
 Barbera, 22
 Basra, 22, 26, 30, 49, 50, 57, 78, 79, 88,
 94
 Batum, 17, 27
 Boğdan, 3

C

Cerrahpaşa Camii, 21
 Cezayir, 11, 33, 65
 Cidde, 22, 24, 26, 38, 39, 45, 61, 62, 97

Ç

Çerkez, 17, 18, 22, 26, 31, 102
 Çerkezistan, 20, 24, 27

D

Doğu Anadolu, 4, 26

E

Edirne, 2, 5
 Eflak, 3
 Eskiçağ, 1

F

Fatih, 4, 5, 6, 21
 Fenike, 10

G

Galata, 2
 Girit, 25, 96
 Gürcistan, 17, 24, 27
 Gürcü, 4, 22, 24, 26, 31

H

Hicaz, 24, 26, 38, 40, 62, 65
 Hifa Hatun, 18
 Hint, 10, 74, 78, 79
 Hitit, 10
 Hürrem Sultan, 4
 Hz. Muhammed, 1

İ

İbrahim Paşa, 2
 İstanbul, 3, 5, 6, 8, 15, 17, 18, 19, 21,
 25, 27, 38, 39, 40, 44, 46, 50, 55, 56,
 57, 62, 70, 103, 106
 İzmir, 22, 25, 27, 38, 39, 40, 57, 98, 99,
 103

K

Kafkasya, 4, 24
 Kahire, 22
 Kanunî Sultan Süleyman, 4
 Kara Theodor, 12
 Kara Theodor, 11
 Kardinal Lawistri, 11, 12
 Karlofça, 3
 Kıbrıs, 25
 kölelik, 1, 2, 3, 4, 6, 7, 8, 10, 15, 43, 46,
 47, 93, 95, 102
 Kur-an-ı Kerim, 13
 Kuzey Afrika, 22

L

Lazistan, 20, 23

M

Macaristan, 3, 69
 Malens Piskoposu, 13
 Malta, 25, 65
 Medine, 22, 26, 47
 Mehmet Ağa, 17, 23
 Mekke, 22, 26, 47, 63
 Merzifon, 18
 Mısır, 1, 5, 10, 17, 21, 25, 26, 27, 28,
 50, 51, 55, 56, 57
 Mızrak Köyü, 20
 Mösyö Bavyer, 13

O

Ordu, 17
 Orhan Bey, 2, 4, 15, 16
 Osman Bey, 1, 2, 15, 16
 Osmanlı Devleti, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8,
 15, 16, 20, 32, 33, 35, 36, 39, 43, 44,
 50, 51, 52, 53, 54, 55, 57, 58, 62, 63,
 64, 65, 94, 100

P

piskopos Dolare, 12
 Polonya, 3
 Priştine, 22

R

Rodos, 25
 Roma, 1
 Rumeli, 22
 Rusya, 3, 66, 69

S

Selanik, 25, 27, 39
 Somali, 22
 Sosyoloji, 13
 St.Thomas, 13
 Sultan Abdulmecid, 12
 Suriye, 17, 67
 Sümer, 10

Ş

Şam, 22, 26

T

Tatar, 4
 Tavuk pazarı, 21
 Trablusgarp, 22, 25, 38, 49, 62, 65
 Trabzon, 17, 19, 27

U

Ukrayna, 3

V

Vindhorst, 14, 33

Y

Yemen, 22, 24, 38, 40, 62, 65
 Yunan, 1

Z

Zorlu Köyü, 23

KAYNAKÇA

I.Başbakanlık Osmanlı Arşivi Belgeleri.

- BOA, ADVN ,Belge No,146-9.
- BOA, AKKT. UM, Belge No,147-41.
- BOA, AMKT, Belge No,396-97
- BOA, AMKT, Belge No,419-54.
- BOA, AMKT.MHM,Belge No,38-98
- BOA,AMKT MHM ,Belge No309-41.
- BOA,AMKT MHM ,Belge No330-55 .
- BOA,AMKT.MHM,Belge No,482-53.
- BOA, AMKT.MHM,Belge No,501-59.
- BOA, AMKT,MVL,Belge No,70-93
- BOA,AMKT.NZD, Belge No,396-397.
- BOA,AMKT.UM,Belge No,244-67
- BOA,DHMKT,Belge No,434-3.
- BOA,DHMKT,Belge No,1305za26.
- BOA,DHMKT,Belge No,1434-81.
- BOA,DHMKT,Belge No,1459-23
- BOA, DHMKT, Belge No,1480-110
- BOA,DHMKT,Belge No,1519-118.
- BOA,DHMKT,Belge No,1551-55.
- BOA,DHMKT,Belge No,1559-110.
- BOA,DHMKT,Belge No,1635-15
- BOA,DHMKT,Belge NO,1646-119.
- BOA,DHMKT,Belge No,1672-37.
- BOA,DHMKT,Belge No,1692-42.

BOA,DHMKT,Belge No,1697-27.

BOA,DHMKT,Belge No,1758-95.

BOA,DHMKT,Belge No,1765-99.

BOA,DHMKT,Belge No,1789-112

BOA, DHMKT, Belge No,1795-28.

BOA,DHMKT,Belge No,1797-38 .

BOA,DHMKT,Belge NO,1807-67

BOA, DHMKT, Belge No,1808-105.

BOA,DHMKT,Belge No1813-4.

BOA, DHMKT, Belge No,1845-119.

BOA,DHMKT,Belge No,1865-60.

BOA, DHMKT, Belge No,1866-104.

BOA,DHMKT,Belge No,1927-3.

BOA,DHMKT,Belge No,1983-72.

BOA,DHMKT,Belge No,2021-8.7

BOA,DHMKT,Belge NO,2035-96.

BOA,HR.HMŞ.İŞO.

BOA,HR.HMŞ.İŞO,Belge No,173-48.

BOA,İHR,Belge No,335-2142

BOA,İMMS,Belge No,134-5729

BOA,MN,Belge No,175-106.

BOA,YAHUS,Belge No,230-68.

BOA,YAHUS,Belge No,231-48

BOA,YAHUS,Belge No,231-57

BOA,YAHUS,Belge No,237-60.

BOA,YAHUS,Belge No,243-109.

BOA,YAHUS,Belge No,248-58.

BOA,YAHUS,Belge No,248-64.

BOA,YAHUS,Belge No,248-67.

BOA,YAHUS,Belge No,248-87.

BOA,YARES,Belge No,4-10

BOA,YARES,Belge No,49-20.

BOA,YEE,Belge No,91-20.

BOA,YEE,Belge No,74-15

BOA,YPRK,Belge No,7-28

BOA,YPRK.AY,Belge No,3-57

BOA,YPRK.BŞK,Belge No,14-74

BOA,YPRK.EŞA,Belge No,8-60.

BOA,YPRK.HR,Belge No,7-7

BOA,YPRK.HR,Belge No,11-35

BOA,YPRK.HR,Belge No,11-51.

BOA,YPRK TKM,Belge No:13-2

BOA,YPRK TKM,Belge No,14-6.

BOA,YPRK.TKM,Belge No,14-32.

BOA,YPRK.TKM, Belge No,16-38.

BOA, YPRK .TKM , Belge No,16-58

BOA,YPRK TKM,Belge No,40-40.

II. Kaynak ve Tetkik Eserler

Akgündüz ,Ahmet; *Osmanlıda Harem*, Timaş Yayınları, İstanbul 2007.

Alpkaya, Gökçen; “Tanzimat’ın Daha Az Eşit Unsurları Kadınlar ve

Köleler”, OTAM, S.1, Ankara 1990, s.1-10

Develioğlu, Ferit; *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitapevi, Ankara 2002.

Erdem, Y.Hakan, *Osmanlıda Köleliğin Sonu 1800-1909*, Kitap yayınevi, İstanbul 2004.

Fendoğlu, Hasan Tahsin; *İslam ve Osmanlı hukukunda Kölelik ve Cariyelik*, Beyan Yayınları, İstanbul 1996.

ÖZBAY, Rahmi Deniz ;”Osmanlı İmparatorluğunda Köle emeğinin İstihdamı Ve Mükatebe Yöntemi , *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.17,Kocaeli 2009,s.155-168.

ŞAK, İzzet;”İranlı Kölelerin Satışının yasaklanması İle İlgili Fermanlar”,*Türkiyat Dergisi*, S.1,Sakarya 1994,s.250-265

Toledano, Ehud R; *Osmanlı Köle Ticareti*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1994.

Yağcı, İsmail; “Esir Ticaretinin Yasaklanması ve Batı”, *Türkiye Gazetesi*,16.6.2008.

III.İnternet Adresleri

Akyılmaz ,Gül;” Osmanlı Hukukunda Köleliğin Sona Ermesi”,

www.hukuk.gazi.edu.tr/editor/dergi/IX_206-230.pdf. E:T:13.03.2010.

Bozkurt, Gülnihal;”Köle Ticaretinin sona Erdirilmesi Konusunda Osmanlı Devletinin

Taraf Olduğu İki Devletlerarası Antlaşma”,<http://www.dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/1150/13493.E.T:06.11.2010>.

Parlatır, İsmail;”Osmanlı Sosyal Hayatından Köleliğin Kaldırılışı”,<http://dergiler.ankara.edu.tr/26/1029/12462.E.T:12.03.2010>.

<http://sorularlailslamiyet.com> E.T:16.02.2010

<http://www.ihya.org/kavram/kavramlar-ansiklopedisi/dt4483.html>.E.T:14.03.2010.

www.igmgd.tr/haberler/yazi/Afrikanin-incisi-uganda.E.T:18.04.2010.

EKLER